

ДГАН ГОПАЛЬ МУКЕРДЖІ

ПРИГОДИ
ХОРОБРОГО
ГОЛУБА

ДГАН ГОПАЛЬ МУКЕРДЖІ

ПРИГОДИ ХОРОБРОГО ГОЛУБА

ОПОВІДАННЯ З ІНДУСЬКОГО ЖИТТЯ

Переклала Стефанія Нагірна

diasporiana.org.ua

Накладом Романа Миронюка

З уваги на видатні літературно-мистецькі та виховні вартості цієї книжки, рекомендуємо її, як корисну лектуру для дітей і молоді.

Об'єднання Працівників Дитячої Літератури.
Торонто, 1961. р.

Тираж 2000 прим.

Printed by

UKRAINIAN - AMERICAN PUBLISHING and PRINTING CO., INC.
2315 West Chicago Avenue — Chicago 22, Ill., USA — Telephone: AR 6-0066

ПЕРЕДМОВА ДО 2-ГО ВИДАННЯ

Добрих перекладних творів для молоді із чужоземних літератур у нас ніколи не було багато. До таких творів зараховує світова критика і книжку **Д. Г. Мукерджі** п. з. «**Пригоди хороброго голуба**». Похвальні відзиви літературознавчої та педагогічної критики на появу 1-го українського видання цієї книжки (Регенсбург 1947 р.) заохотили нас до підготовки 2-го видання, яке від попереднього різниться деякими мовними виправленнями та трохи іншим використанням ілюстраційного матеріалу.

Сам же твір видатного індуського письменника залишається незмінним як щодо захоплюючої й талановитої розповіді, так і щодо благородної моральної спрямованості. Він може теперішнім письменникам послужити зразком, як треба писати для молоді. Його велика цінність — гармонійна одність форми і змісту. Цікаві пригоди та картини з природи разом із шляхетним духом людяности, братерства та посвяти, що проникає всю книжку від початку до кінця, роблять її справді вийнятковим вартісним надбанням української перекладної літератури, за що треба подякувати перекладачці проф. Стефанії Нагірній.

Передаючи нове видання цього нобелівського педагогічно-мистецького твору нашим дітям і молоді в руки, маємо на увазі, що далеко не всі українські юні читачі в вільнім світі мають можливість читати його в оригіналі та що його український текст також допоможе широким кругам молоді краще пізнати мову рідного народу, її стиль і духа.

Юрій Теодорович

В С Т У П

Дган Гопаль Мукерджі, славний бенгальський письменник, з походження калькутський браманець — це найвидатніший представник індуської літератури після першої світової війни.

Довгі роки студював у західноєвропейських університетах, особливо в американських та англійських, пізнав Францію та Норвегію, і там, поруч індуської браманської культури, засвоїв ще й західноєвропейську.

В 1927. р. написав оповідання «Gay — Neck, the Story of a Pigeon» («Пригоди хороброго голуба»), в якому досигнув вершка свого вміння розказувати. Книжка вийшла друком у Нью-Йорку та в Лондоні й викликала в англійських читачів таке захоплення, що була нагороджена золотою медаллю Нобеля, як найкраща книжка для молоді. Вийшла вона англійською мовою в багатьох виданнях.

На тлі чарівної індуської природи, небосяжних Гімалаїв і таємниць сіккімських джунглів малює автор прекрасним стилем Одиссею свого улюбленця, поштового голуба Рябошийки, до якого ставиться з братньою любов'ю та ніжністю, бо, як і інші індуси, автор вірить, що не тільки люди, але й звірята та птиці мають душу.

Оповідання захоплює не тільки малого читача, але й дорослого, особливо тих, що пам'ятають першу світову війну.

Пригоди хороброго голуба Рябошийки, що, як післанець, доручав військовій звітності чи накази з фронту англійській головній квартирі, незабутні та зворушливі.

Ця книга — вічний пам'ятник усім поштовим голубам, що впали за батьківщину своїх панів — людей.

I

В Калькуті, яка пишається одним мільйоном населення, є принаймні два мільйони голубів. Вертуни, павунці, трубачі, горлачі та поштові голуби — це улюбленці гіндуської молоді. Кожний третій хлопець має їх, мабуть, більше десятка. Гіндуси плекають голубів уже декілька тисяч літ і особливо виховують дві породи голубів: горлачів та павунців. Опікувалися ними не тільки у мармурових палатах цісарів, князів і королів, але й у простеньких хатках бідаків. І так різнобарвні голуби та сніжнобілі голубки з рубіновими очима прикрашають і милими своїми воркуваннями оживляють та розвеселяють не тільки садки й водограї індуських багатців, але й квітисті грядочки та садочки простого народу.

Чужинці, які відвідують узимку великі індуські міста, часто можуть побачити на плоских стріхах домів індуських хлопців, що вимахуючи білими прапорцями, дають сигнали своїм улюбленицям, щоб вилітали у свіже холодне повітря. Як велика хмара плывуть по синьому небі пташині полки. Спочатку малими зграями кружляють над домами своїх виховників. Потім помалу підіймаються вгору й усі поодинокі зграї з різних домів з'єднуються в один великий рій, що вкінці зникає з очей у далечині. Як потім вони вертаються додому, є загадкою, бо всі стріхи, хоч вони бувають рожевої, жовтої, фіялкової чи білої барви, згори виглядають однаково.

Але голуби мають подивугідну здібність орієнтуватися. Вони люблять своїх володарів-людей. Я не знав досі вірніших істот, як голуб і слон. Часто грався я з ними, і як чотириногий величезний ікляч із джунглів, так і окрилений птах з міста, хоч обидва відбували далекі мандрівки, ведені завжди своїм майже непомильним інстинктом, верталися знову до свого приятеля та брата-людини.

Мій приятель слон називався Карі. Другим моїм улюбленцем був голуб. Називав я його «Чітрагріва». «Чітра» в Бенгалії означає рябий, а «гріва» — шийка, отже одним словом: Рябошийка.

Шийка цього голуба ще не грала барвами веселки в той день, коли він вилупився з яєчка. Голуб'ятко мусіло декілька тижнів чекати, аж доки не опірилося. Спочатку було мало надії на те, що буде мати різнобарвний блискучий комірчик. Але, коли минули три місяці, став із нього найкращий голуб у моєму місті, хоч хлопці в Калькуті мали два мільйони голубів.

Мушу почати історію Рябошийки від самого початку. Маю на думці його предків. Батьком Рябошийки був голуб-вертун, що оженився з найкращою голубкою того часу. Походила з старого шляхетного роду поштових голубів. Тому якраз визначився Рябошийка пізніше у війні, як знаменитий післанець. По своїй матері одідичив мудрість, а по батькові — хоробрість і моторність. Був такий меткий, що висмикувався з кігтів яструба в останню хвилину, перекидаючись над головою ворога. Та про це пізніше.

А тепер розкажу вам, як Рябошийка, поки ще був у яєчку, лише на один волосочок був від смерти. Ніколи не забуду того дня, коли я з власної вини розбив одно з двох яєчок, що їх знесла його мати. Я зробив помилку і ще сьогодні жалію цього. Хто знає, чи в цьому яєчку не загинув найкращий у світі голуб?

Сталось це так. Наш дім був чотириповерховий, а на його стрісі мали ми голубник. Декілька днів після того, як самичка знесла яєчка, я вирішив вичистити будку, в якій сиділа мати Рябошийки. Ніжно витягнув я її та посадив на стрісі біля себе. Обережно вибрав обидва яєчка й переніс їх до сусідньої будки, вичистив гніздо, взяв одно яйце й поклав знову на давнє місце. Після цього сягнув по друге й охопив його ніжно, але певно. В цю ж мить щось ударило мене в обличчя. Це був батько Рябошийки. Він з усієї сили бив крилами мене по обличчі. Та ще гірше було, що він кігті одної своєї ніжки вп'явив мені в ніс. Під впливом сильного болю й несподіванки я несвідомо випустив з руки

Кожний третій гіндуський хлопець має більше десятка голубів.

яечко. Я намагався всіма силами відігнати від себе голуба і, коли врешті мені це вдалося, було вже запізно. Біля моїх ніг лежало розбите яечко. Ох! як я сердився на того незграбного батька, а також і на себе! Чому на себе? Тому, що я повинен був передбачити наступ самця. Він уважав мене злодієм яєць і в своїй несвідомості готовий був життя своє віддати, щоб не дозволити мені вибрати гніздо. Запам'ятайте собі те, щоб колись не були заскочені наступом самця, як будете чистити голубник у час, коли голуби сидять на яйцях.

Але продовжуймо оповідання! Мати-голубка знала точно, котрого дня мусить дзьобиком відчинити яечко, щоб привести на світ Рябошийку. Хоч самець сидить на яйцях майже третину часу, потрібного для того, щоб вилупилися голуб'ята, і виконує це кожного дня від ранку аж до пізнього пополудня, все ж таки не знає ні дня, ні години, коли народиться молоде. Ніхто, крім пташиної матері, не розуміє цієї тайни Божої природи. І ми не знаємо, що це за особливий бездротний сигнал, який повідомляє матір, що у шкаралупці жовток і білок перемінилися у пташине дитяtko. Також одна тільки мати знає, в якому місці треба дзьобом стукнути, щоб шкаралупка відчинилася та щоб при цьому її потомок не був скалічений. Це все мені здається чудом.

Рябошийка народився якраз так, як я чекав. Коло двадцятого дня, відколи голубка знесла яечка, я помітив, що вона перестала гріти їх своїм тілом, а також відганяла батька, коли він злітав із стріхи на гніздо. Він злісно воркотав, неначе питався: «Чому мене відганяєш?» — У відповідь на це голубка клювала його ще більше, що означало: «Прошу відійти! Справа дуже важна!»

Після цієї розмови голуб відлетів, а я почав побоюватися, що з яечка не вилупиться голубенятко. В неспокійному чеканні спостерігав я гніздо. Минула година. Ще нічого. Аж за дальші три чверті години голубка нараз схилила голівку на один бік і до чогось прислухалась, мабуть, до якогось прояву життя в яечку. В цю хвилину якби спинилася і, здавалося мені, що неначе цілим тілом задрожала. Це був вступ до її ве-

ликого рішення. Тепер підняла голівку й націлилася. Двома ударами дзьобика розбила ячко, а в його шкаралупці з'явилася дзьобата крихітка, що тряслася цілим тілом. Це була радість для матері! На це чекала вона так довго! О, яке мале й немічне створіннячко! Коли мати побачила безпомічність своєї дитини, зараз прикрила її м'яким синім пір'ям своїх власних грудей.

II

Життя голубів дуже миле у двох його проявах, а саме, коли мати дзьобиком відчиняє ячко, щоб дати життя своїй дитині, а потім, коли її доглядає й кормить. Рябошийку плекали батьки з найбільшою любов'ю. Це мало для голуб'яти таке саме значення, як обійми матері для людських дітей, бо матірні обійми дають немічним тепло й щастя, а вони цього так потребують, як і поживи. На цей час будка не повинна бути занадто вистелена, щоб у гнізді не було затепло. Недосвідчені голубарі не розуміють, що тіло голуба, який росте, випромінює з себе щораз більше тепла. Також думаю, що не добре чистити клітку дуже часто під цю пору. Все, що батьки залишають у гнізді, сприяє вигоді й задоволенню голубеняти.

Пригадую собі, як Рябошийка на другий день після свого народження самостійно відчиняв дзьобик і надував своє рожеве тільце, коли хтось із батьків прилітав до гнізда. Батько або мати вкладали свої дзьоби в його відчинений ротик і кормили голуб'ятко вогкою масою з проса, розмеленого в їхньому організмі. Я помітив, що пожива, яку приймало голуб'ятко, була дуже м'яка; менш як місячне голуб'ятко не кормили сухим зерном, а зм'якшували у своєму волі, після чого їжа ставала стравніша для ніжнього шлунка пташки.

Наш Рябошийка був великий ласун. Цілий день хтось із батьків мусів здобувати йому їжу. Також завжди хтось залишався при молодому. Батько старався про нього так само добре, як мати. Не дивно, що Рябошийка погладшав. Його рожева барва тіла змінилася на жовто-білу. Це була перша познака, що пташка починає

опірюватися. Перше пір'ячко було колюче і нагадувало колючки дикобраза.

Жовтеньке забарвлення довкола дзьобика та очей зникало. Помалу витворювався міцний, гострий, довгий дзьобик.

Коли Рябошийці було три тижні, влізла до його гнізда мурашка. Він дзьобнув її, хоч ніхто його цього не вчив. Потім нахилився до мертвої мурашки й дзьобиком провів, що він накоїв. Певно вважав чорну мурашку за зеренце і тому вбив невинне створіннячко, яке по-приятельськи відносилось до малого голуб'яти. Вірно, що соромився цього. Нехай буде, як хоче, але ніколи вже в житті не забив другої мурашки.

На п'ятому тижні свого життя відважився вискочити з гнізда і напиться води з миски, що стояла перед кліткою. Хоч батьки ще постійно кормили його, він і сам старався кожного дня дістати якусь їжу. Сідав мені на руку й тут чи там дзьобнув якийсь зернятко з долоні. Спочатку грався ним у горлі й аж потім ковтав. А коли ця гра повторювалася, обертав голівку до мене, дивився мені в очі, так якби хотів сказати: «Роблю це прекрасно, правда? Мусиш сказати моїм батькам, коли вернуться з соняшної купелі, який я герой!»

Розвивався найпомаліше з усіх моїх голубів. Тоді саме я зробив одно відкриття. Досі я не знав, що голуби можуть літати у хмарі куряви й не сплнути. Коли я спостерігав Рябошийку, побачив одного дня, що його очі затягнені прозорою болонкою. Я думав, що він трапить зір. Перестрашений, витягнув я руку, щоб його зблизька оглянути. Але ледве я це зробив, Рябошийка відкрив свої золоті очі та сховався до клітки. Все ж таки я його зловив і при світлі ясного травневого сонця старанно перевіряв його повіки та переконався, що, крім звичайних, має голуб ще другі тонкі повіки, ніжні, як шовковий папір. Скільки разів я повертав його до сонця, кожний раз голуб закривав очі тонкими повіками. І так я дізнався, що голуб має охоронну очну болонку, що уможливорює йому літати у хмарі куряви або проти сонця.

По чотирнадцяти днях Рябошийку почали вчити лі-

Гіндуські хлопці, вимахуючи білими прапорцями, дають сигнали своїм голубам.

тати. Не було це так дуже легко, хоч він народився птахом і був створений, щоб літати. Людська дитина радо купається, але досить води нап'ється, поки навчиться плавати. З моїм голубом було те саме. Мав недовір'я до своїх крил і, хоч цілі години сидів на стрісі проти вітру, не спонукувало це його до лету.

Щоб було ясніше, опишу вам нашу стріху. Вона була довкола огорожена стіною заввишки в чотирнадцятилітнього хлопця. В літні ночі майже вся наша родина спала на стрісі. Стіна не дозволила б і лунатикові скотитись у сні з четвертого поверху на брук.

Кожного дня я саджав Рябошийку на цю стіну. Там він сидів довгі години проти вітру, але літати не хотів. Одного разу поклав я на стріху кілька горішків і покликав голуба, щоб собі їх узяв. Хвилину дивився на мене зацікавлено. Потім, відвернувши очі від мене, втупив їх у горішки. Це повторялося кілька разів. Коли ж урешті він переконався, що я не маю наміру сам подати йому ці ласощі, почав прохажуватися сюди й туди по стіні, витягаючи шию в сторону горіхів, що лежали зо три стопи під ним. Після тяжкої внутрішньої боротьби та вагання, відважився зіскочити вниз. Якраз, коли ніжками доторкнувся землі, щоб утримати рівновагу, Рябошийка розпростер нараз досі складені крила в усю їх ширину й довжину. Яка перемога!

Тоді я помітив, що його пір'я змінилося. Замість невиразної сіро-синьої барви, пишався Рябошийка прекрасною, як південне море, синню. А в соняшному сяйві одного ранку залисніла нараз його шийка, як разок мінливих перлин.

Але найважливішим питанням для мене була його наука літання. Залишив я це мистецтво його батькам. Вони самі повинні дати йому першу лекцію, хоч і я помагав у цьому. Кожного дня саджав я його на декілька хвилин на руку й махав нею вгору та вниз, чим приневолював голуба безупинно розкладати крила, щоб удержати рівновагу на такій непевній підставі. Це трохи помагало, але на цьому й скінчилася моя участь у науці літання. Мабуть, ви хотіли б знати, чому я так намагався приспішити цю справу. Рябошийка відставав у науці літан-

Мій приятель слон називався Карі.

ня, а червень — це час, коли приходять з Індостану монсунові дощі. Під час дощів літання є неможливе, а я ще хотів якнайскоріше розпочати вправи орієнтаційного чуття у Рябошийки.

Було ще далеко до кінця травня, коли батько Рябошийки одного дня взяв на себе обов'язок навчити його літати. Холодний вітер якраз затих. Небо було ясне, як прозорий шафір. Повітря було таке чисте, що можна було ясно бачити стріхи нашого міста, поля, ниви й горбки широко й далеко. Коло третьої години пополудні грівся Рябошийка проти сонця на бетонній стіні. Його батько, що кружляв над домом, спустився вниз і сів біля нього. Поглянув невдоволено на сінка, ніби хотів сказати: «О, ти ледащо, вже маєш три місяці, а ще не відважуєшся літати? Ти голуб, чи червяк?». Але Рябошийка — шляхетна душа, не відповів. Це вплинуло на батька так, що висипав на нього цілу каскаду громів голуб'ячою мовою. Щоб не слухати закидів, що падали на нього, Рябошийка втівав, але батько переслідував його, воркотів, гримів та бив крилами. Рябошийка відбігав все далі й далі, але батько, не перестаючи ганьбити його, гнався за ним з новим запасом докорів. Врешті загнав його на сам край стіни і штовхнув цілою вагою свого тіла. Але Рябошийка не падав ані пів стопи. Він розпростер крила і його падання перемінилося в лет. О, яка це була радісна хвилина для всіх свідків! Його мати, що якраз унизу біля сходів купалася,правляючи собі пополуденню туалету, полетіла за сином, щоб йому товаришити. Спільно кружляли над стріхою, найменше десять хвилин, поки вернулися назад. Коли сідали на стріху, мати склала крила з цілковитою певністю та спокоєм. Не такий був її син. Він був збентежений і перестрашений, як малий хлопчик, що вступає в холодну й глибоку воду. Трясся цілим тілом, обережно ступав по стрісі, дико смикаючи собою, тріпав крилами, щоб удержати рівновагу. Коли грудьми вдарив об стіну, зупинився нарешті й склав крила так скоро, як ми складаємо віяло. Віддихав тяжко від зворушення, а голубка тиснула до нього свої груди, неначе до маленького голятка, що потребує пестошів. Коли батько

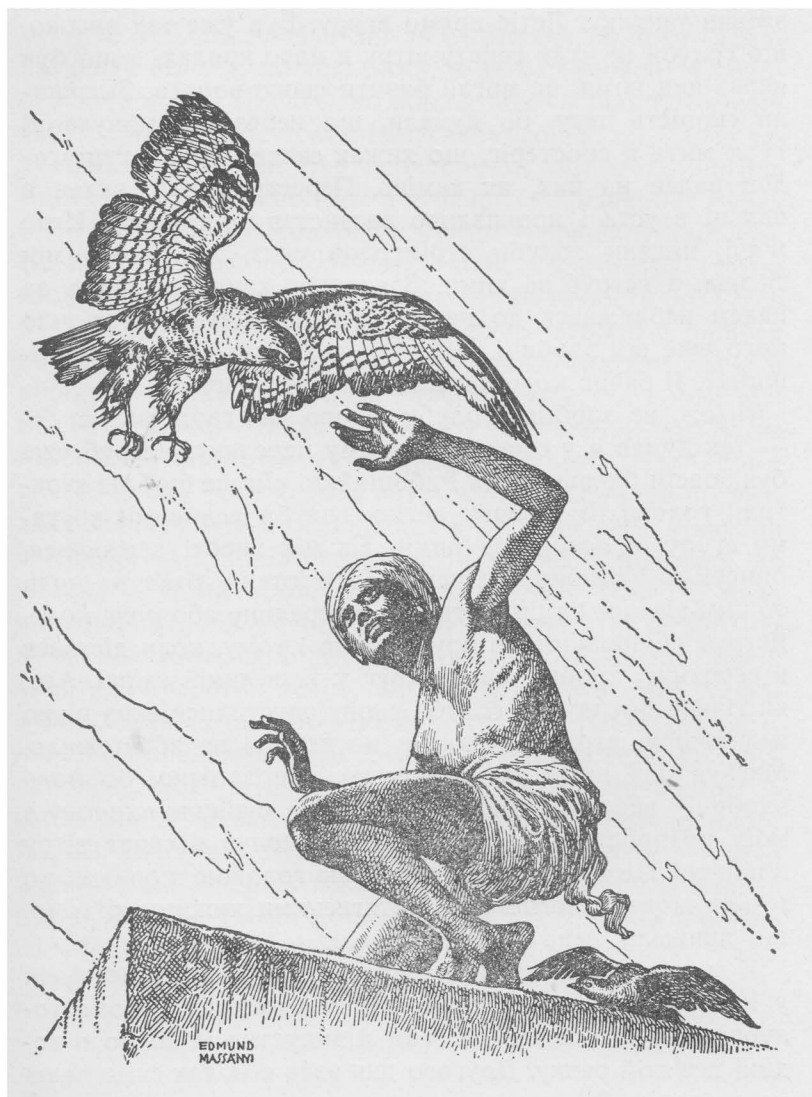
Рябошійка не падав ані пів стопи. Він розпростер крила, і його падання змінилося в лет.

Рябошийки переконався, що його метода була успішна, полетів на подвір'я викупатися.

III

Коли Рябошийка, як нововивчений водолаз, переборював страх перед глибиною повітря, відважився і на дальші та вищі лети. Під кінець тижня міг уже літати півгодини без перерви, а коли вертався додому, сідав на стрісі так само принадно, як його батьки. Вже не бив збентежено крилами, коли ніжками дотикався стріхи, щоб удержати рівновагу. Батьки, що спочатку літали постійно з Рябошийкою, залишали його тепер без догляду, а самі вилітали все вище й вище. Спершу я думав, що вони хочуть його підбадьорити, щоб відважився також на вищі лети, хоч синок сам старався досягнути однакової висоти з батьками. Але одного дня на початку серпня сталася нещаслива пригода, яка мені все вияснила. Рябошийка літав дуже високо й здавався наполовину менший. Над ним кружляли його батьки, завбільшки в людський кулак. Літали над ним правильними колами. Здавалося, що ця одноманітність є без значення, тому я перестав їх спостерігати. Коли ж я знову підняв очі, звернув увагу на якусь чорну точку на обрії, що скоро зближалася й росла з кожною хвилиною. Я був цікавий, який це птах летить з такою швидкістю по прямій лінії, бо ж в Індії санскритська назва для птахів є «туріяк», себто створіння, що летить кривульками.

Цей птах летів як стріла. По двох хвилинах я вже не сумнівався. Це був яструб, що гнався за малим Рябошийкою. Я глянув угору і побачив подивугідну річ. Батько без вагання спустився нижче від сина, а мати, маючи той самий намір, у скорих кривульках летіла також униз. Ще поки страшний хижак наблизився до невинної пташки, вже обидва його боки охороняли батьки. Всі троє летіли в правильному трикутнику. Заскочений трохи хитрим оборотом справи, яструб пішов у наступ. Миттю спустилася ціла родина голубів униз, перешкодивши замірам яструба, який залишився високо над ними. Вже були на половині дороги до нашої стріхи. Тепер яструб

Яструб летів над моєю головою.

змінив тактику. Летів прямо вгору. Був уже так високо, що голуби не чули свисту вітру в його крилах, а що був якраз над ними, не могли бачити свого ворога. Зменшили швидкість лету, бо думали, що небезпека минула. В ту ж мить я спостеріг, що хижак склав крила і стрімголов падав на них, як камінь. Перестрашений, вклав я пальці в уста і пронизливо засвистав на тривогу. Наче м'ячі, падали голуби стрімголов униз, почувши мій сигнал, а яструб за ними. З кожною хвилиною, цаль за цалем наближався до них. Ледве двадцять стіп ділило його вже від здобичі. Без сумніву, хотів ухопити Рябошийку. Я бачив його зловіщі витягнені кігті.

«Щож, не зробили голуби нічого для свого захисту?» — так думав я у своєму великому переляку. Яструб уже був зовсім близько біля Рябошийки. «Лише щоб не втрадили голови...!» І знову летіли голуби великими кругами вгору, а яструб за ними. На цій висоті держалися, описуючи велику еліпсу. Коли птах літає в колі, то цим він має намір дістатися в середину або поза коло. Яструб не зрозумів наміру голубів і тому, коли дістався в середину, зробив малий круг у їх великій еліпсі. Але, як тільки обернувся, голуби знову спустилися вниз рівно над нашою стріхою. Одначе це демона не збентежило. Мигнув над ними, як блискавка, але запізно, бо його здобич півколом летіла на стріху, де знайшла охорону в моїх розпростертих обіймах. Враз почув я свист вітру в повітрі. Це яструб летів над моєю головою з очима, що горіли жовтим вогнем, і з витягненими хижими кігтями, що дрижали, неначе язик гадюки.

У скорому часі почав я вправляти орієнтаційне чуття у Рябошийки. Одного разу виніс я клітку з трьома голубами на схід від міста. Там я випустив їх точно о годині дев'ятій ранку. Другого дня взяв я їх так само далеко на захід. За тиждень знали дорогу до нашого дому з усіх сторін у віддалі найменше п'ятнадцяти миль. Одначе на світі ніщо гладко не приходить, так і Рябошийці трапилася під час навчання сумна пригода.

Плив я з ним та його батьком човном на річці Ганг. Було коло шостої години ранку, коли ми відчалили від берега. Небосхил був неначе вистелений блудними хмар-

ками, а від півдня віяв лагідний вітерець. В човні лежала купка білого, як сніг, рижу, а зверху червоні й золоті овочі манга. Цілість виглядала неначе білий гірський верх, криваво забарвлений загравою сонця, що якраз заходило. Я повинен був передбачити, що така погода могла нагло перемінитися в страшну підрівникову бурю, бо я знав який химерний бував червоний монсун. Не проплили ми ані двадцяти миль, коли перші грізні хмари почали гнатися у змаганнях по небосхилі. Вітер був такий прудкий, що обірвав одно вітрило з нашого човна. Коли я побачив, що не можна тратити часу, я відчинив клітку і випустив голубів. Вилетіли проти вітру, намагаючись піднятися вгору, але мабуть це їм не вдавалося, бо потім летіли зовсім низько над самим плесом води, борючись із вихром і лише помалу посувалися вперед. Але не спинилися в леті. За десять хвилин дісталися на суходіл. А тим часом небосхил почорнів, як смола, і густий тропічний дощ огорнув усе. Не було видно нічого, тільки чорну, як вугілля завісу, на якій блискавка креслила свої огненні зигзаги, танцюючи танок смерти. Я втратив надію, що знову побачу своїх улюбленців. Дивно, що ми самі не загинули. На щастя, вдалося нам причалити до берега біля одного села. На другий день, коли я приїхав поїздом додому, знайшов із своєї трійки тільки двох змоклих голубів. Батько Рябошийки загинув у бурі. Без сумніву, все сталося з моєї вини, і декілька днів після цього нещастя сумно було в нашій хаті. Як тільки дощ перестав іти, ходив я з обома голубами по стрісі, виглядаючи батька Рябошийки, але... о, горе! Не вернувся вже ніколи...

IV

Через велику спеку й дощі в індійських долинах, вирішила наша родина переїхати до Гімалаїв. Коли подивитесь на мапу Індії, знайдете в її північно-східньому куті містечко Дарджілінг, звернене лицем до М. Евересту, найвищого велетня на світі. По кількаденному вигідному подорожуванні караванною дорогою з Дарджілінгу, наша родина прибула до малого села Дентаму. Були ми

десять тисяч стіп над дзеркалом моря. На такій висоті американські гори чи Альпи бувають хоч частинно покриті снігом, але в Індії, яка лежить у тропічній смузі, ледве тридцять ступенів на північ від рівника, снігова границя починається тільки від десяти тисяч стіп. Тамошні передгірські джунглі, повні звірини, бувають від вересня такі холодні, що всі їх мешканці переселяються на південь.

Я хотів би вам побіжно накреслити місце, де ми замешкали. З нашої хати, вибудованої з каміння та глини, відкривався широкий краєвид на долини з чайними горами. Над ними, між гірськими хребтами, простягалися рижові та кукурудзяні поля й овочеві садки. Все це було розмальоване на тлі темного спаду, яким володіли тисячі, тисячі стіп високі, осліплююче-білі гірські пасма Канчінджінга, шпиль Макалю та велетень М. Еверест. Раннім ранком шпиль були білі, але коли прибувало дня, а сонце підіймалося вище, вершок за вершком гостро зарисовувався на обрії, пробиваючи небо, звідки линула повільно кармінового світла, як сама кров благословення.

Гімалаї найліпше спостерігати зранку, бо пізніше вони оповиті мрякою. Індуси, що є дуже побожні, встають дуже рано, щоб подивитися на величні гори та помолитися Богові. Чи може бути шляхетніше місце для молитви, як ті недосяжні гірські велетні, куди й досі не ступила людська нога? Їх непорочна святість є нам, індусам, така дорогоцінна, що Гімалаї є вічним символом божества. Небосяжна висота Гімалаїв із М. Еверестом є символом найвищої Істоти — Бога. Вони скривають також Божу тайну, бо, крім раннього ранку, як я вже казав, бувають цілий день заслонені непрозорою завісою туману. Чужинці, які відвідують Індію, кажуть, що цілий день могли б милуватися їх красою. Але нехай ніхто не нарікає на мрячний покров, бо хто один раз побачив М. Еверест у його ранішньому блиску, що викликає якийсь святковий ляк, зовсім певно скаже: «Це занадто захоплюючий образ, щоб людина могла на нього дивитися цілий день. Людський зір не видержав би такої надмірної краси».

В липні, що є в Індостані дощевим місяцем, можемо і зранку рідко коли бачити М. Еверест. Тоді лютує в усіх гірських сторонах сніжна метелиця, яка приносить багато води. Лише зрідка над грізною бурєю заблистять його білі шпилі.

Уліті відвідував нас мій приятель Раджа та старий Гонд, що втаємничував нас у тайни джунглів. Раджі було шістнадцять років, а був уже браманським священиком. Гонда називали ми завжди старим, хоч ніхто не знав його віку. Під проводом цього досвідченого ловця й гончого пізнали ми й тайну джунглів і життя звірят у них. Але не буду тут повторяти того, що написав я про людей і звірят у джунглях в інших моїх книжках.

Як тільки ми осіли в Дентамі, я знову почав вправляти орієнтаційну пам'ять своїх голубів. Коли був ясний день, вибігали ми на вищі горбки посеред бальзамових лісів і випускали голубів із стріхи якогось монастиря чи шляхетського дому. А коли ввечері верталися додому, находили там Рябошийку і його матір, які багато раніше від нас туди прилітали.

Упродовж липня не було й кількох ясних днів, але під проводом майже всезнаючого Гонда робили ми завжди великий шмат дороги, в розмірно малому часі. Заходили ми до бідних і багатих мешканців, що жили в горах. Вони дуже подібні до китайців, з особливою шляхетністю моралі та великодушною гостинністю. Голубів брали ми з собою деколи в клітці, але найчастіше несли їх під своїми туніками. Хоч самі ми були часто перемоклі від дощу, то берегли перед цим, як святість, Рябошийку та його матір.

До кінця липня відвідали ми всі лямайські монастирі та лицарські замки у Сіккімі. Врешті дійшли ми до батьківщини орлів. Довкола нас виступали голі гранітові скелі, порослі внизу ялинками та карлуватими смереками, а перед нами на північ стирчали вершки М. Евересту та Канчінджінгу. Тут, на краю одного провалля, випустили ми обох голубів. Вилетіли у свіже гірське повітря з такою радістю, як вибігають діти з школи після навчання. Мати Рябошийки враз піднялася до паморочної висоти, щоб показати її синові. Коли обидва птахи відлетіли,

говорили ми про те, що вони з тої висоти можуть побачити. Перед нами малювалися оба сестрині шпилі Канчінджінгу, мало що нижчі від М. Евересту, незаймані та строгі, як і той непорочний вершок, якого не діткнулася нога людини. Це зробило на нас глибоке враження. Побачили ми цю велетенську гору, неначе дзеркало перед обличчям Бога, і тут я в душі гаряче молився:

«О, шпиле святости, непорочний і вічний, не будь ніколи позбавлений блиску свого, нехай ніодин смертельник найменшим дотиком не осквернить чистоти твоєї, а залишись назавжди непереможним! О, правице Всесвіту, та мірило Безсмертності!»

Але я не завів вас до цих висот, щоб розказувати вам про гори, але про пригоду, яка нам там трапилася. Коли Рябошийка з матір'ю зникли у просторі, перестали ми за ними дивитися, а вилізли на сусідню скелю, де було орлине гніздо. Гімалайський орел є гнідий, з легким відтінком золота і, хоч гарний на вигляд — краса сплітається тут із силою — все ж таки це жорстокий хижак.

Одначе того пополудня не були ми свідками якоїнебудь кривавої сцени. Знайшли ми у гнізді пару орлят, порослих білим пухом; вони виглядали так мило, як людські немовлятка. Південний вітер дув прямо в очі, але це їм не шкодило. Чому? Ніхто не знає. Здається, цей птах радо заглядає в очі цій силі природи, яка виносить його понад хмари. Молодята мали зо три тижні, бо вже тратили пухову одіжку, в якій прийшли на світ, а діставали пір'я. На свій вік мали кігті досить гострі, а дзьоби міцні.

Орлине гніздо є велике та незакрите. Рівний виступ, що веде до середини та й є власне пристанню для орлів, буває шість або сім стіп широкий і зовсім чистий. В середині гнізда валяються всякі галузки й рештки шерсти та пір'я із зловлених жертв, бо орли пожирають усе це разом із м'ясом.

Хоч довкола росли тільки карлуваті дерева, всюди було повно пташиного співу й крику. Також дивні комахи бривіли в коренях ялиць. Прекрасні синьокрилі метелики літали над фіялковими орхідеями, а довкола червоніли рододендрони, великі, як місяць у повні. Тут

і там деколи крізь сон зам'явкала дика кітка.

Враз Гонд закричав, щоб ми скоро сховалися в недалекій гущавині. Поки ми туди добігли, затихли всі голоси довкола нас. Комахи перестали гудіти, птахи замовкли і здавалося, що й усі дерева втихли в якомусь очікуванні. В повітрі почувся слабкий свист, що з кожною хвилиною ставав голосніший. Нараз розлігся страшний звук, подібний до скреготу, і величезний птах наблизився до орлиного гнізда. По його розмірі Гонд зміркував, що це мати орлят. Хвилину чекала в повітрі, поки орлята не залізли до найдалшого кутка гнізда. В її кігтях було щось, наче великий крілик. Пристаючи, кинула здобич на рівний виступ. Ми могли догадуватися, що її розпростерті крила мали з шість стіп. Склала їх так, як людина складає папір. Бачачи, що діти йдуть їй назустріч, сховала кігті, щоб не поранити ще досі неопіренних тіл дітей. Орлята присунулись до неї та й зникли під її напіврозпростертими крилами. Але не хотіли пеститися, бо були голодні. Мати вивела їх на рівний виступ до вбитого крілика, вирвала з нього кусок м'яса, відділила від костей і поклала орлятам. В долині під скелистою стіною і скрізь довкола нас комахи та птиці продовжували свій концерт. Ми вилізли із схованки та й подалися в дорогу додому. Я й Раджа просили Гонда щоб нас ще колись, як орлята будуть опірені, знову сюди привів.

І так за місяць ми сюди вернулися. Принесли з собою Рябошийку з матір'ю, бо я бажав, щоб молодий голуб ще один раз відважився звідтіля на довгий лет. Я хотів, щоб він познайомився з кожним сільцем, кожним манастирем, озерцем, рікою, так як звірята й інші птахи — журавлі, папуги, гімалайські чаплі, дикі гуси, рогачі, шуліки та інші. На цей раз ми спинилися коло ста ярдів від орлиного гнізда. Листя дерев починало вже жовкнути, і повітря було переповнене смутком. Коло одинадцятої години випустили ми з клітки обох голубів, які попрямували до шафірово-синього небосхилу, що висів, як простирало, над білим тім'ям Гімалаїв.

Літали з півгодини. Враз над ними з'явився яструб. Наближався все більше й більше до голубів, і раптом

розігнався до них. Але птахи були обережні. Висмикнулися без погрому. Але, коли Рябошийка та його мати наближалися до земі, де могли сховатися серед дерев, появилася яструбиха й почала також наступати. Кинулася на голубів, але не досягнула. Бачачи, що здобич вислизнула їм з кігтів, яструб невдоволений голосно заскреготав на яструбиху, яка на мить спинилася в леті. Голуби думали, що небезпека вже минула, тому прискорили лет у напрямку на південь, але обидва яструби пустилися їм навздогін. Їх крила, мов різницька сокира, на кінці загострена, різали повітря, як люта заверюха... один, два, три — свистіли, як списи. Мати Рябошийки враз спинила рух крил і поволіше плила в повітрі. Це збентежило двох хижаків. Що ж тепер? На котрого напасти? Такі питання вимагають часу, й Рябошийка, користуючись нагодою, змінив напрямок. Підіймався все вище й вище. За декілька хвилин мати полетіла слідом за ним, але спізнилася, бо яструби вже доганяли її. Голубку огорнув панічний страх. Вона боялася, щоб яструби не пустилися за її сином. Щоб його спасти, летіла яструбам назустріч. За малу хвилину опинилась у кігтях обох хижаків. Тільки пір'я посипалося! Ця картина так потрясла Рябошийкою, що він кинувся у найближчі скелі, де хотів знайти спасіння.

Тим часом ми почали шукати у скелях того місця, куди міг заховатися Рябошийка. Не було це легке завдання, бо Гімалаї є дуже зрадливі. Ми мусіли бути дуже обережні, щоб не дістатися в обійми гадюки чи гигра. Приятель Раджа настоював, щоб голуба все ж таки шукати, а також старий Гонд із ним погоджувався, додаючи, що при цьому можемо ще дечого навчитися.

Злізли ми із скелі й увійшли у вузький яр, де на дні лежали обгризені кісті, рештки з обіду якоїсь bestії, що бенкетувала тут минулої ночі. Ми не боялися, бо нашим провідником був Гонд, найліпший і найзручніший ловець з Бенгалії. Ми спинилися на розколинах і щілинах, повних пурпурових орхідей, що росли в зеленому моху. Запах ялинки і бальзамів дражнив наш

нях. Тут і там бачили ми також квітучий рододендрон. Повітря було холодне. Після другої години по полудні, коли кожний з нас з'їв жміньку бобу, натрапили ми на скелю, де ховався Рябошийка. Яке ж було наше здивування, коли ми пізнали, що то була та сама скеля, де було гніздо з орлятами, яких ми зустріли після першої виправи, тільки тепер вони були вже зовсім порослі пір'ям. Сиділи біля гнізда, а Рябошийка, на наше велике здивування, скорчився на самому розі сусіднього виступу. Був зовсім виснажений та зомлілий. Коли ми наближалися, орлята кинулися на нас. Раджу, що був найближче, одно із них дзьобнуло в палець, з якого почала текти кров. Орлята були якраз між нами та Рябошийкою, тому нам не залишалось ніщо інше, як перелізти ще одну вищу скелю, щоб дістатися до Рябошийки з другого боку. Не перейшли ми ще й шести ярдів, коли Гонд дав знак, щоб ми сховалися, як це ми були зробили під час першої мандрівки. Ледве ми сховалися під смереку, побачили одного із старих орлів, що з легким шумом наближався і з гострим свистом сідав у гніздо. Хвиля жаху пролетіла цілим моїм тілом, коли він хвостом легко зачіпив за наше дерево й я почув свист вітру в його крилах.

Я хотів би зазначити, що коли хтось думає, що орел закладає гніздо на неприступних і опущених скелях, помиляється. Могутній птах чи звір не мусить так обережно вибирати собі місце для своєї хати. Може дозволити собі на деяку недбалість. Гніздо такого великого птаха мусить бути просторе, щоб міг легко скласти та розкласти крила біля своєї хати, а таке місце ніколи не буває занадто неприступне. Орел не має здібності будувати собі гніздо. Вибирає собі виступ, що стирчить із скелі, де вже природа виконала дві третини його завдання. Тільки одну третину праці виконує орел, а ця праця полягає лише в тому, щоб нанести галузок, листя й трави на тверде ложе, де висиджує яйця. Про це все ми довідалися, коли вилізли з схованки і другий раз спостерігали гніздо з віддалі. Не було сумніву, що це наші старі знайомі, молоді орли та їх мати. І тепер, хоч орлята були великі, мати із звички ховала кігті,

щоб ними не подряпати дітей. Але тільки на хвилину. Коли побачила, що діти біжать їй назустріч, висувала знову кігті й сідала на виступ. Орлята, хоч не повинні б сьогодні так називатися, бо вже були зовсім у пір'ї, прибігли й сховалися під її широко розпростерті крила. Але малі хижачки не задержалися там довго, не мали бажання пеститися, бо були дуже голодні, але... горе! Мати не принесла нічого. Відвернувшись від неї, сіли проти вітру й чекали.

На знак Гонда ми всі піднялися та пішли шукати Рябошийку. За годину зайшли ми, тихо, як ящірки, з другого боку орлиного гнізда. У ніс вдарив нам страшний сопух костей і гнилого м'яса. Це доказувало, що орел, хоч є королем птиць, не такий чистий і дбайливий, як голуб. Скоро після цього знайшли ми Рябошийку та старалися загнати його до клітки. Був щасливий, що нас побачив, але клітку обминав. Темніло, тому я кинув йому жменю сочевиці. Коли він дзьобав і був зайнятий їжею, я поспробував зловити його. Це так перестрашило нещасну пташку, що вона відлетіла. Лопотіння її крил приваблювало орлицю. Розглядалася з дрижачим дзьобом і з майже розпростертими крилами. Відразу затихли всі голоси в джунглях — орлина мати виплила. Ми відчували, що Рябошийка пропав. Нараз упала на нього тінь. Я думав, що це тінь орлиці. Але тінь спочила на ньому тільки на хвилину, а потім пройшла. Рябошийка, охоплений смертельним страхом і гнаний грізним жахом, утікав кривульками геть, аж зник нам із очей. Ми були переконані, що Рябошийці прийшов кінець. Гонд запевняв, що знайдемо його за декілька днів напевно, і тому ми вирішили задержатися тут ще якийсь час.

Ніч наближалася, тому ми мусіли знайти для себе захист під кількома смереками. Ранком сказав нам Гонд, що для малих орлів настав день першого лету. На закінчення свого викладу додав: «Орли ніколи не вчать своїх дітей літати. Вони знають, коли молоді є вже здатні до лету, і тоді покидають дім назавжди».

Цього дня стара орлиця не вернулася до гнізда. Коли надійшла ніч, орлята втратили надію на повернен-

Лопотіння крил Рябошийки привабилор орлицю.

ня матері і залізли в середину гнізда. Була це пам'ятна ніч для нас. Ми були на такій висоті, що не мусли боятися нападу якогось чотириноного хижака. Тигри й парди сходять із гірських висот не тому, що бояться, але як і всі звірята, шукають здобичі у долинах. Антилопи, олені, тури й дикі кабани пасуться в долинах і джунглях, густо порослих травою, а що трава, молоді паростки, соковиті галузки ростуть на березі рік, тому хижакі, що пожирають травоїдних звірят, вишуковують їх на тих місцях. Тому у високих горах не буває багато хижаків, живуть там лише птиці й декілька пород малих звірят, як дикі коти, скельні гадюки та білі парди. Також і як, що тут замінює корову, мало коли вилазить так високо і ніколи у великих стадах. Тут і там можемо бачити по декілька кіз. Ніч минула без ніяких немилих пригод. Над ранком відчули ми такий холод, що тряслися цілим тілом. Не можна було й думати про сон. Я загорнувся у всі свої коци та й уважно прислухався і спостерігав, що діється. Була напружена тиша, мов до краю натягнена шкіра на бубні, з якого й найменший подих вітру викликав би звук. З усіх боків огортала мене глуха мовчанка. Деколи шелеснуло осіннє листя, коли на нього м'яко скочила дика кітка з недалекого дерева. Але цей звук відразу падав, немов камінь, у тишу, що постійно зростала. Звільна блідли зорі одна по одній. Таємничість поглиблювалася, аж урешті щось, наче бренькіт шаблі, залунало з орлиного гнізда. Світало... Знову повторився той самий звук шаблі. То молоді орли вирівнювали крила дзьобами, як людина, що витягається, коли збудиться з сну. Враз почув я зблизька якийсь галас. Це, здається, орлята виходили з гнізда на виступ. За хвилину чути було й інші звуки. Це бузьки летіли над головою, а далі журавлі линули ключами на небосхилі. Тишу перервало недалеко ревіння яка, що неначе рогами роздирав шкіру на бубні. В долині взаємно віталися пташки. Врешті біле світло залило верхи Канчінджінгу. Виступив шпиль Макаля з величезним опалевим кругом над головою. Нижчі вершки хребта, високі, як Монт Блянк, вдягнулись у завій молочного блиску. Обриси

та барви скель і дерев виринули разом. Орхідеї дрижали, обтяжені ранньою росою. Вкінці сонце, мов лев, вискочило на плесо неба, а обрій, оточений сніжнобілими баштами, кривавився кармазиновим вогнем.

Гонд і Раджа, що також не спали, повставали. Потім Раджа, браман, добре вишколений і ознайомлений із святим письмом, заспівав по-санскритському ведську молитву до Савітари — сонця.

«О, квіте східньої мовчанки,

Иди відвічною своєю дорогою, людьми неоскверненою!

Продовжуй свою безпорошну стежку вічної тайни, Дійди до золотого престолу Бога та будь нашим заступником перед Його мовчанням та німим милосердям!»

Молитва подражала орлів, незвиклих до людського голосу. Але, ще поки вони розсердилися, ми скінчили свій короткий обряд і сховалися під карлувату смереку. Орлята, опущені й голодні, розглядалися старанно по обрію, шукаючи матері, то знову переносили зір униз на сойок та папуг, дрібних, як колібрі. В даліні летіли гуси понад засніжені гірські шпилі, на яких зупинялися ночувати. За кожним помахом своїх крил зменшувалися, аж урешті зовсім розплились у просторі. Година за годиною минала, але орлиця не з'являлася. Орлята були все більше й більше голодні і тому неспокійно кидались у гнізді. Звідси доходив щораз більший галас, аж урешті одно орля, зневірене, покинуло свою хату й почало спинатися по скельній стіні. Лізло все вище й вище, не вживаючи крил. Тим часом минув полудень. По старих орлах не було й сліду. На наш погляд, орля, що залишилось у гнізді, було самичкою, бо було менше. Сиділо проти вітру, вдивляючись у далечінь. Хоч це, може, й дивно, але я не бачив досі гімалайського орла, що не сідав би проти вітру, і то від народження аж до хвилини, поки навчиться літати. Сестричці надокучило ждати самій у гнізді, тому пустилася в дорогу за братчиком, що сидів уже на вершці скельної стіни високо над гніздом. Також і він був звернений до вітру. Коли сестричка вилізла до ньо-

го, розвеселилися його очі, був радий, що не є сам, а погляд на сестричку давав йому можливість хоч на хвилину забути про сумну конечність летіти по їжу. Ніколи я не бачив, щоб орли вчили своїх дітей літати. Тому орлята відважуються розпростерти крила аж тоді, коли голод примусить їх до цього. Старі орли добре це знають, і тому, коли прийде відповідна хвилинка, а їх діти дозріють, відлітають назавжди.

Сестричка з трудом вилізла і сіла біля братчика, але не було там місця для двох. Не могли вдержати рівноваги на скельному виступі, і сестричка мимоволі штовхнула свого брата. Він умить розпростер крила, а вітер підняв його вгору. Висунув кігті, щоб задержатися, але вже було запізно. Був уже дві стопи над скелею, тому замахав крилами і підлетів угору. Опісля спустив хвіст, що був йому кермою, та й колихався з боку на бік, з сходу на південь і знову на схід. Гойдався над нами, і ми чули, як вітер свистав у його крилах. В ту ж мить тиша заволоділа довкіллям. Комахи затихли, крілики залізли до своїх дір, здавалося, що й листя мовчки слухає помахів крил нового повітряного короля, що летів усе вище й вище. Орел мусить високо літати, бо лише з висоти може бачити те, чого шукає. Зайчика, що скаче по землі, він побачить із висоти трьох тисяч стіп і звідти стрімголов падає на свою жертву, яка страхом прикована до землі, з жахом очікує свого ворога, аж поки гострі кігті не устромляться в її тіло.

Коли сестричка побачила, що брат відлетів, злякалася самоти й також розпростерла крила. Вітер, що дув з долини, виніс її вгору, вона пліла в повітрі, хвостом скеровуючи лет до свого брата, і за декілька хвилин обоє зникли нам з очей. Ми покинули це місце, щоб далі шукати Рябошийку. Може все ж таки вернувся до Дентаму? По дорозі шукали ми його в кожному лямайському монастирі та лицарському замку, що були пристанями в попередній його мандрівці.

Ляи тихо поставили ліхтарні й, сівши із схрещеними ногами на землю, поринули в роздумуванні.

Коли ми зійшли з гір до пустих сумовитих ярів, опинилися в густій темноті, хоч була тільки третя година пополудні. Причиною цього були довгі тіні, що падали з високих гір, попід якими ми йшли. Холод підганяв нас. Як тільки ми зійшли яких тисячу стіп у долину, повітря значно потепліло, але з скорим приходом ночі теплота знову впала і пронизливий холод примусив нас шукати захисту у близькому лямайському монастирі. Був це гірський монастир, де лями, буддійські монахи, великодушно запропонували нам гостинність. Говорили з нами лише при вечері і потім, коли ввели нас на ніч до призначених нам комірок. Вечори проводили на роздумуванні.

Монахи призначили нам три малі келії, витесані у скелі, перед якою зеленів травник, обгороджений тинном. При світлі ліхтарів, що їх мали ми з собою, побачили, що в кам'яних келіях є лише солом'яні сінники. Одначе ніч хутко минула, бо ми були дуже втомлені. Заснули скоро, як діти в обіймах матері. Коло четвертої години ранку численні кроки збудили мене з сну. Я встав і подався у тому напрямку. Здалеку побачив ясні світла. Вийшовши по скельних східцях, побачив я головну каплицю лямайського монастиря — широку печеру під навислою скелею, відчиненою з трьох сторін. Там стояло вже вісім лямів, що тихо поставили ліхтарні й сівши зі схрещеними ногами на землю, поринули в роздумуванні. Сіре світло падало на їх сині ризи та бронзові обличчя, на яких ясніли любов і спокій.

По хвилині їх начальник промовив до мене.

— Від найдавніших часів є нашим звичаєм молитися за тих, що сплять, а тому, що люди, коли сплять, втрачають свідомість своєї волі, ми молимося, щоб вічне милосердя їх очистило. Молимося, щоб, пробудившись, почали день із наміром жити в чистоті, ласкавості та статечності. Хочеш роздумувати з нами?

Я радо погодився. Ми сіли й молилися за співчуття до всього людства. І ще сьогодні, коли вдосвіта про-

буджуюся, молюся за очищення думок усіх тих, що сплять.

Коли розвиднілося, я побачив, що ми сиділи на скельному обриві, а внизу чорніла стрімка та глибока пропасть. Звук срібних дзвінків розлягався м'яко раннім повітрям. Дзвінок біля дзвінка, срібний та золотий, звучав ніжно і наповняв простір милозвучною музикою. Це монахи вітали післанця світла. Сонце зростало, як голос сурми, що звіщає перемогу — світла над темнотою і життя над смертю.

В долині при сніданні зустрівся я з Раджею та Гондом. Тоді тільки сказав нам монах, що нас обслуговував:

— Ваш голуб прилетів сюди вчора і шукав захисту.

Потім точно описав Рябошийку, його величину, барви та форму його дзьобика.

Гонд запитав: — Як знаєш, що ми шукаємо голуба?

А плосколобий ляма, навіть не рухнувши бровою, відповів спокійним голосом, неначе це було само собою зрозуміле: — Можу читати ваші думки... Коли будете молитися Вічному Милосердю двадцять років по чотири години денно за благо людства, наділить воно вас силою читати думки людей, особливо тих, що сюди приходять... Вашого голуба ми прийняли під стріху, нагодували й вилікували від страху.

— Вилікували від страху, шановний отче? — запитав я. Ляма підтвердив зовсім просто: — Так, він був дуже перестрашений. Я взяв його в руки, погладив по голівці й наказав йому, щоб не боявся. Вчора вранці я його випустив. Нічого злого вже його не стріне.

— Виясни нам, шановний отче, як можеш це так певно знати? — питав привітно Гонд.

Божий слуга відповів йому так: — Знай, цінносте між ловцями, що ворог не буде нападати ні забивати звіря чи людину, поки йому не вдасться їх злякати. Я бачив, що й крілики зтекли від хорта чи лисички, поки ними не оволодів страх, бо страх затемнює розум, паралізує самовпевненість. Хто дозволить, щоб страх оволодів ним, женеться сам в обійми смерті.

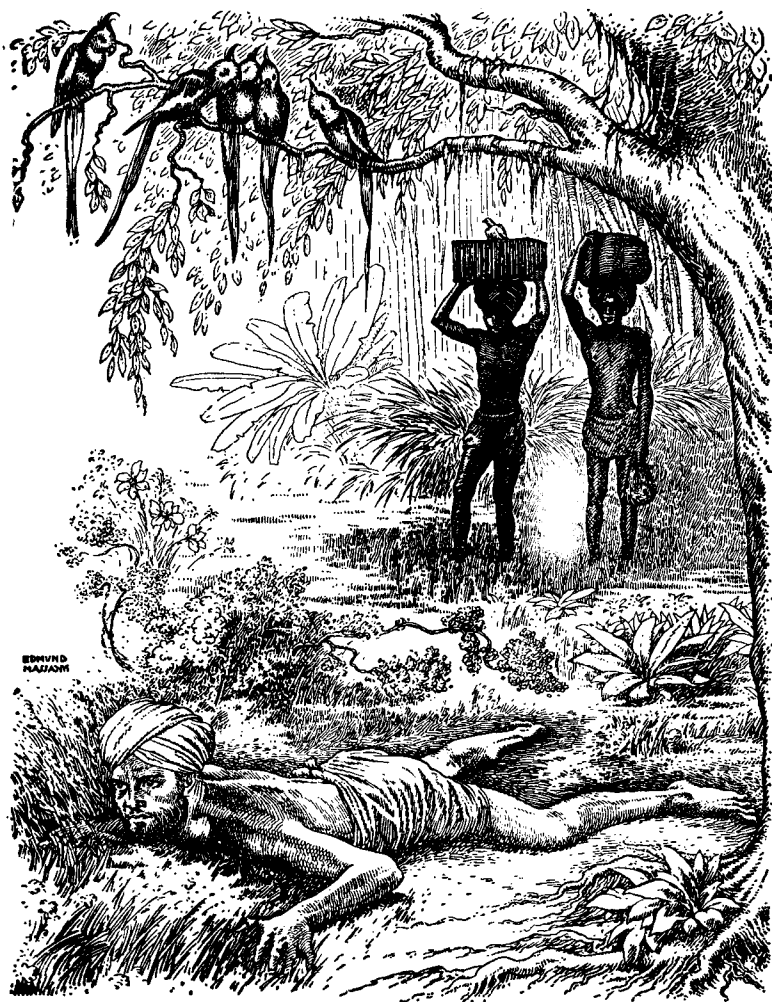
— «Але, як оздоровити настрашеного птаха, отче?»

На те питання, що його поставив Раджа, старець відповів:

— Коли ви самі не будете боятися і збережете впродовж декількох місяців не лише чисті думки, але й сон, неосквернений боязню, то потім, коли чогонебудь живого діткнетеся, воно позбудеться всякого страху. Ваш голуб вилікуваний, — бо вже скоро буде двадцять років, як я не почуваю боязні ні в думках, ні в ділах, ні в снах. Я держав його в руках. Сьогодні ваш улюбленець безпечний, нічого злого йому не станеться».

Із спокійних переконливих його слів, вимовлених без якоїнебудь риторичної величавости, я відчув, що Рябошийка дійсно живий та здоровий. Щоб не тратити часу, ми попрощалися з монахами й подалися дорогою на південь. Хочу вам сказати, що і я твердо вірю у правдивість слів лями. Коли ви молитесь кожного дня за інших людей, даєте їм можливість почати день з думками чистими, відважними та повними любови.

Ми йшли скоро до Дентаму. Країна була вже тепліша й більше нам знайома. Осінь, яка там, у горах, розмалювала листя карміном, золотом, черешневою та мідяною барвою, тут у долині, ще настільки не розвинулася. На черешнях ще висіли овочі. Мох густо покривав дерева, а вітер сипав на нього пилок з пурпурових і багряних квіток орхідей, завширшки як долоня. Білі келехи дурману пітніли росяними перлами в гарячих променях індуського сонця. Деревата ставали вищі й могутніші. Стовбури бамбуків, немов мінарети, виструнчувалися до неба. Пнучі рослини, грубі, як гадюка, розповзлися по дорозі. Польові коники цвірчали, а сойки скреготали. Тут і там згряя зелених папужок засяла на сонці красою ізмаргаду і зникала в просторі. Комах збільшувалось. Величезні оксамитно-чорні метелики літали цілими роями з квітки на квітку, а безмірна кількість дрібної пташні ганялася за комашнею. Найрізноманітніші комахи кололи нас гострими жалами. Кожної хвилини ми мусіли зупинятися, щоб відповзла гадюка, яка перетинала нам дорогу. Коли б не було досвідчених очей Гонда, що знав, якою дорогою звірята приходять і відходять, ми давно були б задушені ко-

Часто прикладав Гонд вухо до землі та слухав.

брою або забиті бізоном. Часто прикладав Гонд вухо до землі та слухав. За кілька хвилин казав: «Перед нами йдуть бізони. Почекаймо, аж перейдуть!» І зараз після цього ми чули зловісний тупіт їх гострих копит. Усе ж таки, ми досить скоро поступали вперед і задержувалися тільки на півгодини під час їди.

Врешті прибули ми до границі держави Сіккім. Долина блищала червоним просом, що дозрівало, зеленими помаранчами й золотими бананами.

Скоро після цього побачили ми незабутню картину. Під нашими ногами на вузькій караванній дорозі паладо повітря, неначе веселка. Спека була така палка, що повітря мінилося барвами. Ледве пройшли ми кілька ярдів, як велика громада гімалайських бажантів з голосним шумом вилетіла перед нами з кущів. Їх крила, як павині пера, блищали в гарячому повітрі. Ми йшли далі. За хвилину вилетіла друга зграя, але на цей раз були це сірогніді птиці. Я дивувався, тому просив Гонда пояснити мені.

— О, улюбленче богині щастя, — він відповів, — чи не бачиш, що в тому напрямку поїхав караван з мішком проса? Мабуть, в одному мішку була дірка й кілька жмень проса посипалося по дорозі, поки не зашили мішка. Птиці прилетіли, щоб просо видзьобати, а ми їх сполошили.

— Але, королю мудрости, — питав я, — чому самці пишаються такою красою, а самички є лише сірогніді? Невже природа є прихильницею тільки самців?

Гонд пояснив мені так: — Кажуть, що природа поділила всі барви між птицями так, щоб захищали їх перед ворогами. Але, хіба ти не помітив, що ті бажанти є такі прекрасні, що їх може побачити та вбити навіть сліпий.

— Справді! — дивувався Раджа.

Гонд продовжував: — Бажанти живуть на деревах і злітають на землю тільки тоді, коли є дуже велика спека, бо в нашій соняшній Індії повітря два цілі над землею буває таке розпалене, що міниться тисячами барв, а пір'я бажанта також грає барвами веселки. Таке різнобарвне повітря дуже добре скриває бажантів перед

ворогами. Перед хвилиною ми мало не наступили на них, тому що зовсім зливалися з дорогою.

— Тепер розумію, — питав далі Раджа, — але чому самиці бажантів є лише сірогнідої барви, й чому не відлітають разом із самцями?

Гонд відповів без вагання: — Коли ловець несподівано вистрільте, самці враз вилітають, щоб втекти від шроту. Пір'я самичок є однакової барви з ґрунтом, на якому вони сидять. Коли наблизиться мисливець, ховають своїх дітей під розпростерті крила, які своєю барвою зовсім зливаються з довкіллям. Коли потім ловець іде шукати вбитих самців, самичка з дітьми втікає до найближчої гушавини. Але й тоді, коли молоді підроснуть і вже не ходять з батьками, матері розкладають крила і присідають до землі, як наближається небезпека. Самопожертва стає для них уже привычкою. Так поводитися, коли ми до них підійшли, але, як усвідомили собі, що не мають кого захищати, вирішили, сердешні, піднятися, хоч погано літають.

Коли вже сутеніло, знайшли ми притулок у хаті одного сіккімського шляхтича, якого син був нашим приятелем. Там знайшли ми також сліди Рябошийки, який бував у цьому домі вже декілька разів. Тут наївся він проса, напився води та викупався. Також тут прочистив собі крила, бо лишив по собі два блакитні пір'ячка, які мій приятель тому, що були гарної барви, заховав собі. Коли я бачив їх, моє серце забилося з радості, і тому цієї ночі я заснув із спокоєм у душі.

На другу ніч спали ми в короні крилатого дерева, посеред глибокої джунглі. Я згадував гостинність і добру вигоду в хаті сіккімського приятеля.

Уявіть собі, що ви цілий день мандруєте, а потім ночуете в галуззі могутнього фігового дерева, у серці небезпечного пралісу. Ми шукали високого та сильного дерева, куди не досягнув би хоботом слон та навіть два дорослі самці не перекинули б його своєю вагою.

Врешті вдалося нам знайти відповідне дерево. Раджа виліз Гондові на плече, а я знову на Раджу і вмить дістався на горішне галуззя, що було завгрубшки, як людський тулуб. Я сів на одну галузь і спустив униз

мотузяну драбину, яку ми завжди брали з собою в джунглі. По драбині виліз Раджа, а за ним Гонд і сів між нами.

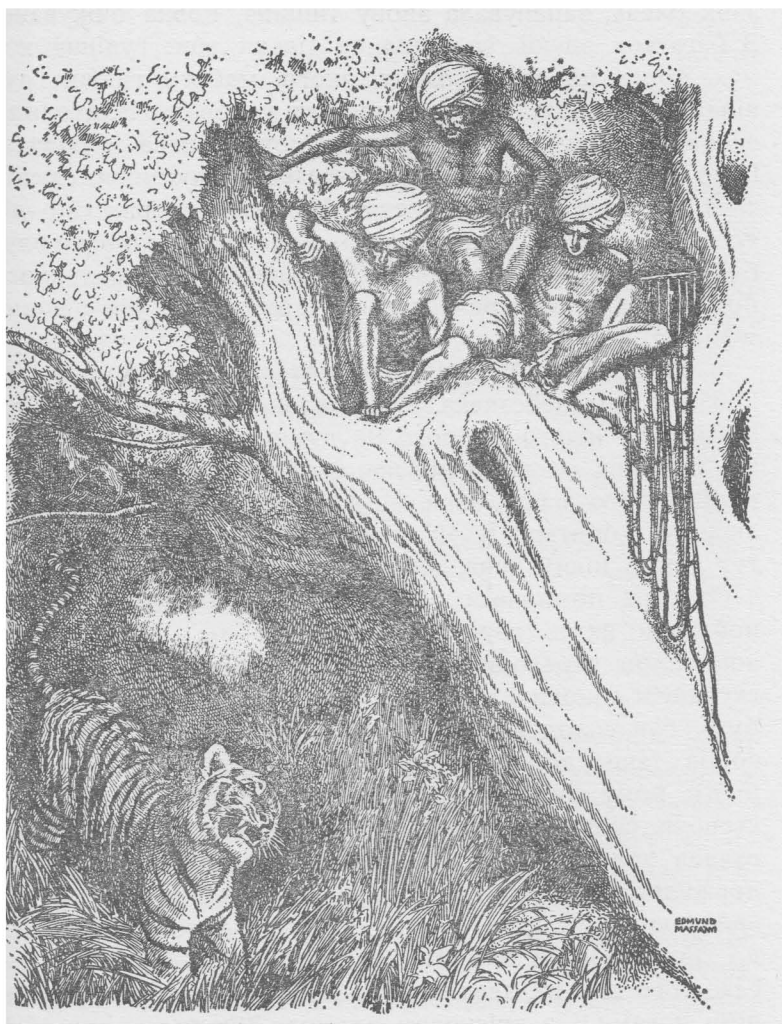
Нараз ми помітили, що під деревом, де перед хвилиною стояв Гонд, засвітилися два зелені вуглики. Ми знали, кому вони належать. Гонд сказав легковажно: — Коли б я був задержався внизу, хоч дві хвилини довше, був би мене вбив цей перістий добродій!

Коли тигр побачив, що жертва йому вислизнула, заревів громом і бив хвостом, неначе мітлою. За хвилину запанувала напружена тиша, яка ніби придушила гудіння комах і голоси малих звірят. Тиша поширювалася простором, падаючи все нижче, аж урешті обняла й землю, і здавалося, що стиснула в своїх обіймах і коріння дерев.

Щоб ми вночі не попадали з дерева, обвинув Гонд мотузяну драбину довкола свого пояса, опісля довкола Раджиного і врешті мого, а другий її кінець прив'язав до дерева. Ми по черзі пробували, чи драбина видержить нашу вагу. Врешті полягали. Руки Гонда служили нам замість подушок.

Коли ми забезпечили себе, зосередили свою увагу на тому, що діється довкола нас. Тигр уже зник. Нічні комахи знову почали гудіти і замовкали тільки тоді, коли тяжкі тіла звірят падали з недалеких дерев. Були це леопарди й чорні парди, які вдень на деревах спали, а тепер зіскакували за здобиччю. Коли вони віддалилися, жаби почали рахкати, комарі гудіти, а сови пугукати. Звуки й голоси вникали до вух, як промінь соняшного світла до незабезпечених очей. Під нами пробіг дикий кабан, рвучи й ламаючи все перед собою. Тихий і зловісний шелест, що нагадував звук веретена, щораз більше наближався, врешті перейшов помалу під нашим деревом та й затих. Ах, як нам полегшало! Це була гадюка, що повзла до води. Ми затаїли віддих і замовкли, неначе кора дерева, в якого короні ми ховалися, бо Гонд боявся, щоб наш віддих не видав гадюці присутності людей у звірячому царстві.

За хвилину ми почули тріск галузок, слабкий, як луск пальцями. То був олень, що заплутався рогами у пну-

Тигр заревів громом і бив хвостом, неначе мітлюю...

чих рослинах, і шарпав ними, щоб вирватися. Ледве зник олень, запанувала знову тишина, повна очікувань. З багатьох звуків залишилися тільки три: гудіння комах, короткий стогін оленя, якого, мабуть, гадюка душила біля води, і шум вітру над головою. Надходили слони великим стадом. Біля нашого дерева гралися. Було чути скавуління слоних-матерів, хропіння самців та дріботання малих слоненят. Не пам'ятаю вже, що діялося пізніше, бо я задрімав, і снилося мені, що я голубиною мовою розмовляю з Рябошиєю. Нараз хтось потряс мною. Я перелякався. Це був Гонд, він шепнув мені до вуха:

— Не можу тебе довше держати на руці, прокинься! Грозить нам небезпека. Один слон залишився позаду. Він не має нічого доброго на думці. Ми не є так високо, щоб він не досягнув нас своїм хоботом. Як тільки підійме його вгору, занюхає нас. Дикі слони ненавидять людину і бояться її. Як тільки нас почує, залишиться тут навіть цілий день, щоб вислідити, де ми є.

Гонд не помилявся. У блідому світлі світанку я міг побачити якусь гору, що рухалася під нашим деревом. Слон переходив від одного дерева до другого, скубаючи соковиті галузки, які ще оснь залишила. Мабуть, був голодний і хотів ще доволі наїстися цих ласощів, таких дорогоцінних у цю пору року. Але видно, цього йому було мало. Сперся передніми ногами на стовбур сильного дерева та замахнувся хоботом. Виглядав при цьому, як величезний мамут. Його тіло видовжилося так, що він досягав вершка дерева і скубав найсмачніші галузки. Коли обгриз це дерево, перейшов до другого біля нас. Потім задержався біля одного слабшого дерева, звалив його хоботом, наступив передніми ногами і з тріскотом зломив. З'їв усе зелене, що на ньому було. Цим галасом сполошив птиць, що перестрашені літали над лісом. Мавпи в дикій розтічі скакали з дерева на дерево й перелякано верещали. Слон став на стовбур зламаного дерева і, витягнувши хобот до нас, зачепив галузь, на якій ми сиділи. Почувши людину, заскавулів і відтягнув хобота. Забурмотів, знову витягнув хобот та старанно втягав повітря

близько Гондового обличчя. В цю хвилину Гонд з усієї сили дмухнув слонові в ніздря. Панічний страх огорнув слона. Думав, що попав у неволю до людини. З трубінням і писком кинувся нетрами джунглів, як чорт, ламаючи і роздираючи все, що стояло на його дорозі. Папужки, мов зелений килим, підлетіли знов угору. Мавпи, стогнучи, скакали великими стрибками по деревах. Дикі кабани й олені цілими стадами втікали пралісом. Метушня, біганина і тріскотня заволоділи на декілька хвилин джунглями. Ми мусіли ще хвилинку ждати, поки відважилися злізти з дерева, щоб продовжувати мандрівку.

Ще того самого дня дійшли ми додому, бо решту дороги проїхали на гірських кониках, позичених від каравану, що його ми випадково зустріли. Ми були зовсім знесилені, але забули про втому, коли побачили Рябошийку в нас, у Дентамі.

Ах, то була радість! Увечорі, поки я ліг спати, згадав про спокійне запевнення лями, який казав: «Ваш голуб є в безпеці».

VI

На другий день після повернення Рябошийка знову відлетів. Шукав я його старанно 4 дні, але даремне. Я не міг знести цієї непевности, тому вибрався знову з Гондом у дорогу з рішенням знайти Рябошийку, живою чи мертвою. Ми найняли двох коників, що занесли нас аж до Сіккіму.

В кожному селі питали ми про Рябошийку, і ці відомості були для нас дороговказом у дальшій мандрівці. Деякі селяни бачили голуба і навіть точно описали його. Якийсь ловець бачив його в одному лямайському монастирі, де загніздився разом із рорисом *) під стріхою хати. Один буддійський монах казав, що бачив його недалеко монастиря в Сіккімі на березі ріки, де гніздилися дикі качки, а в останньому селі, куди ми прибули другого дня пополудні, довідалися ми, що він прилу-

*) рід скельних голубів.

чився до зграї скельних рорисів. Керуючись цими добрими вістками, доїхали ми аж до найвищих сіккімських гір і там отаборилися. Наші коники були такі втомлені, як і ми. Не спав я, мабуть, ані години, коли пробудило мене якесь особливе напруження, що оволоділо довкіллям. Обидва коники стояли остовпілі. У заграві вогню й місячного блиску я бачив, як, піднявши вуха, вони насторожено слухали. Навіть хвостами не махали. Також я **насторожив слух**. Мовчанка тієї ночі не була звичайною тишиною. Тишина є порожня, але мовчанка, що нас давила, була повна тайни, неначе сам Бог, осяяний світлом місяця, ішов так близько, що я міг би діткнутися його одежі, коли б простягнув руку. Враз коники напружили слух, ніби хотіли зловити відгомін звуку, що ширився ледве помітно нічною тишиною.

Велике божество пройшло. Напруження в повітрі ослабло. Можна було відчувати й найменше коливання трави, але знову лише на хвилинку. Коники прислухалися до нового звуку з півночі. Пізніше й я щось почув, неначе подих сплячої дитини. Тишина знов запанувала, але за хвилину пронісся повітрям теплий стогін, що падав усе нижче й нижче, як тяжкий зелений листок, відірваний з дерева, що звільна падав на дно води. На обрії почувся неясний шум, неначе хтось шепотом посилав гарячу молитву до неба.

Коники звисли вуха й обігналися хвостами. Я також зідхнув з полегшею. Тисячі диких гусей плили по небосхилі. Летіли найменше чотири тисячі стіп над нами, а все ж таки коники **почули їх** наближення багато раніше, ніж я.

Лет гусей був передвісником недалекого світання. Я сів і спостерігав. Зірки гасли одна по одній. Коники почали пастися. Я звільнив їм припони, бо коли ніч минула, не мусіли бути прив'язані так близько вогню.

Тишина знову запанувала і вплинула на наших звірят. Підіймали голови та слухали. Які це знову звуки вони **намагалися вловити? Не треба** було довго ждати. На близькому дереві затріпотала крильми пташка, потім друга на суміжній галузці. Одна з них заспівала. Був це співочий горобець, який своїм голосом пробу-

див природу. І інші співочі птиці хвалилися своїми трелями. Обриси й барви вмиль появилися. Коротеньке тропічне світання пройшло. Гонд устав, щоб відбутися ранню молитву.

Цього дня прийшли ми до монастиря біля Сінгалеле, про який я вже згадував. Лями з радістю розказували нам все що знали про Рябошийку. Вчора пополудні відлетів він на південь із зграєю рорисів, що гніздилися під стріхою монастиря. Діставши благословення від побожних лям, подякували ми за гостинність і помандрували далі шукати Рябошийку. Гори горіли за нами вогнем смолоскипів. Перед нами тягнулися глибокі гущавини, що їх розмалювала осінь золотом, пурпурою, зеленню та киноваром.

VII

В попередньому розділі я згадував про місця й околиці, де ми розшукували Рябошийку. Шукали ми його досить довго, хоч Гонд уже першого дня знайшов слід. Але буде ліпше, коли Рябошийка сам розкаже свою одиссею-мандрівку. Зрозуміємо його легко, коли будемо послуговуватися уваюю.

Коли ми верталися поїздом з Дарджілінгу до Калькути, сидів Рябошийка у клітці та розказував нам про своє мандрування з Дентаму до Сінгалеле й назад.

«О, майстре різних мов! Вислухай моє оповідання про блукання бідної пташки! Як ріка має свій початок у горах, так і моє оповідання впливає з висот.

Коли того злощасного дня я побачив, як кігті проклятого яструба на куски рвуть тіло моєї матері, огорнула мене така розпука, що я вирішив умерти, але не в кігтях яструба. Коли я вже призначений на здобич, то радше хай з'їсть мене король повітря! Тому я прилетів до орлиного гнізда і сів на виступі, але орлята не скривдили мене. Сумно було в їхній хаті. Батька зловили люди в пастку й убили, а мати була далеко на ловах бажантів і зайців. Досі живилися орлята тим, що принесли їм батьки, тому не відважилися напасти на мене. Ще й досі не можу зрозуміти, чому ні один орел не напав на мене, хоч минулими днями я бачив їх досить.

Потім прийшли ви й хотіли мене зловити та замкнути в клітку. Я не тужив тоді за людським товариством і тому відлетів, віддавши себе під опіку богів голубиного роду. Одначе, я запам'ятав собі місця й особи, вам милі, та зупинився в них під час своєї мандрівки на південь від Дентаму. В ці дні — бо я летів лише два дні — напав на мене тількищо порослий у пір'я яструб, але я дав йому «пам'ятку» на ціле життя.

Сталось це так. Коли тоді зранку я летів понад горбками під Сіккімом, почув свист вітру над головою. Я вже знав, що це значить, і тому заграв гарну комедію. В одну мить спинив я лет, а яструбок, що падав на мене, не попав у ціль і полетів, як стріла, вниз, ударивши крилом об вершок дерева. Я піднявся так високо, що аж важко було віддихати, тому знову спустився вниз. Але, як тільки побачив мене яструбок, кинувся на мене з лютим скреготом. Умить рішився я, перший раз у моєму житті, рятуватися летом перекидьки, як я це бачив у мого батька. І дійсно, вдався мені подвійний «козлик», після чого я летів угору, як водограй. Яструбок знову схибив і тому приготувався до нового наступу, але й цим разом йому не пощастило. Я летів йому назустріч. Коли він був уже близько, я декілька разів перекинувся і вдарив його так сильно при цьому, що втратив рівновагу. Не знаю чому, але в ту хвилину я почув, що щось тягне мене вниз, на землю. Мої крила були ослаблені. Я падав, як падає орел, ударивши яструба по голові цілою своєю вагою. Здається я був цим запаморочений. Також і він падав і пропав десь у лісах. Я сам щасливо осів на галузці одного дерева.

Аж тепер я догадався, що я дістався у повітряний вир. По цій першій спробі я пізнав ще багато таких вирів, але не розумію, чому над деякими деревами повітря так охолоджується, що постає течія, яка пориває у свої обійми птахів, що в неї попали. Також мене вже кілька разів схопили ці повітряні течії та кидали вгору і вниз. І так я мусів навчитися з ними боротися, але не можу сказати, що я їх ненавиджу. Ні! Перша ж повітряна хвиля, яка мене схопила, врятувала мені життя.

Спочиваючи на дереві, я відчув страшний голод, і

це гнало мене додому. Летів я, як стріла, і, на щастя, ні одного яструба не зустрів по дорозі.

Недавня втеча з кігтів молодого злочинця вернула мене знову попередню відвагу, і тому, коли ти вернувся додому, я сказав собі: тепер, коли мій приятель бачить мене живим і здоровим, не буде вже за мене боятися. Мушу знову вирушити в височінь, де повно яструбів, щоб там ще раз випробувати свою відвагу. І тільки тепер починається моя «Одиссея». Спішив я на північ до орлиного гнізда, а по дорозі задержався в монастирі, де мені вже попереднього разу побожний старець дав благословення. Там знову відвідав я моїх старих приятелів, рорисів. Довго не задержавшись, полетів я далі на північ, перелетів Сінгалеле й дістався врешті до орлиного гнізда, з якого молоді орлята вже повилітали. Я мав там вигоду, але приємно мені не було, бо орли залишають у гнізді різні відпадки з їжі, які напевно повні комах. Удень сидів я у гнізді, а на ніч ховався в коронах дерев, щоб не нюхати страшного запаху. За два чи три дні, що я просидів в орлиному гнізді, помітив я, що моя повага в інших птахів піднялася. Боялися мене, бо думали, що я з родини орлів. І яструби обминали мене здалека. Це додало мені відваги, і тому одного дня вранці, коли я побачив білий ключ птахів, що високо летів на південь, прилучився до них. Вони не поставилися вороже до мене. Були це дикі гуси, що летіли до Цейльону, або й далі, шукаючи соняшного моря.

Після довшого лету побачили ми тонку блакитну смужку в далині, зовсім на кінці небесного склепіння. Це був гірський потік. Туди летіли ми, помалу спускаючись по рівній лінії, аж здавалося, неначе сама земля летіла нам назустріч. Скоро після цього цілий табун гусей кинувся у срібlistий потік. Гуси плавали, а я, свідомий того, що не маю болон між пальцями, потрібних для плавання, сів собі на дереві та й спостерігав. Ти знаєш, які плоскі й негарні дзьоби у гусей. Аж тепер я розумію, чому це так мусить бути. Гуси вживають їх як кліщів, якими ловлять черепашки та водяні рослини, що ростуть на берегах рік. Кожної хвилини котрась

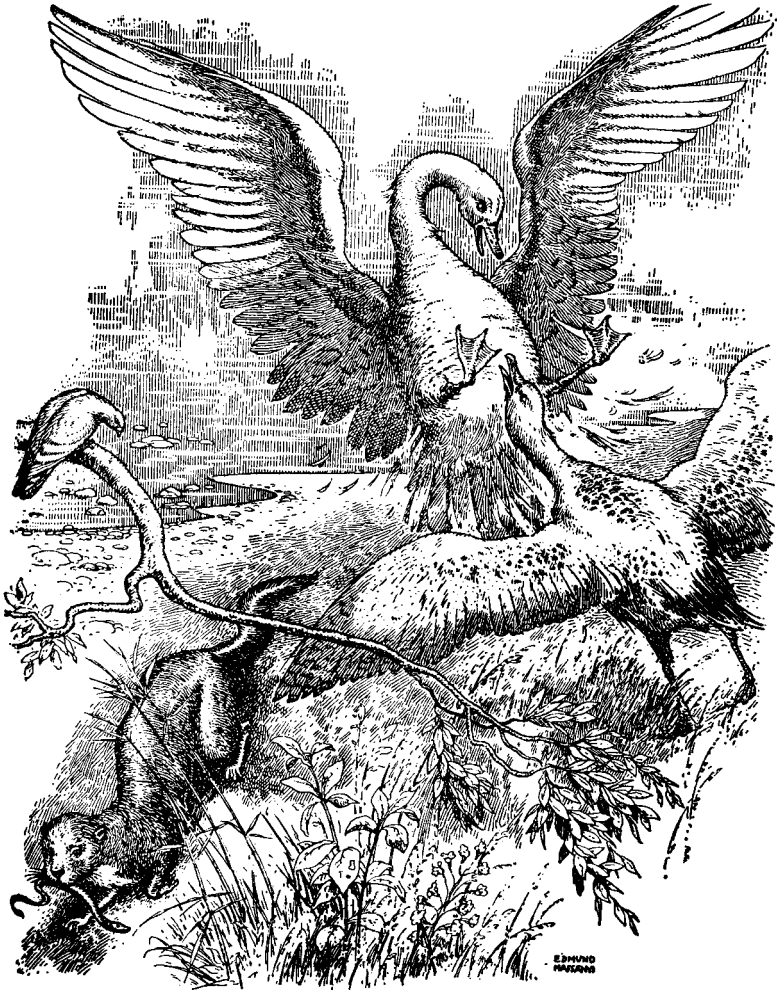
гуска ловила щось дзьобом і коетала свою жертву, роздушуючи її у міцній горлянці.

Один гусак знайшов у норі під берегом рибу, тоненьку, як гадюка. Зачав її добувати і чим більше тягнув, тим вона ставала тонша й довша. Врешті добув нещасну рибу і кинув нею об землю. Жертва була вже майже мертва. Несподівано приколихався до нього другий гусак, що хотів і собі дістати цю здобич. Обидва гусаки кинулися один на одного. Сичали, виривали собі взаємно пір'я, билися крилами й ногами. В гарячому бою забули про «яблуко незгоди», аж з'явилось якесь створіння (мабуть, видра, що закралася з очерету), вхопило рибу та зникло в кущах. Аж тепер гусаки зробили перемир'я, але було вже пізно! Ну, гуси не мають багато розуму... звичайно, як гуси! Впорівень із ними ми, голуби, є взірцем хитрости!

Після двобою провідник гусей дав знак до відлету: Клак-ка-ка-ка-ка..! Всі гуси почали скоро веслувати ногами, щоб набрати розмаху до відлету. Ще кілька ударів крилами, і зграя вилетіла в повітря. Який це був гарний образ! Ніколи не забуду м'якого шуму їх сильних крил, натягнених ший і тулубів, що точно накреслили на синьому небі срібний ключ.

Звичайно від кожного гурту залишався хтось, так і тепер один гусак задержався в потоці, бо змагався з рибою. Коли врешті зловив її, полетів шукати дерева, де спокійно міг би її з'їсти. Враз напав на нього величезний яструб. Гусак піднявся вгору, але невтомний хижак переслідував його. Все вище й вище летіли обидва з вереском. Нагло дійшов до їх вух слабкий, але чіткий поклик. То провідник зграї кликав спізненого гусака. Збентежений гусак, не знаючи, що робити, загедав у відповідь. Та в ту ж мить риба вилетіла йому з дзьоба і стала падати, як листок. Яструб пустився за нею, але, коли вже хотів її вхопити кігтями, пригнався орел, змагаючись із вітром, і кинувся на жертву. Тепер мусів яструб утікати, скільки духу вистачило, бо була в небезпеці також його шия. Ця картина наповнила мое серце великою радістю.

Під розпростертими вітрилами орлиних крил кігті,

Гусаки кинулись один на одного. Видра вхопила рыбу та зникла в кущах.

наче блискавка, вхопили рибу, і володар повітря у блискучому панцері з гнідого золота відплив у далечінь, а вітер розгортав пір'я на його ногах. А яструб у смертельній тривозі летів усе далі й далі...

Я був радий, що вже нікого нема, бо мав намір летіти караванною дорогою, щоб там надзьобатися зерняток. І дійсно, знайшов я їх трохи. Наївшись, сів, на галузку дерева й заснув. Коли пробудився, був полудень. Я вирішив відлетіти до одного гостинного монастиря й відвідати там своїх приятелів.

По дорозі нічого злого мені не сталося, бо я навчився літати обережно. Звичайно летів я дуже високо та пильно дивився як униз, так і на обрій перед собою. Хоч не маю такої довгої шиї, як дика гуска, все ж таки я кожної хвилини дивився і поза себе, чи не грозить мені яка небезпека.

Прилетів я до монастиря якраз тоді, коли ляма, стоячи на краю скельної капиці, благословили цілий світ при заході сонця. Рориси літали довкола гнізда, в якому вже спало трое молодих. Монахи дуже зраділи моїм відвідинам; після вечірньої молитви мене накормили, а старий добрий ляма говорив про те, щоб мене благословило Вічне Милосердя. Я злетів з його долоні, не почувуючи жадної боязні. Скріплений тілом і душею, вліз до свого гнізда біля родини рорисів.

Жовтневі ночі бувають у нас холодні. Вранці, коли з монастиря нісся срібний голос дзвіночків, молоді рориси вправлялися в літання у близькій околиці, а я з старими рорисами мусів летіти дуже далеко, щоб стрясти з себе ранній морозок. Цілий день залишався я з ними, щоб допомогти їм приготувитися в дорогу на південь. Я був здивований, коли довідався, що вони знову будуть закладати гніздо на Цейльоні або в Африці. Я гадав, що збудувати гніздо рориса — це не таке легке завдання. Щоб заспокоїти моє прагнення все знати, вони пояснили мені, як будують собі хату.

VIII

Щоб описати вам здібність рорисів у будівельному мистецтві, мушу вам сказати, що вони мають для цього дуже не вигідну будову тіла. Рорис має малий дзьоб, але дуже широкий рот, який уможливує йому ловити здобич у леті. Тільки деякій комасі вдається втекти від його широко відчиненого дзьоба. Рорис малий, тому він не може носити великих тягарів. Не дивно, що його хата збудована з легкого матеріялу, як солома та дрібненькі галузки, не грубші від голки.

Коли я перший раз побачив рориса, думав, що це ка-ліка. Рориси знають, що мають слабенькі ніжки. Не можуть на них навіть на землі вдержатися, зате цими ніжками, як голками, вміють триматися на скелях. Їх кігтики, подібні до гачка на вудці, майже не угинаються. Між пальцями й тілом мають вони зовсім короткі остроги, а тому не мають тієї гнучкості, якою визначаються птахи з довгими ногами. Не можна дивуватися, що рориси не вміють скакати. Єдиною доброю прикметою їх ніг є те, що вони можуть удержатися ними на камінних стовпах, мармурових та алябастрових колонах, чого не докаже ні один птах. Я бачив свого приятеля рориса, як він вигідно висів на зовсім гладкій стіні, неначе на якійсь шорсткій площині.

Всі ці недостачі в будові тіла змушують його шукати місця для гнізда в дірах стін, звичайно під водозбігами. Але там рорис не може нести яечок, бо вони покотилися б на землю, тому він ловить летючі стебельця й листки та приліплює їх слиною до стіни. Його слина сохне і твердне на повітрі, як найліпший столярський клей.

Коли гніздечко готове, зносить самичка рориса довгі білі яечка. В рорисів жінки не такі самотійні, як у нас, голубів. Наші жінки мають однакові права з мужчинами, а в рорисів завжди самичка має більше турбот. Рорис ніколи не сидить на яйцях. Іноді принесе їй поживу, але поза тим цілий божий день він відвідує інших рорисів. Я радив своєму приятелеві рорисові, щоб

узяв приклад із нас, голубів, але думаю, що він вважав це за злий жарт.

Врешті наші приготування були закінчені, й одного гарного осіннього дня вилетіло п'ять рорисів і я з ними в дорогу на південь. Нашим провідником був батько рорисів. Не летіли ми ніколи по прямій лінії, але робили кривульки на схід чи на захід, зберігаючи при цьому південний напрямок.

Рориси живляться комахами й мухами, що літають над ріками й озерами. За годину можуть пролетіти п'ятдесят миль — велика це скорість для такої малої пташки. Не люблять вони лісів тому, що в леті мусять дивитися вниз за комахами, а тоді легко могли б зломити крило об дерево. Дають перевагу відкритому ясному просторові над водою. Своїми подовгастими крилами в виді коси прорізують вони повітря так швидко, як швидко орел падає на здобич. Уявіть собі цю точність рорисового ока й дзьоба! Літає над водою та ловить комах з такою зручністю, що дорога, якою пролетів, є досконало вичищена від усяких мушок і комарів, що ще перед кількома хвилинами танцювали в соняшному сяйві.

Летіли ми над потоками, ставками та озерами. Рориси їли звичайно наспіх, а також так і пили, ковтаючи в леті низько над потоком краплини води, тому не дивуюся, що нерado літають місцями, де щонебудь стоїть їм на перешкоді.

Але те замишування в просторах має також і свою некорисну сторінку, бо часто трапляється, що рорис, захоплений ловленням комах, не запримітить нападу шуліки. Розкажу вам про одну таку пригоду з моїми приятелями.

Одного пополудня рориси нильно добували собі поживу над широким озером, а я літав довкола, не спускаючи очей з молодих рорисів. Нараз з'явився шуліка. Я, взявши на себе обов'язок стерегти діточок, мусів їх захистити, хоч би за ціну свого життя. Не вагаючись ні хвилини, кинувся я стрімголов униз, перекидаючи «козлики», аж дістався між ворога й малят. Шуліка не сподівався такої сміливості від голуба, а та-

кож помилився щодо моєї ваги. Я був щонайменше на п'ять унцій тяжчий від нього. Вдарив мене кігтями по хвості, вирвав кілька пір'ячок і, переконаний, що щось зловив, закружляв у повітрі. Поки усвідомив собі, що видер тільки кілька пір'ячок із мого хвоста, всі рориси були вже в безпечному місці.

Це так розсердило малого шуліку, що кинувся на мене з завзяттям великого хижака. Але його тіло було мале, а його кігті ще менші, тому не могли мені глибоко вп'ялитися в пір'я та шкіру. Я прийняв його виклик на двобій та зробив перекид угору. Шуліка за мною. Я знову вниз, а він за мною. Так переслідував мене довший час, доки його крила не почали вливати. На кожні два помаху моїх крил, він з трудом робив один. Коли я побачив даремні його змагання, прийшло мені на думку дати йому кілька життєвих поучень.

Я спускався все нижче й нижче. Плесо озера з кожною хвилиною наближалось, неначе летіло на нас. Я кинувся на кілька цалів наперед і натрапив на теплу повітряну течію, яка допомгла мені піднятися знову вгору. Як вам відомо, повітря, загіте в ярах і долинах, пливе до вищих, холодніших верств. Ми, птиці, з приємністю вишукуємо такі течії, коли нам треба стрілою дістатися вгору. Я три рази в повітрі перекинувся, і коли глянув униз, побачив, як шуліка топився в воді. Не пощастило вже йому використати повітряну хвилю. Коли він як слід виполоскався і наковтався води, виліз із трудом на берег і в густих кущах заховав свій сором. Зараз після цього рориси вилізли з криївки і полетіли в дальшу мандрівку на південь.

На другий день зустріли ми диких качок. Вони мали шийки такої барви, як я, а ціле тіло сніжнобіле. Плили за течією гірським потоком, де ловили рибу. Коли проплили досить далеко, зривалися з води і верталися назад на місце, звідки почали ловлю. Так проводили цілий день, літаючи, як ткацький човник, сюди й туди. Мали дзьоби ще плоскіші, ніж дикі гуси, а всередині зубчасті, так що зловлена риба їм ніколи не вислизнула. Рориси не дуже любили це місце, бо качки своїми крильми постійно відганяли комах, що літали над

водяним плесом. Але все ж таки були раді, що їх побачили.

Якраз їм дякували ми за те, що нас остерегли перед совами й іншими нічними злочинцями. Наближалася ніч, тому ми старалися знайти притулок у таких місцях, куди сови не могли б дістатися. Для рорисів не було тяжко знайти у деревах діри для нічлігу. Я вирішив залишитися під широким небом.

Ніч запала скоро. Мої очі від втоми злипалися. Темнота за темнотою скупчувалася на них, як сувої чорної матерії. Я віддався під оліку богів голубиноного роду та намагався заснути, але хто міг би заснути при такому совиному концерті над головою. Страх мене опанував перед такою ніччю.

Не було години, щоб якийнебудь птах не залентів від страждання. Сови гукали переможно. То шпачок, то індійський соловейко стогнав у смертельному ляку і вмирав у совиних кігтях. Хоч я мав очі заплющені, то слухом сприймав безнастанний пролив крові довкола себе. Ворона закрякала, потім друга і третя, здавалося, неначе вилетіла ціла згряя, сполошена і злякана, у тьмі вдарилась об дерево та й згинула. Але ліпше вмерти такою смертю, ніж бути зогидженим та роздертим дзьобами й кігтями сов!

Враз відчув я присутність ласички й усвідомив собі, що смерть моя близько. Розпука огорнула мене. Я відчинив широко очі, щоб щонебудь побачити.

Мляве біле світло заливало околицю. За шість стіп від себе побачив я ласицю, що, скорчившись, чигала на мене. Я вилетів у повітря, хоч грозила мені небезпека від сов. І дійсно, вже наближалися гукання й вереск кількох сов. Чути було тихий шум їхніх крил. Я пізнав, що летимо над водою, бо вода відбивала відгомоном і найслабший пошум нашого пір'я. Я не міг далеко летіти, бо не бачив перед собою більше, як на шість стіп, і тому ждав у повітрі.

Але — лишенько! Ті прокляті сови були вже за мною. Я почав перекидатися, а потім кружляв довкола. Однак сови не перестали мене переслідувати. Я піднявся ще вище. Місячне сяйво спливало з моїх крил, неначе

вода. Я міг трохи ліпше бачити, і це, вернуло мені відвагу. Мої вороги переслідували мене далі, але там угорі світло осліплювало їх, хоч не зовсім.

Нараз дві сови кинулися на мене. Я метнувся вгору, а обидві сови вдарилися об себе. Кігтями зчепилися й безпомічно товкли крилами. Верещали, як сатана, падаючи стрімголов в очерет на березі ріки.

Тепер я уважно розглянувся та із здивуванням переконався, що я не летів проти місяця, а проти ранньої заграви. Мої очі, паралізовані жахом, обдурили мене. Сов уже не було. Вони мусіли шукати захисту перед промінням сонця, що починало сходити.

Хоч я тепер був уже безпечний, то все ж таки обминав довгі тіні високих дерев, бо ще й тепер могла там чатувати якась сова. Я лишився на вершку дерева, куди падало перше проміння соняшного сяйва. Близк звільна розливавсь все далі й далі, аж урешті біла ріка затремтіла барвами, як око ласиці, що слідкує за здобиччю.

Тут, на березі ріки, побачив я страшну картину. Дві великі ворони, чорніші від вугілля, дзьобали немічну з зажмуреними очима сову, що застрягла в очереті. Тепер, коли світило сонце, вона не могла відчинити очей. Правда, цієї ночі багато ворон загинуло від сов, і тепер вони мали право мститися за кривду, але я не міг на це дивитися, тому відлетів шукати своїх приятелів рорисів.

Я розказував їм про свої страшні переживання вночі, але й вони не могли спати від безнастанного галасу. Коли ми піднялися, я побачив в очереті мертву сову.

Вранці не бачили ми качок у потоці. Напевно відлетіли раннім ранком на південь, а ми також вирішили продовжувати дорогу. Не бажали ми зустрітися з іншими птицями, бо їм услід летять їхні смертельні вороги — сови, яструби й орли.

Щоб обминути всякі неприємні пригоди й небезпеки, летіли ми цілий день на схід і відпочили в одному сіккімському селі. Цілий пополудень наступного дня летіли ми на південь, а потім знову на схід. Це мандрювання

кривульками вимагало довшого часу, але забезпечувало нас від багатьох неприємностей.

Одного дня зірвалася буря і загнала нас до краю з багатьома озерами. Там побачив я цікаву картину. По озері плавала велика зграя качок, кожна качка з рибою в дзьобі, але ні одна не проковтнула своєї здобичі. Я дивувався, чому вони не піддаються спокусі поласувати рибою. Я покликав рорисів і вони, поглянувши на качок, очам своїм не хотіли вірити.

За хвилину з'явився човен, в якому сиділи два тибільці з жовтими обличчями монгольської раси. Коли качки їх побачили, поплили з усієї сили до човна. Вискакували на човен і — чи повірите в це? — кидали свій улов до великого рибальського коша. Опісля знову кидалися в озеро ловити рибу. Це тривало зо дві години.

Ці тибетансько-браманські риболови, мабуть, ніколи не закидають сітей у воду. Замість того, обмотують шнурками качкам шиї так міцно, що майже душаться, і женуть на воду, щоб ловити рибу. А ті все, що зловлять, приносять своїм володарям-людям. Коли кіш повний, рибалки розв'язують качкам шиї, а ті миттю кидаються в озеро, щоб наїстися риб.

Ми покинули озеро й полетіли на стернище. Там рориси кинулися на комах, а я — на зерно. Коли я був ситий, сів собі на огорожу одного рижового поля. Недалеко почув я якесь стукання. Звучало це так, ніби синичка дзьобом розбивала черешневу кістку, щоб видобати зерно. Коли я наблизився до місця під огорожею, звідки походив звук, знайшов я там гімалайського дрозда, що бив дзьобом слимака. Тік-так, тік-так.

Товк так довго, аж поки не запаморочив слимака. Потім підняв голову, розглянувся, став на лапки, розпростер крила, намірився і завдав слимакові ще три удари: — так-так-так! Мушля трісла, відслонюючи смачного слимака. Дрозд ухопив його дзьобом, переверив вагу, зірвався, та й зник у нутрі дерева, де його дружина чекала на вечерю.

Решта мандрівки через поля в Сіккімі минула нам без пригод. Єдиною цікавою подією була ловля пави-

чів у лісах. Ці птахи прилітають до гарячих південних країн за поживою та теплом.

Пави й тигри захоплюються взаємно своєю красою. Павич із зацікавленням дивиться на кожушину тигра, а тигр знову дається очарувати красою його різнобарвного вахляра.

І ось, одного дня приніс чоловік у джунглі шматок матерії, помальованої точно так, як шкіра тигра, і жаден птах не сумнівався, що це справжній тигр. Опісля ця людина примостила на галузці дерева дротяне кільце та віддалилася. Я сам по запаху матерії пізнав, що це не є тигр, але пави не мають доброго нюху і тому стають жертвами помилки власних очей.

Приблизно за годину з'явилася пара пав. Вона з захопленням оглядала штучного тигра, зіскакуючи все нижче і нижче. Пави були певні, що тигр спить. Осмілені підійшли ближче і сіли на галузку з пасткою. За хвилину обидвоє зловилися на одно кільце. Почали в рзпущі страшно кричати.

Прийшов пташник і кинув їм на голови чорні каптурі, щоб нічого не бачили. Коли темнота лягла їм на очі, не боронилися вже так розпачливо. Чоловік зв'язав їм ноги, повісив на обидва кінці бамбукової тички, поклав собі на плече й відійшов. Довге пір'я маяло перед ним та за ним, як барви веселки.

На другий день я розпрощався з родиною рорисів. Вони полетіли далі на південь, а я радів, що вертаюся додому. Пережиті пригоди зробили мене розумнішим і поважнішим.

— А тепер, — питався Рябошийка, — скажи мені, Дгане, чому є стільки горя та взаємного нищення між птахами і звірятами? Думаю, що ви, люди, не забуваєте один одного. Правда, що ні? Це мене страшно пригноблює.

IX

Коли ми вернулися до Калькути, ширилася якраз по місті вістка, що загрожує війна десь в Європі.

Находила зима. Мене захопила думка вимуштрува-

ти Рябошийку так, щоб він міг виконувати службу посланця на випадок, якби його потребувало англійське міністерство війни. Він був при звичаєний до підсоння південно-східніх Гімалаїв, тому міг стати неоціненним посланцем для війська на якомунебудь європейському фронті. І сьогодні, коли вживаємо бездротного телеграфу та радія, не обійдеться військо без поштових голубів. Ясно стане вам, коли розкажу ось яку пригоду.

У навчанні поштових голубів для військової служби мав я свою власну методу, схвалену Гондом. Він їхав з нами аж до Калькути. Гостював у нашому домі два чи три дні, а потім вирішив відійти, кажучи:

— Не люблю міста, а Калькута просто лякає мене своїми електричними возами й автомобілями. Коли не зітру якнайскоріше із своїх ніг пороху цього міста, зробиться з мене нарешті стара баба. Тигра в джунглях я не боюся, але про автомобілі цього сказати не можу. Одно перехрестя вулиць новітнього великого міста загрожує більше життю прохожих за одну хвилину, ніж найнебезпечніші праліси за цілий день! Будь здоров! Іду туди, де ліси огорнені серпанком тишини, де повітря не має поганого запаху та куряви, і де туркусовий небозвід не поколений та не порізаний телеграфічними стовпами та дротами. Замість гудіння фабричних сирен, буду чути спів птиць, а замість того, щоб спостерігати злодіїв і людей з рушницями, дивитимусь в обличчя тиграм і пардам. Будь здоров!

Але, поки відійшов, поміг мені закупити ще сорок поштових голубів і декілька вертунів. Мабуть, запитайте мене, чому даю перевагу цим двом породам. Не кажу, що більше люблю вертунів та поштових голубів, але правда, що горлачі, трубачі й інші породи служать більше для прикраси, ніж для вжитку. Ми мали дома кілька їх, але дуже багато праці це коштувало, поки вони навчилися літати разом із поштовими голубами. Тому я дав першість справжнім «летунам».

В Індії завелася дивна звичка, що мені не подобається. Коли хтось продасть поштового голуба, хоч би за яку велику ціну, і голуб утече від нового господаря та й вернеться до першого власника, стає знову його вла-

сністю, і той не мусить повертати заплачену вартість.

Я знав про цей звичай, прийнятий усіма голубарями, тому мусів своїм новим улюбленцям прищепити любов до себе. Я заплатив за них і не бажав, щоб вони від мене втекли, а для цього я зробив деякі забезпечення. На кілька тижнів зв'язав їм крила, щоб їх придержати недалеко нашої стріхи.

Зв'язати голубові крила, щоб не міг високо літати — це вміння, яке вимагає деякої зручності й ніжних рук. Одним кінцем нитки треба обмотати перше перо крила біля кореня, потім друге, і так продовжувати, аж поки ціле крило не буде переплетене ниткою в одну і другу сторону. Обидва кінці нитки зв'язуємо. Це подібне до цирування. Це зовсім не боляча неволя, бо дозволяє голубові розкладати крила, чистити їх дзьобом і махати ними, але літати він не може. Я розміщував своїх нових улюбленців по різних кутках стріхи, де вони могли спокійно сидіти й спостерігати нове оточення. Тривало найменше чотирнадцять днів, поки вони привикли.

Якраз пригадав я собі один випадок із Рябошийкою. Один раз на початку листопада продав я його, але лише тому, щоб переконатися, чи він вернеться до мене, коли його крила будуть вільні.

За два дні прийшов до мене новий його власник і сказав: «Рябошийка втік». — «Як?» — спитав я здивований. — «Не знаю, але я не можу його дома ніде знайти». — «А зв'язав ти йому крила? Чи міг літати?» — випитував я. — «Його крила були зв'язані», — звучала відповідь.

Це перестрашило мене, тому я почав ляяти його: — Ти верблужий брате, братаниче ослів, чому біжиш сюди, а не шукаєш його в сусідстві? Ти не догадався, що він, бідненький, намагався літати, але тому, що мав зв'язані крила, впав, мабуть, із стріхи. Можливо, що вже давно вбитий або з'їла його кітка. О! який це злочин! Ти ограбив людство, бо він найдорожчий клейнод між усіма голубами! Ти вбивце гордості всіх голубів! — так я ганьбив його.

Буря моїх лайок так злякала цього чоловіка, що він

просив мене іти з ним шукати Рябошийку. Моею першою думкою було рятувати нещасного птаха від котів. Втратили ми на те цілий день, але даремно. За цих двадцять годин промандрував я більше брудних вуличок, ніж пізніше за ціле своє життя, бо вірив, що його ще в останню хвилину визволю з пащі якоїсь паршивої кітки. Але, на жаль, не можна було його знайти.

Цієї ночі вернувся я додому пізно, і за те дома мені докоряли. Я ліг з прибитим серцем на ліжко. Моя мати, яка відчувала стан моєї душі, не хотіла, щоб я поплив у царство снів з наболілою й неспокійною думкою, тому потішила мене:

— Спи спокійно! Твій голуб живий і здоровий.

— Де, мамочко?

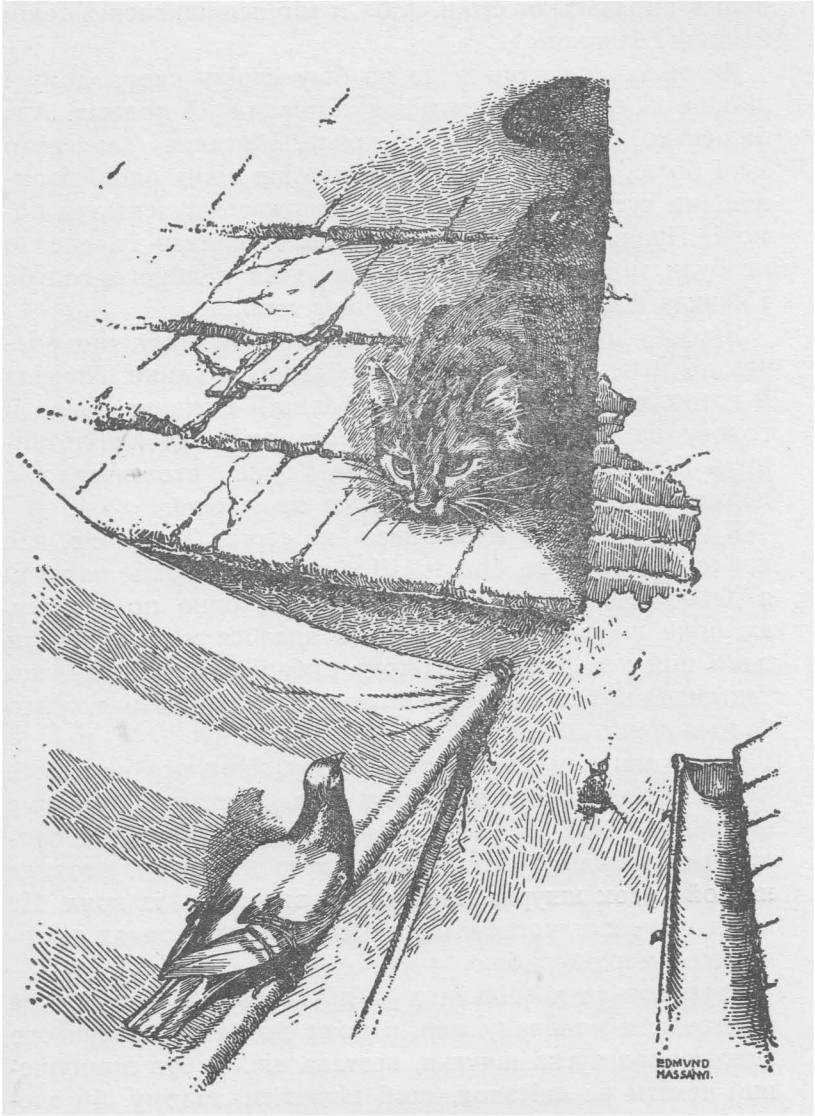
А вона відповіла: — Коли ти заспокоїшся, допоможуть тобі твої ясні думки. Коли заснеш із спокоем в душі, твоя спокійна думка його також заспокоїть. А як голуб буде спокійний, тоді його мозок буде добре працювати. Ти ж знаєш, любий, який бистрий Рябошийка. Коли він спокійно буде обмірковувати своє становище, переборе всі перешкоди й вернеться додому здоровий. А тепер помоліться до Безсмертного Милосердя, щоб ми самі заспокоїлися.

Так сиділи ми огорнені тишиною ночі з півгодини, постійно повторюючи: «Я спокійний, спокійне все, що тут є. Мир, мир, мир будь з нами! Om santi, santi, santi!

Коли я дрімав, казала мати: «Не будеш мати злих снів! Тепер, коли у твоїй душі запалав огонь божого миру й співчуття, найдеш великий спокій. Мир з тобою!»

Без сумніву, наша молитва мала вплив, бо коло одинадцятої години я побачив нараз Рябошийку на небосхилі. Плив високо. Як звільнив свої крила, скаже вам сам голубиною мовою.

«О, майстре різних мов, — почав Рябошийка на нашій стрісі, — не міг я видержати довше, як один день, у домі цього чоловіка! Годував мене тухлими зернятами, а пити давав несвіжу воду. І я маю душу! Чому ж тоді поводився зі мною, як з каменем чи черепком? Крім того, зв'язав мені крила смердючим шнурком з

Кітка присіла й готовилася до скоку.

якоїсь рибальської сітки. Хіба я міг залишитися в такої людини? Ніколи!

Як тільки посадив мене на білу стріху свого дому і зійшов із сходів, я затріпав крилами й полетів. Але лишенько! Тяжкі були мої крила, і літання завдавало мені болю. Я впав на полотнище біля вікна одної крамниці на сусідній вулиці. Там я держався, чекаючи помочі. Пролетіло кількоро рорисів. Я кликав їх, але то не були мої приятелі. Потім побачив я дикого голуба і кликав його, але він не відповів мені.

Якраз у цю хвилину я побачив чорну кітку, що повзла до мене. Її топазові очі горіли, як вуглики. Присіла й готовилася до скоку. Я випередив її і скочив понад її голову на виступ, що був п'ять стіп над полотнищем. Хоч таке положення мене дуже втомлювало, я держався напружено, поки кітка не зникла.

Я знову скочив і опинився на стрісі. Там я сів, але крило в мене дуже боліло. Щоб зменшити біль, натирав я дзьобом пір'я біля самого кореня, одно по одному, аж поки шнурок зсунувся. І так вдалося мені звільнити одно пірце за другим від того рибальського бруду, що так смердів. Ах, яка це була полекша! Скоро ціле крило було вільне.

В цю хвилину чорна кітка знову з'явилася на стрісі. Тепер міг я летіти хоч десять стіп. Я вилетів на гзимс високої будови, де найшов вигідне місце. Звідти я спостерігав злочинну кітку. Вона нараз присіла й скочила **на той кусок шnurка**, що його я витягнув із крил. Це навчило мене одного: кітку привабив не я, а запах шnurка, що смердів рибою.

Зараз почав я звільняти і друге крило. До вечора розмотав я половину пер, а коли позбувся останнього смердючого куска шnurка, настала ніч. Я був примушений чекати на світанок, щоб відлетіти додому, бо ввечорі і вночі літають сови та яструби, а я хотів мати безпечну дорогу повітрям. А тепер я дома, хочу їсти й пити.».

Коли я купив нові голуби, першою моєю турботою було дати їм харчі й чисту воду. Ніколи не допускав я, щоб голуби мусіли пити воду, в якій купаються. То-

Коли я випустив голубів із клітки, прилетіли всі разом додому. Вів їх Рябошийка.

му, що крило Рябошийки було чути рибою, відділив я його від інших голубів і дав до окремої будки. Щойно по трьох днях і по трьох докладних купелях міг він бути прийнятий до порядного товариства.

Мимохіть згадаю, що батько наказав мені повернути гроші чоловікові, від якого Рябошийка втік. Коли маю казати правду, то не мав я тоді бажання повертати гроші, але сьогодні я радий, що послухав свого батька.

Упродовж двох тижнів, поки я розв'язав крила новим голубам, намагавсь я здобути собі їхню прихильність хитрістю. Кожного ранку клав я зернятка проса й горішки до розпущеної олії, щоб зм'якли. Коли зернятка за цілий день добре насякли олією, ділив я їх справедливо між своїх улюбленців. Ці ласощі так їм смакували, що по двох днях голуби привикли приходити до мене перед п'ятою годиною пополудні просити смачних зерняткок. Через три дні звільнив я їм якнайніжніше крила, зробивши це на чверть перед п'ятою годиною. Як тільки відчули, що вже на волі, вмить зірвалися летіти. Але, коли минуло перше захоплення поверненою свободою, сіли знову на стрісі, чекаючи вечері з горішків і проса. Сумно, що мусимо здобувати собі довір'я голубів через їхні шлунки, але, на жаль, пізнав я, що багато мужчин і жінок є подібні в цьому до голубів .

X

День-у-день вчилися нові голуби літати, все далі й далі від нашої стріхи. При кінці місяця я відвіз їх за п'ятдесят миль від Калькути, а коли випустив із клітки, прилетіли всі разом додому. Вів їх Рябошийка. Лише два з них вернулися до попереднього господаря.

Однак не було так легко вирішити питання, хто з них має бути провідником. Про це місце змагалися три кандидати, і тільки поважний бій між Рябошийкою та двома самцями, Гірою та Джагауром, мав вирішити це питання.

Джагаур був зовсім чорний вертун. Його пір'я блистіло, як кожушина чорної пантери. Був ніжною вдачі,

але не хотів визнати Рябошийку за провідника цілої зграї. Вам, мабуть, відомо, які сварливі та чванливі бувають поштові голуби. Також і мої улюбленці не були інші. Постійно на стрісі надувалися, гордо проходилися, воркотіли й поводитися при цьому так, якби кожний із них був володарем цілого голубиною царства. Коли Рябошийка думав, що він Наполеон, то Гіра, поштовий голуб, білий, «як ядро соняшного світла» — поетично кажучи — уявляв себе Олександром Великим, а знову Джагаур (чорний діамант), хоч з походження не був це поштовий голуб, поводився, як Юлій Цезар і маршал Фош в одній особі. Біля них були ще й інші зарозумілі самці, але вони були вже до того часу у боях переможені одним або другим із згаданої трійки. Тому лише бій міг розв'язати питання необмеженого панування над цілою моєю зграєю.

Одного дня чистив собі Гіра крила, воркочучи при цьому якісь нісенітниці пані Джагауровій, прекрасній голубці, барви чорного янтару, з очима, як червоний залізняк. Не розказав їй ще багато, як зненацька пригнався Джагаур і кинувся на Гіру. Це так його розлютило, що кинувся в бій, як чорт.

Билися дзьобами, кігтями та крилами. Інші голуби звільнили місце, де обидва суперники змагалися. Рябошийка стояв над ними спокійний, як суддя при ситківковому змаганні. Врешті по кількох наступках Гіра переміг. Він надувся з безмежної пихи і підійшов до пані Джагаурової, неначе хотів їй сказати: «Пані, ваш чоловік — боягуз! Подивіться на мене, який я гарний хлопець. Бук, букум, кум, кум...».

Але вона зустріла його холодним поглядом, повним погорди, й розпростерши крила, відлетіла за своїм чоловіком до будки.

Пригноблений та розсерджений такою образою, розігнався Гіра, сповнений гнівом, до Рябошийки, який нічого не сподівався і був зразу повалений першим наступом. Гіра клював його і товк крилами так, що Рябошийка, приголомшений, не міг підлетіти. Він утікав, але несамовитий голуб переслідував його. Обидва крутилися довкола з такою швидкістю, що я не міг пізнати,

хто з них наступає, а хто є переслідуваний. Пір'я летіло на всі боки. Змагуни рвалися дзьобами й кігтями так, ніби їх тіла злилися в одно втілення бішености.

Коли Рябошийка побачив, що таким способом бій не вирішиться, вирвався з кігтів Гіри та підлетів угору. Гіра пустився за ним скорим розмахом крил. Три стопи над землею Рябошийка уп'явся кігтями в Гірове горло й почав його душити всією силою, молотячи при цьому крилами, як по бубні, що аж сипалося біле пір'я. Огорнені хмаринкою вирваного пір'я, скотилися обидва на землю, ключучи себе взаємно з їдкістю подражнених окулярників.

По хвилині Гіра ослаб і впав, як зірвана біла квітка на землю. Мав звихнену ніжку, та також з різнобарвного комірчика Рябошийки не лишилося майже ні одного пір'ячка. Одначе Рябошийка був радий, що двобій скінчився, бо знав добре, що, коли б Гіра не був вичерпав свої сили в бою з Джагауром, не був би він тепер переможцем.

Але головна річ, що все добре скінчилося. Я перев'язав Гірі ніжку та старанно оглянув, чи не мав де поранень. За півгодини після цієї події всі голуби спокійно дзьобали вечерю, забувши зовсім про те, що недавно сталося. Не було ні дрібки гніву чи ненависти в їхньому серці — напевно всі були потомками шляхетних предків. Добра етика переважала і між тими найменшими. Не мушу зазначати, що й Гіра прийняв свою поразку, як справжній джентлмен.

Тим часом прийшов січень з холодною погодою та ясным небом, а з ним змагання голубів за перше місце. Зграя кожного голубаря була оцінювана чи за вишкіл, чи за далекий лет і, врешті, за лет у небезпеці. Ми дістали першу премію за вишкіл, але через одну сумну пригоду, про яку згадаю пізніше, не могли мої голуби взяти участі у змаганнях у леті в далечинь та в небезпеці.

Ось як виглядає змагання, в якому оцінюється вишкіл голубів:

В умовлений день і час різні зграї голубів вилітають із своїх хат. Коли досягнуть такої висоти, що вже не

можуть почути свисту та інших голосів своїх власників, збиваються в один гурт. Опісля з власного почину вибирають собі одного голуба провідником.

Це все діється в повітряних висотах, де виявляється голубиний розум та інстинкт, а птах, вибраний провідником, якому після цього всі підлягають, виконує це так, неначе не усвідомлює собі, яка почесна роля йому припала.

Теплота впала до 14 градусів Цельзія. На нашу гарячу Індію був це гарний, свіжий ранок, найхолодніший із цілого року. Небо над нами, як звичайно взимі, було без хмарок і безмірно далеке, справжня шафірова недоторканість. Міські доми, рожеві, сині, білі та жовті, виглядали, як армія велетнів, що виринали з різнобарвного провалля воскреслого ранку. Здалека горів обрій золотом і пурпурою.

На дахах домів мужчини й жінки в одягах барви бурштину та аметисту, у ранній молитві до Бога підіймали руки, благословлячи сонце, що починало сходити. Шуліки та ворони криком наповняли повітря. За скрипінням і гуркотом возів усе ж таки можна було почути милі звуки флейти.

В цю хвилину свистом був даний знак, що змагання голубів почалося. Кожний голубар із своєї стріхи замахав білим прапорцем. Після цього незліченна кількість голубів вилетіла в ясну блакить неба. Крила виносили понад місто зграю за зграєю, барву за барвою. Ворони та шуліки, червоні й гніді, втікали перед громовим наступом десятка тисяч поштових голубів і вертунів.

Хоч кожної хвилини голуби підіймалися все вище й вище, кожний голубар довгий час відрізнявав свою громаду голубів від інших. І навіть тоді, коли поодинокі зграї з'єдналися в один сильний полк, що гнався, наче могутній мур крил, міг я по леті пізнати між усіма Рябошийку, Гіру, Джагаура та ще з десятків інших. Лет кожного птаха має щось особливе. Коли голубар хотів покликати якогось із своїх улюбленців, пронизливо свистав з деякими павзами, що звертало увагу птаха, поки ще міг чути цей сигнал.

Пізніше ціла хмара голубів піднялася до такої висоти, що навіть голос трубки до них не долітав. Там перестали кружляти й полетіли по поземній лінії. Почалося змагання за місце провідника. Тепер, коли голуби постійно міняли напрямок, мусіли ми, голубарі, дивитися напружено вгору, щоб по характерних рисах пізнати того голуба, якому інші довірили провід.

На хвилину здавалося, що вести має Джагаур, але, як тільки він дістався на перед зграї, обернулися всі направо. Це викликало замішання в їх рядах і, як коні на перегонах, висунулися наперед десятки зовсім незнаних голубів. Однак вони скоро один за одним були відштовхнуті. Це повторялося так часто, що нас уже переставали цікавити змагання. Виглядало це так, неначе якийсь голуб невідомого походження мав би виграти місце провідника.

Враз почулися крики з багатьох стріх: «Рябошийка, Рябошийка»!..

І дійсно, я побачив на переді величезної колони свого дорогого голуба — цього провідника між провідниками — як він керував зграєю. О, яка це була велична хвилина! А він водив їх від обр'ю до обр'ю, і після кожного обороту підіймалися голуби на декілька стіп вище. Коло восьмої години ранку не було видно ні одної птиці на цілому небосхилі. Тоді ми, хлопці, звинули прапорці та зійшли вниз, бо час був збиратися до школи.

Опівдні, коли ми знову вийшли на покрівлю, ціла хмара голубів під проводом Рябошийки плила по небі. І знову піднявся крик з дахів: «Рябошийка, Рябошийка!» Так, він дістав вінок перемоги, бо вдержався на місці провідника довше ніж чотири години і, як підіймався вгору, так і пристав на покрівлі, наче вроджений вожд.

Тепер прийшла найнебезпечніша хвилина лету. На знак впорядників змагань зграя за зграєю відривалася від громади і верталася до своєї хати. Це відбувалося не занадто скоро. Деякі голуби мусіли бути на сторожі, щоб інші безпечно долетіли додому. Рябошийка з своєю громадою утворив над ними наче охоронний плащ, і під його захистом верталися задні лави голубів. Таке було завдання провідника! Іншими словами називаємо це — самопожертвою.

Тепер настала найбільш напружена хвилина. Через Індію взимі перелітають на південь орлоподібні хижакі, бази. Це птиці, що, як орли чи соколи, не їдять падлини, а лише те, що заб'ють власними кігтями. Бувають підлі та дуже мстиві — думаю, що це орли гіршої породи, подібні більше до шулік, хоч їх крила не є на кінці розчепірені. Літають парами, непомітно вище від шулік, що закривають їх своїми тілами перед очима їхньої здобичі, яку таким чином можуть собі легко дістати.

Того пам'ятного дня, коли Рябошийка здобув славу та лаври, побачив я нараз пару базів, що летіли за шуліками. Миттю вклав я пальці в рот і щосили засвистав. Рябошийка зрозумів мою пересторогу. Вмить уставив своїх товаришів у формі півмісяця, а сам зайняв передове місце в середині відділу. Гіра й Джагаур, на його наказ, охороняли обидва кінці лави. Ціла група тепер була неначе одною величезною птицею. Опісля всі стрімголов летіли вниз. Завдання, що задержало їх у повітрі, було виконане. Всі інші зграї, з якими цілий пополудень гралися, щасливо дісталися додому.

Один із базів, побачивши шалений лет Рябошийкового відділу, кинувся миттю вниз. Коли був на однаковій висоті з голубами, розпростер крила й обернувся проти них. Не була це нова тактика, бо так робив кожний баз, щоб засіяти зерно жаху серед зграї голубів.

Не можна заперечити, що це базам майже все вдавалося, бо перестрашені голуби забувають тоді про вартість єдності й розлітаються в дикій розтічі на всі сторони. Не було сумніву, що цього хотів досягнути баз, наступаючи, але наш Рябошийка, прискоривши помах крил, перелетів без страху на п'ять стіп полід ворогом, повівши за собою цілу зграю.

Але ледве перелетів сто ярдів, з'явився перед голубами другий злочинець, правдоподібно базова жінка. Розпростерла крила, як перед хвилиною її чоловік. Одначе Рябошийка, не зважаючи на це, вів свою громаду просто їй назустріч. Це було незрозуміле. Ні один голуб досі не відважився на подібний крок, тому базиха швидко втікала перед таким наступом.

Як тільки базиха обернулася до них плечима, Рябо-

шийка, а за ним усі голуби, кинулися стрімголов униз. Були вже шість стіп над нашою покрівлею, коли враз баз, як бомба, кинувся між них, просто в середину півмісяця. Розпростер крила, розкрив дзьоб, мов огнисті вила, та страшно заскреготав. Це мало свій вплив. Сильний мур голубів був розрізаний на дві половини, з яких одна летіла за Рябошийкою, а друга, охоплена жахом смерти, розсипалась у протилежну сторону.

Але Рябошийка поступив так, як справжній вожд у найбільшій небезпеці. Летів за відрізаною половиною перестрашених голубів, аж поки не дігнав їх із своєю частиною. Знову з'єдналися в одну громаду. Ледве це сталося, влетіла базиха, як блиск, поміж Рябошийку й решту голубів, чим відрізала його від зграї. Голуби без провідника шукали рятунку в утечі, не оглядаючись ні направо, ні наліво.

Рябошийка, відділений від своїх товаришів, був наражений на напади з усіх сторін. Та він не піддавався страхові, а доганяв голубів, що втікали. Але не встиг ще спуститися на десять стіп нижче, як баз з'явився знову перед ним.

Коли Рябошийка побачив ворога так близько, став ще відважніший і почав перекидатися. Це була щаслива думка. Якби був не зробив цього акробатичного руху, базиха вхопила б його ззаду гострими кігтями.

Тим часом інші голуби наближались додому. За хвилинку впали на покрівлю, як дозрілі овочі з дерева. Але один між ними не був боягузом. Навпаки, був втіленням дійсної хоробрости. Був це Джагаур, чорний діамант. Коли ціла згряя голубів сіла на покрівлю, зробив декілька перекидів і дістався нагору. Можна було передбачати, який його намір. Він спішив на поміч Рябошийці.

Коли баз побачив другого голуба, змінив свій намір. Покинув Рябошийку і кинувся на Джагаура. Але ви знаєте Рябошийку. Тепер підлетів він, щоб захищати Джагаура. Вмить за ним погналася скрегочучи базиха. Однак вона не могла робити стільки кривульок та поворотів, як Рябошийка.

Батько баз, досвідчений ловець, летів усе вище й вище, щоб звідти наступити. Через те Джагаур опинився у ве-

ликій небезпеці. Ще один невдалий поворот — і старий баз здобуде його.

Ой, лишенько! Бідний птах зробив помилку. Летів рівно під старим базом, що якраз зімкнув крила і спускався вниз, як блискавка. Не було чути ні звука. А баз падав і падав униз, несучи смерть.

І тоді трапилася найстрашніша річ. Між нього й Джагаура — ніхто не знає як — втиснувся Рябошийка, щоб оборонити свого товариша. Але баз не збентежився, висунав свої кігті та й ухопив ними Рябошийку, хоч не дуже псово. Дощ пір'я посипався в повітрі. Ми бачили, як тільки Рябошийки пручалося в кігтях хижака. Неначе гарячим залізом хтось протягнув мені по тілі, так крикнув я в розпуці над бідним моїм голубом. Але це було даремне. Баз кружляв із ним, виносив усе вище й вище та намагався його сильніше стиснути кігтями.

Тут мушу признатися до чогось, чого сьогодні соромлюся. Я так прагнув, щоб Рябошийка залишився живий, що навіть не помітив, коли базиха впала на Джагаура й ухопила його. Це мусіло статися дуже скоро після того, як Рябошийка дістався у кігті старого база. Тепер наповнилося повітря пір'ям Джагаура. Ворог держав його міцно, і Джагаур навіть не пробував вириватися. Але інакше поступив Рябошийка, він постійно виривався з кігтів старого база. Коли базиха вхопила Джагаура, полетіла назустріч своєму чоловікові, неначе хотіла допомгти йому сильніше стиснути жертву. Враз Джагаур почав кидатися в обіймах базихи, щоб визволитися. Його прудкі рухи так вплинули на базиху, що вона опинилася близько свого чоловіка. Їх крила зударилися. Баз утратив рівновагу, а тим часом Рябошийка виривався з кігтів і став падати вниз.

За півмінути лежав, тяжко віддыхаючи, скривавлений птах на нашій покрівлі. Підняв я його, щоб оглянути рани. Обидва його боки були наддерті, але не дуже сильно. Зараз заніс я його до лікаря, який оглянув його та перев'язав рани. Тривало це з півгодини.

Коли я вернувся додому і поклав Рябошийку до клітки, став шукати Джагаура. Але його гніздо було, на жаль, порожне. Виліз я на покрівлю й там побачив Джагаурову

голубку, що сиділа на стіні та з тугою вдивлялася в небо. Виглядала чоловіка. Рад би я знати, чи вона знайшла потіху хоч би в тому, що її чоловік жертвував своє життя за свого хороброго друга.

XI

Рани Рябошийки гоїлися помалу. Навіть у половині лютого я не міг приневолити його підлетіти вище, ніж десять ярдів над стріхою. Також не літав ніколи довго. Хоч я ганяв його постійно, він не хотів літати довше, як чверть години.

Спочатку я думав, що він має хворі груди. Коли обстеження лікаря виявили, що груди здорові, приписував я цю неохоту літати серцеві, що могло захворіти після недавньої пригоди. Але й ця думка виявилася помилковою після других лікарських оглядин.

Огірчений поведінкою Рябошийки, написав я до Гонда довгого листа, в якому описав йому все, що сталося. Однак я не дістав від нього відповіді, бо, як я пізніше довідався, він водив якраз тоді англійців на лови. Я вирішив сам обстежити свого улюбленця. Кожного дня ставив його на покрівлю нашого дому та спостерігав, але причина його смутку була для мене загадковою. Я втрапив уже надію побачити Рябошийку в леті.

Наприкінці лютого з глибин джунглів прийшла дивна вістка від Гонда. Вона звучала так: «Твій голуб перестрашений. Вилікуй його з страху! Примусь його літати!»

Але Гонд не написав, як це зробити, а я випробував уже усі способи, щоб примусити Рябошийку літати. Найбільше турбувало мене те, що він тремтів від жаху, коли на нього падала тінь якоїсь хмари або пташиної зграї, що летіла по небосхилі. Мабуть, така тінь викликувала в його мозку думку про база або сокола, що кидаються на нього. Я відчув, як глибоко потрясена свідомість Рябошийки та як буде тяжко вилікувати його із хворобливого стану. Коли б ми були в Гімалаях, я заніс би його до того святого монаха, який уже один раз вилікував його з подібної хвороби, але тут, у Калькуті, не було ніодного лями. Я мусів чекати.

На подвір'ї храму читав Раджа святе письмо та викладав зібраним селянам його значення.

Тим часом прийшов березень. Рябошийка зовсім вилиняв, а потім розцвів прекрасною голубо - морською барвою. Не сила описати, який був гарний!

Одного дня несподівано побачив я його у дружньому воркотанні з вдовою по нещасному Джагаурі. З пробудженням весни теж її одяг запишався новими барвами. В соняшному сяйві палало її опалево-чорне пір'ячко, як тропічна ніч, засіяна зорями.

Я думав, що подружжя між нею та Рябошийкою — хоч і не було б на користь їхніх перших потомків — мабуть, вилікувало б його від страху, а її вирвало б із задумливості, в яку кинула її смерть Джагаура. Щоб дати їм можливість ближче здружитися, я завіз їх обох у клітці до свого приятеля — Раджі, що жив на межі джунглів, за двісті миль від Калькути.

Його село називалося Ггатсіле. Розташувалося на березі гірської річки, густо порослої пралісом, повним усякого звір'я. Раджа був священником у тому селі. Мешкав з батьками у великому кам'яному будинку. Його предки виконували священничий уряд у тому селі вже десять століть. Біля їх будинку стояв кам'яний храм. На подвір'ї храму, огороженому високими стінами, читав Раджа святе письмо та викладав зібраним селянам його значення. А з-за вузької річки з джунглів лунав дикий рев тигра або трубіння слонів. Було це прекрасне, але й страшне місце. В самому селі не загрожувала небезпека, але не треба було йти далеко, щоб зустрінути якогонебудь хижака.

Поїзд привіз мене до Ггатсіле вночі. На станції зустрів мене Раджа з двома слугами. Один із них узяв на плечі клунок, а другий ніс клітку з голубами. Кожний із нас мусів нести ліхтар, збудований так, щоб не згас у тропічному гурагані. Ми йшли з годину «гусаком» так, що один слуга був спереду, а другий ззаду. Я запитав Раджу, чому ми робимо такий великий обхід.

Раджа пояснив мені: — Весною звідсіль переходять на північ дикі звірі, тому не можемо йти лісом.

— Дурниця! — сердився я. — Ішов же я цією дорогою десять разів. Коли ж ми взагалі дістанемося додому?

— За півгодини...

Нараз залунав страшний крик, немов би земля перед нашими ногами відчинилася і з страшним галасом виринула вулькан:

— «Гоа-го-го-го-го-гоа!»

Голуби у клітці збентежено забили крильми. З страху вхопив я Раджу за плече, але він, замість того, щоб мене заспокоїти, засміявся на все горло. Вслід за паном і слуги вибухнули сміхом.

Коли сміх затих, Раджа жартував: — Так ти вже десять разів ішов цим лісом! Чому ж боїшся мавп, перешрашених ліхтарями?

— Мавп? — дивувався я.

— Так, — відповів приятель, — сила-силенна мавп мандрує на північ у цю пору року. Ми перелякали їх. От і все. Отже, в майбутньому не змішуй вереску мавп із ревом королівського тигра!

На щастя, дійшли ми незабаром до дому Раджі без ніяких інших пригод.

На другий день уранці Раджа пішов служити у храмі, а я вийшов на покрівлю випустити голубів із клітки. Спочатку були неначе збентежені, але коли побачили мене близько з повною жменюю горішків, заспокоїлися й почали їсти. Майже цілий день провели ми на покрівлі. Не хотів я їх залишати занадто довго на самоті, щоб чуже оточення не бентежило їх.

За тиждень привикли мої голуби до Гатсіле, а також здружилися між собою. Не було сумніву, що я зробив розумно, відлучивши їх обох від цілої громади. На восьмий день після нашого приїзду до села побачив я нараз, що Рябошийка женеться за своєю приятелькою. Голубка летіла наперед, але дуже низько над землею, а Рябошийка за нею. Коли побачила, що він доганяє її, піднялася високо, а він далі гнався за нею. Підлетіла ще вище. На цей раз Рябошийка зупинився і почав кружляти під нею. Але я бачив, що він знову набирає довір'я до себе. Ще минула хвилина, і Рябошийка, той зразок для голубів, позбувся всякого страху перед небесною блакиттю і був знову, як дома, в повітряних висотах.

На другий день підлетіли обидва голуби ще вище і разом гралися. Але Рябошийка все ж таки не відважив-

ся літати так високо, як голубка. Нараз почав спускати ся вниз. Це засмутило мене, але бистрий Раджа пояснив мені:

— Маленька хмарка закрила сонце. Її тінь упала несподівано на Рябошийку й перелякала його. Думав, мабуть, що це наступає на нього ворог. Почекай, аж хмарка пройде, а тоді...

Раджа не помилявся. За кілька хвилин виринуло сонце, а його світло знову спливало з крил Рябошийки. Вмить перестав він знижувати лет і кружляв у повітрі. Голубка, що злетіла за ним нижче, ждала яких сто стіп над ним.

А Рябошийка знову підіймався вгору, як орел, що вирвався з неволі. Проміння сонця заливало його повинню барв, коли кривульками та смілими поворотами підлітав усе вище й вище. Тепер він вів свою товаришку, а не вона його, як це було досі. Так плили вони у просторі — він, вилікуваний із страху, а вона очарована його спритністю та силою.

На другий день вилетіли обоє дуже рано. Летіли далеко та довго. За хвилину щезли за горами, неначе сковзнулися по їх вершках на другу сторону.

Коло одинадцятої години вернулися, кожне з стеблом соломи в дзьобику. Приготовлялися будувати гніздо для своєї майбутньої родини. Я хотів уже їхати з ними до Калькути, але Раджа настоював, щоб ми ще тиждень залишилися.

Упродовж того тижня кожного дня робили ми прогулянки в небезпечні джунглі за річкою, і брали з собою голубів. Там випускали їх, щоб випробувати їх орієнтаційне чуття. Рябошийка досягнув знову найвищого лету. Любов до голубки та зміна місця й підсоння вилікували його з страху, тієї найстрашнішої хвороби.

На цьому місці хотів би я додати, що майже всі наші терпіння мають своє джерело в страху, турботах та ненависті. Коли оволодіє нами одно з цих почувань, два інші приєднуються до нього. Ні один хижак не вб'є своєї жертви, поки її наперед не перестрашить. Ні одна тварина не загине, поки ворог не приголомшить

її страхом. Коротко кажучи, страх убиває тварину ще скоріше, ніж ворог завдасть їй смертельну рану.

ХІІ

У першому тижні місяця серпня, після народження голуб'ят, виїхали Гіра та Рябошийка з Калькути до Бомбаю, звідки відплили з Гондом до Європи на службу у війні.

Я був радий, що Рябошийка ще перед від'їздом натішався своїми діточками, бо я знав, що рідко трапляється, щоб не вернувся додому голуб, якого очікує дома жінка з діточками. Це почуття любови між Рябошийкою та його родиною було для мене запорукою, що він виконає дуже добре ролю військового посланця. Ні грюкіт гармат, ні свист куль не здержать його — поки буде живий — від повернення додому.

Тут дехто міг би завважити, що батьківщина Рябошийки була в Калькуті, а поле бою за тисячі миль від цього місця. Це правда, але тому, що він залишив дома дружину з діточками, буде змагатися, щоб живий і здоровий вернувся до свого тимчасового гнізда у Гонда.

Переказували мені, що Рябошийка приніс декілька важних звідомлень із фронту до головного штабу, де очікував його начальник з Гондом. Зрозуміло, що Рябошийка линув передусім до Гонда, але по кількох місяцях відносився прихильно і до начальника штабу.

На поле бою мусів Рябошийка від'їхати з Гондом, бо я не був ще повнолітний, і тому нездібний до якої-небудь військової служби. Під час подорожі Гіра, Рябошийка та старий ловець Гонд стали вірними приятелями.

Від вересня до весни перебував Гонд з кліткою в головному штабі; Гіру та Рябошийку відсилали з різними частинами на фронт. Там писали депеші на тонесенькому папері та причіплювали їх до ніжок голубів. Опісля голубів випускали. Рябошийка непомилно летів до Гонда, себто до головної квартири армії. Там депешу розшифровували, а відповідь на неї давав сам

головний начальник, який Рябошийку дуже любив і високо цинив його службу.

Але буде ліпше, коли вислухаємо оповідання самого Рябошийки. Як враження з пережитого сну може змалювати лише той, кому снилося, так і деякі свої пригоди мусить розказати нам Рябошийка сам.

«Коли ми переплили чорну воду Індійського океану й Середземного моря, поїхали далі поїздом дуже дивною землею. Хоч був ще тільки вересень, земля була така холодна, як південна Індія взимі. Я сподівався, що побачу гори з засніженими верхами та величезні дерева, бо я думав, що ми наближаємося до Гімалаїв. Але на обрії я побачив лише горбочки, що не були вищі, як найбільшого розміру наші бамбуки. Не розумію, чому деякий край є холодний, хоч не є гірський.

Врешті приїхали ми на поле бою. Було це місце за першими лініями, але й там можна було чути грюкіт і гудіння гармат. А я ненавиджу їх без огляду на величину й форму. Ті металеві пси, що брехали і сіяли смерть, не були мені до вподоби.

За два дні прийшла пора на наш пробний лет. Крім мене й Гіри, були там з Калькути ще чотири голуби. Ви знаєте, який бистрий був Гіра! Ледве ми знялися над домами якогось великого села, Гіра попрямував туди, звідки гуділо і гриміло. Хотів дослідити, що це таке. За півгодини ми туди долетіли. Ах, це було пекло! З пащ тих металевих псів, схованих під деревами, вилітали величезні вогневі кулі, що сичали й вибухали над нами. Перестрашили мене так, що я втікав від них все вище й вище. Але й там, у тих небесних висотах, не міг я найти спокою. Несподівано з'явилися величезні орли, що гуділи й ревіли, як слони.

Коли ми побачили таку страшну картину, негайно завернули й поспішили до Гонда. Але ті орли! Два з них доганяли нас, а ми летіли все скоріш і скоріш. На щастя, не могли нас догнати. Пристали на полі зовсім близько того місця, де ми замешкали. Я чув уже смерть за плечима. Ті орли нас можуть і в клітках з'їсти, як ласиці.

Але що це? Перестали ревіти й тепер лежали на полі

— мертві... Із шлунків обидвох цих птахів вискочили два чоловіки й відійшли. Мені було дивно, як могли орли пожирати людські істоти. Але як могли ті люди звідти вийти живими?

За хвилину обидва мужчини вернулися з проходу, влізли в нутро орлів, які з гуркотом знову ожили й відлетіли в далечінь. Я вже не сумнівався, що це повітряні вози для людей, і коли я в цьому переконався, відчув деяку полегшу.

Хоч спочатку все довкола здавалося нам дивне й цікаве, зчасом, коли ми вже привикли, — воно збуденіло. Не привикли ми тільки до безнастанного гуркоту й гавкання гармат, що не давало нам спати. За всі місяці моєї служби у війську ані одну ніч я не спав добре. Не дивно, що ми з Гірою спали так спокійно, як новонароджені гадючки.

Першу пригоду пережив я, коли ніс вістку з фронту, де день і ніч гавкали й плювали вогнем псиська різної величини. Туди взяв мене у клітці, обгорненій чорною матерією, провідник індуських вояків з Калькути. Після довгої мандрівки в моїй затемненій клітці — мені здавалося, що це було вночі — дійшли ми до місця призначення. Тепер побачив я довкола себе голі стіни та індусів у турбанах на голові, що лізли, неначе гусениці. Над ними літали машинові орли.

Тут я навчився пізнавати звук. Замість одного темного — бу..., бум..., бум..., було тут стільки найрізноманітніших відтінків вибухів, скільки лише вухо може розрізнити. Одначе найважче було зрозуміти розмову вояків довкола мене. У грюкоті гармат, що заглушували все, звучала їхня розмова, неначе шепіт тихого раннього подиху вітру у травні. Хвилинами здіймали намордник якомусь металевому псові, а цей умить гавкав і довго потім ще плював вогнем. Опісля відізався понурий регіт гієни, то знову малі щенята дзявкали — та-та-та-та-та! Цей галас поринав у глибокому скреготі орлів над нами, що літали громадами, шалено гавкали, ревіли та кидались один на одного, як горобці.

Провідник індусів, під опіку якого мене віддали, націлив пашу свого щеняти до неба, враз відізвалось: паф-

паф-паф з вогнем — і глянть: один із орлів звалився на землю, неначе крілик. Тепер почув я найглибший тон — бум-бум-бзум-бум! Розлігся, неначе рев величезного тигра, і придушив своєю могутньою силою всі останні звуки. Чи забуду я колинебудь жахливий чар цього мамутового органу? Гуркіт цього титанічного тріщання валився, як колони під час повені.

Чому краса йде рука в руку із смертю? Ледве захопила мою душу невисловна краса цієї надземної симфонії, почали падати довкола нас огненні кулі, неначе злива. Мужчини падали й умирали, як щурі в затоплених дірах. Мій опікун, що був ранений, написав щось спішно на кусочку паперу, причіпив мені до ноги та випустив мене. Я вичитав із його очей, що він у дуже важкому становищі й, мабуть, хоче, щоб Гонд післав йому поміч.

А ти знаєш мене, мій пане! Я вилетів негайно. Але при погляді вниз кров застигала в моїх жилах. Повітря над окопами було суцільним морем вогню. Але, як через цей вогонь перелетіти? Я пустив у рух свій хвіст, що служив мені за керму, та правив ним на всі сторони. Але куди я не звертався, скрізь літали наді мною мільйони горючих човників, що ткали пражу червоного знищення між людьми.

Однак я, Рябошийка, син свого батька, мусів летіти! Я натрапив на теплу повітряну струю, що втягнула мене у свій вир і кинула вгору, ніби я мав зламані крила і був легенький, як пір'ячко. Крутила мною вгору та вниз, аж поки я не пробив собі дороги крізь вогняну заслону.

Я не хотів нічого бачити, ні чути. «До Гонда, до Гонда!» — казав я собі постійно. І скільки разів я собі це повторяв, гнало мене щось неначе гострим списом вперед і побуджувало до найбільшого напруження сил.

Коли я піднявся на головокрутну висоту, зорієнтувався в становищі, та й летів далі. В цю мить куля продірявила та зломилася мені керму — хвіст. Пів хвоста спалила й вирвала. Знаєш, як це мене розсердило! Мій хвіст — це ж моя гордість і слава! Не терплю, щоб хтось до нього доторкався, а тут його прострілили!

Все ж таки я міг сяк-так продовжувати дорогу, але коли я готувався спуститися на землю, почали наді мною боротися два орли. Не чув я їх гудіння та не бачив їх голів. Коли б забили один одного, мені було б байдуже, але вони пустили за мною гураган вогню. І чим дужче билися, тим більше вогню сипали з дзьобів!

Прилягав я до землі, як лише міг. Коли б там були хоч які дерева! Власне, дерева там були, але майже всі так покалічені стрілами, що стирчали до неба тільки голими стовбурами, які не могли мене захистити. Я мусів літати кривульками довкола цих знищених кілків, як людина, що втікає перед диким слоном у джунглях.

З трудом дістався я додому й сів Гондові на руку. Він перерізав нитку на нозі та й заніс мене з вістками до головного начальника, якого обличчя виглядало, як спіла черешня й пахло ніжним милом. Мабуть, на відміну від простих вояків, купався та милився певно три або чотири рази денно. Коли він прочитав записочку, погладив мене по голівці й забурмотів, як задоволений тур.

XIII

Другий раз понесли нас на фронт аж тоді, коли мій опікун індуc вилікувався з свого легкого поранення. Тим разом узяв нас обох з собою — Гіру й мене. Мабуть, вістка, яку ми мали принести з фронту, була дуже важна, бо інакше не доручали б її аж двом посланцям. Певно хотіли, щоб хоч один доніс цю вістку, коли б комусь із нас сталася нещаслива пригода.

Було дуже холодно. Я мав враження, що живу в царстві льоду. Весь час ішов дощ. Земля була така брудна, що, коли я ступив на неї, грузли ноги в болоті, неначе в піску. А в ноги було так холодно, мов би ви наступили на трупа.

Прийшли ми до дивного гнізда. Не були це окопи, але маленьке село. Довкола нього палахкотіла та тріщала навала горючої згуби. По обличчях вояків я мір-

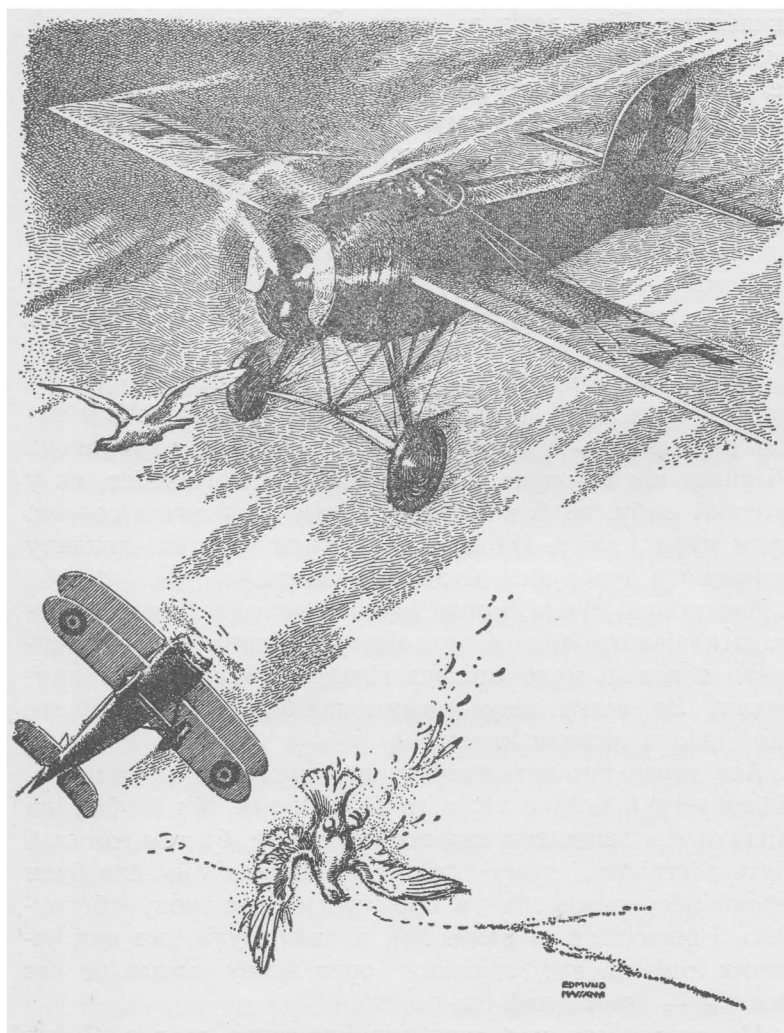
кував, що це мусить бути дуже важне місце, бо не хотіли його віддати ворогам, хоч червоні язики вогню лизали майже всі стріхи, стіни й дерева.

Я був дуже радий, коли дістався на вільний простір. Сіре небо висіло наді мною так низько, ах, так низенько! Можна було бачити інеем покриті простори землі скрізь там, де граната ще не поцілила. Але й тут, серед того оглушливого гудіння й пострілів, де дома валилися, як гнізда пташок під час бурі, щурі перебігали з діри до діри, миші крали сир, а павуки прями своє павутиння, щоб ловити мух. Усі шукали свого звичайного зайняття, ніби їм вбивання людей людьми було такою байдужою справою, як хмари, що покривають небесне склепіння.

По хвилині грюкіт припинився. Здавалося, неначе село, а власне те, що ще в ньому залишилося, не було вже в небезпеці нового наступу. Темніло більше й більше. Холодна вогкість проходила кожним моїм пір'ячком і ніби його вискубувала. Я не міг спокійно сидіти у клітці, тому притулився до Гіри, щоб загарітися.

Стрілянина знову почалася з усіх боків. Наше село було неначе острів, оточений ворогами. Під плащем туману, що огортав усе довкілля, відрізавав ворог наше сполучення з задніми частинами. Скрізь темно та вогко, як у Гімалаях уночі, хоч був ледве полудень. Я дивувався, як люди пізнають, що це не ніч, бо люди знають менше, ніж ми, птахи.

Гіру та мене випустили з депешею. Піднялися ми вгору, але не могли летіти, бо нас проковтнув густий туман. Ми не бачили нічого. Холодний вогкий серпанок закрив нам очі. Я зробив те, що зробив би і в Індії в подібному становищі — летів усе вище. Але це йшло дуже важко. Мої крила були мокрі. Я не міг ухопити віддиху через постійне пчихання. Я думав, що кожної хвилини впаду мертвий. Але боги голубів узяли мене під свою охорону. За хвилину я знову міг бачити на декілька ярдів перед собою. Я підіймався все вище. Нараз я відчув, що мене пече в очах, тому я стягнув свої прозорі повіки, яких уживаю серед бурі пороху, щоб не осліпнути. Але тут це був смердючий пекучий

Бідний Гіра! Падав униз, як срібний листок.

дим, випущений людьми. В очах пекло мов би хто голками їх колов. Я здержав віддих і намагався підлетіти якнайвище. Гіра летів за мною. Був неначе заплаканий від газу. Але все ж таки ніхто з нас не подумав про те, щоб відмовитися від свого завдання. Врешті ми щасливо вибралися із смуги їдкового газу. Повітря було чисте та ясне. Коли я підняв охоронні повіки, побачив у далечині на сірому обрії наші лінії. Ми летіли туди.

Ще не пролетіли ми й половини дороги, коли з'явився страшний орел. Наблизився до нас і почав плювати вогнем: — пак-пак, паф, пак, паф, поп-па... Ми спустилися нижче, пролетіли попід орлом і опинилися за його хвостом. Там стріли не могли нас досягнути. Уявіть собі наш лет над хвостом такого великого машинного орла, який не може нам нічого зробити. Він почав кружляти — а ми за ним. Перевертався, а ми також. Різвився він від орла - птаха тим, що його хвіст, як у мертвої риби, не був гнучкий, Куди нагиналася голова, туди мусів і хвіст. Ми знали, що коли хоч на хвилину опинимося перед ним, буде нам кінець.

Час утікав. Ми не могли вічно летіти за хвостом цього механічного орла. Село, заморене їдким газом, держало в неволі мого опікуна гіндуса й інших моїх приятелів. За всяку ціну мусимо пробитися з депешею, щоб звідти післали їм поміч!

Але якраз тут металевий хижак пустився на хитрощі. Обернувся й неначе летів до свого дому. Ми не бажали дістатися з депешами над ворожі окопи, бо там могли б бути застрілені, тому летіли до своїх ліній, але були трохи необережні, бо та проклята bestія знову обернулася і погналася за нами. Ми, правда, були вже над нашими лініями, але залізний орел знову кидав на нас вогнем — па-па, паф-па, по-па...

Це примусило нас якнайскоріше знизити лет. Я дав наказ Гірі, щоб летів підо мною, бо так міг я його захистити. Але доля нам усміхнулася. Несподівано з'явився інший орел і почав стріляти на нашого ворога. Ми забули про небезпеку й летіли один біля одного.

В одну мить свиснула кулька біля мене і зломилася Гірі обидва крила. Ах, бідний Гіра! Хвилинку ще кружляв,

але потім падав униз, як срібний листок. На щастя, падав на нашу бойову лінію. Побачивши, що він мертвий, я кинувся миттю вперед, не оглядаючися на змагання двох орлів.

Коли я дістався додому, занесли мене до головного начальника. Той погладив мене по крилах. Тоді усвідомив я собі, яку важну вістку я доручив, бо, як тільки той старий пан її прочитав, почав зараз стукати на дивному інструменті, а потім приклав до рота якийсь ріг і кричав до нього.

Опісля Гонд заніс мене до гнізда. Я згадував Гіру. Під мною дрижала земля. Металеві орли висіли в повітрі, як хмара сарани, та гуділи, сопіли й гавкали. Із глибин землі гриміли й гарчали незліченні металеві пси, а їх страшну музику доповнював бас, що гримів, неначе ціла джунгля шалених тигрів. Гонд попестив мене й сказав:

— Ти є героєм дня!

Але де був цей день? Над нами висіло понуре олив'яне небо, під нами казилася смерть, що ревла, неначе змії, та стискала все у своїх обіймах. Як було страшно та небезпечно, можете зміркувати з того, що, коли я другого дня вранці летів над нашими окопами, побачив, що надалеко мого гнізда вся земля була зрвана гранатами. Навіть щурам та польовим мишам не вдалося втекти. Лежали десятками побиті й пороздирані. Ах! це було страшно! Мене огорнула меланхолія. Тепер, коли Гіра був мертвий, я почував себе дуже опущеним і втомленим.»

XIV

Одного дня на початку грудня дістав Гонд наказ вирушити з Рябошийкою на стежу до лісів у ворожі становища та докладно визначити положення величезного підземного складу стрілива. Після виконання цього завдання Гонд і голуб, одинцем чи разом, мали вернутися з точним пляном цього місця до головного штабу.

І так одного ясного грудневого ранку Рябошийку взяли до літака й летіли з двадцять миль уперек лісу, що

був пополовині обсаджений нашими й ворожими військами. Коли перелітали ворожі лінії, Рябошийку випустили. Літав над лісом, а коли ознайомився з околицею, вернувся назад додому. Цю підготову робили для того, щоб Рябошийка запам'ятав собі дорогу, а також, щоб зорієнтувався, чого від нього вимагають.

Цього ж дня пополудні, коли сонце зайшло — це було коло четвертої години — вирушив Гонд, одягнений якнайтепліше, з Рябошийкою під плащем. Їхали возом польової лікарні аж до задніх окопів у тому ж великому лісі, а потім у цілковитій темноті стали наближатися до перших ліній. Провідниками були кілька вояків розвідувальної служби.

Скоро дійшли до неутральної смуги, порослої деревами, що, на щастя, ще не були знищені шрапнелями.

Гонд знав, що перебуває у країні, де підсоння таке холодне, як у Гімалаях, і де взимі стоять дерева голі, а земля покрита сухим осіннім листям та інеем. Тому не було йому легко сховатися перед ворогом.

Ніч була темна й холодна, як мертвяк. Але тому, що Гонд бачив у темноті ліпше, ніж інші люди, та й нюх мав гострий, як найбільш розвинений нюх у тварин, він умів собі порадити, як проповзти неутральну смугу. На щастя, цієї ночі вітер віяв від ворога.

Гонд пролазив поміж деревами та продирався гущавинами. З протилежного боку продиралися чотири вояки, але нюх Гонда відчув наближення ворогів уже на кілька хвилин перед їхнім приходом. Мов пард, виліз Гонд на дерево, та чекав. Вороги не почули ні звука. При денному світлі були б його напевно найшли, бо боці ноги кривавили, коли ступав по замерзлому ґрунті, залишаючи по собі виразні сліди.

Один раз удалося йому уникнути небезпеки тільки на один волосок. Коли Гонд виліз на дерево й сів на галузь, щоб перечекати, поки пройде попід деревом стежа, почув якийсь шепіт на сусідній галузі. Догадався, що це говорить до нього ворожий вояк, але схилив голову і слухав. Вояк шепнув йому «добраніч» своєю мовою, переступив через нього та зліз із дерева. Без

сумніву вважав він Гонда за одного із своїх товаришів, що прийшли його змінити.

По хвилині Гонд зіскочив на землю та пішов слідами ворога. Хоч було темно, його босі ноги відчували, де земля була втоптана чобітьми того чоловіка. Не було це важке завдання для старого ловця.

Гонд дійшов до якогось місця, де таборувала групка вояків. Мусів обійти їх, йдучи все вперед. Нараз почув дивний шелест недалеко своїх ніг. Зупинився і слухав. Ні, не помилявся, то був знайомий звук! Ждав. Повзучі кроки звірят — «парт-пат, патр-р-р-р!!!» — Гонд підійшов у напрямі до звуку. Звідти відізналося придушене гарчання. Але, замість страху, радість наповнила його серце. Він, що цілі ночі перебував у джунглях, не злякається гарчання дикого пса!

Двоє полум'яних очей зустрілося з його зором. Гонд старанно перенюхував повітря перед собою, але не помітив ні дрібки людського запаху у цього пса. Мабуть, здичавів. Також пес втягав повітря, щоб переконатися, перед якою людиною стоїть. Тому, що Гонд не проявляв звичайного людського страху, пес прийшов до нього, обтерся об ногу та старанно обнюхував. На шастя, Рябошийка був схований під плащем Гонда, далеко від псячого нюху. Вітер відносив випари пташки, тож пес відчув у людині тільки приятельську істоту, без страху. Замахав хвостом і заскавулів. Гонд, замість того, щоб погладити пса по голові, простягнув йому помалу руку перед очі, щоб переглянув собі її й понюхав.

Настала хвилина напруження. Чи вхопить пес руку? Знову минула хвилина. Потім... пес почав лизати простягнену руку і скавулів від радості.

Гонд подумав: «Ця собака напевно без пана. Правдоподібно його пан згинув. Бідне звіря здичавіло, як вовк. Краде собі їжу з запасів ворожої армії, бо, видно, не їло ще досі людського м'яса. Тим ліпше».

Гонд м'яко засвистав. Був це виклик усіх ловців, усіх віків тої чи іншої землі. Значило: «Веди!» І пес вів. Плазував довкола німецьких стійок так обережно, як олень обминає печеру тигра. Мандрували так кілька годин, аж прийшли на місце призначення.

Не було сумніву, що дійшли до мети. Гонд відкрив не тільки бажаний склад стрілива, але й ворожі склади харчів. Його провідник, здичавілий пес, вліз до замаскованої діри в землі, за півгодини виліз відти з куском м'яса в морді. Гонд зараз пізнав нюхом, що це волонина. Пес почав на замерзлій землі вечеряти, а Гонд тим часом узув черевики, що їх ніс цілу ніч на плечах, і розглядався по околиці. На основі зірок визначив положення місця.

Помалу світало. Гонд добув компас та накреслив плян цього місця. Нараз пес скочив і потягнув Гонда за плащ на знак, що поведе його далі. Біг наперед, а Гонд за ним. Скоро дісталися до якогось закутка, вкритого так густо терням, що туди міг продертися тільки звір. Пес поповз попід густий кущ і зник.

Гонд, накресливши положення зірок та точний стан компасу, прив'язав папірець Рябошийці до ноги й випустив його. Ще кілька хвилин спостерігав голуба, як перелітав з дерева на дерево, відпочивав потрошку та й чистив пір'я. Потім дзьобнув папірчик на ніжці — мабуть, хотів переконатися, чи добре прив'язаний — вилетів на вершок найвищого дерева і звідти оглядав околицю.

Дивлячись угору, Гонд нараз відчув, що щось тягне його за ногу до діри під терням. То був пес. Гонд зігнувся дуже низько, щоб іти услід за псом, але враз почув лопотіння крил над головою та гавкання скорострілів. Був уже так втомлений, що навіть не міг випростуватися, щоб глянути, де тепер Рябошийка. Повз дірою під терням із враженням, ніби його шлунок прилип до хребта. Так тісно там було. Але ліз далі поки нарешті не впав до темної ями, коло восьми стіп завглибшки. Було там темно, мов у мішку, але Гонд цього не помітив, бо вдарився головою і тепер натрав її.

Розглянувся і ствердив, що є на дні якоїсь заглибини, вкритої листям. Чи це якесь розбійницьке гніздо? Пес був постійно з ним. Почував себе дуже щасливим, що мав біля себе приятеля, тому хотів гратись, але

Гонд був такий сонний, що скоро почав дрімати, хоч недалеко гриміли гармати.

За деякий час пес нагло заскавулів і завив, мов би ним оволодів сказ. За хвилинку після цього земля загуділа й задрижала від страшних вибухів. Пес тягнув Гонда за рукав, бо не міг знести того жаху. Тріскотня росла все більше й більше; місце, де лежав Гонд, гойдалося, як коліска. Але він не покидав своєї схованки. Шептав до себе: «О ти, перло між крилатими істотами!» — Бомби падали з літаків, як дощ, аж поки не запалили складів стрілива.

Пес, що намагався відтягнути Гонда за рукав, знову заскавулів і трясся, як людина в найбільшій гарячці. Враз щось пекельно засвистіло і з глухим ударом упало недалеко. З розпачливим виттям вискочив пес із ями. Гонд гнався за ним, але запізно, бо ледве доповз до половини дороги під терниною, як загримів такий оглушливий вибух, ніби запалася земля. Гонд почув гострий біль у рамені. Якась чортівська сила підняла його й кинула з усієї сили об землю. Кармазинові діаманти затанцювали перед його очима і згасли в темноті.

Коли опам'ятався, то перші звуки, які почув, були його рідною мовою. Щоб налюбуватися ними досхоchu, підняв голову, але почув такий сильний біль, неначе його тисячу разів вкусив окулярник. Тепер уже не сумнівався, що був ранений, може навіть смертельно. Але душа його раділа, що чує рідну мову, бо це значило, що ворог не є вже паном лісу.

— Ах! — зідхнув слабим голосом. — Моє завдання виконане. Тепер можу спокійно вмерти!

XV

«Цілу ніч перед останньою пригодою я спав дуже мало. Хоч я лежав під плащем Гонда, то старий ловець певно не підозрівав, що я на сторожі. Не міг я спати на грудях людини, що бігає, як олень, та скаче по деревах, як вивірка. Серце Гонда билося при тому так голосно, що далеко було його чути. Також дихав він не-

правильно. Деколи вдихав повітря дуже довго, то знову віддихав так скоро, як миша, що втікає перед котом. Я міг би заснути скоріше під час бурі, ніж під плащем такої людини.

А той пес! Чи забуду коли про нього? Спочатку я перелякався, коли він пристав до Гонда, але він мене не відчув, а з його випарів, що доходили до мене, я пізнав, що він хоче нам по-приятельськи служити, як наш добрий дух. Його хода не зітреться мені ніколи з пам'яті. Ступав м'яко, як кітка. Мусів бути якийсь дикий пес, бо пси, що живуть у товаристві людей, роблять багато галасу, не вміють ходити тихо. Той пес був зовсім інший: ходив без найменшого гомону, дихав без якогонебудь звуку. Як я довідався, що пес з нами? Присутність цієї тварини зрадив мені його запах, що вдирався до мого нюху.

По безсонній ночі Гонд випустив мене. Я тільки з трудом пізнав, де я є. Літав я від дерева до дерева, щоб зорієнтуватися, але чужа юколиця наганяла на мене страх, бо тепер, коли стало світати, дерева світили очима. Чужі блакитні очі дивилися дулами на всі сторони. Однак за тими дулами були люди, а один із них дивився з вершка дерева лиш за одну стопу від мене. Але він не почув мого приходу, бо всі ці металеві пси гавкали довкола нас: паф, па-па-па-пак!

Але коли я підлетів, він побачив мене. Я був свідомий того, що мушу сховатися за іншими деревами, бо він мене застрілив би, і дійсно, випалив за мною кілька разів, але я вже був у молодняку, густому, як розчіране волосся пустинника. Я вирішив скакати з дерева на дерево, аж поки не мине небезпека. Але це забрало мені багато часу. Вкінці мої ніжки так утомилися, що я вирішив підлетіти вгору без огляду на велику небезпеку.

На щастя, ніхто спочатку мене не побачив. Закружив я широким колом, а потім піднявся вгору. Звідти виглядали дерева, як малі кущики. Я розглядався на всі сторони. Далеко на сході, в повені ранньої заграви зарисовувалась громада літаків, неначе блискучі золоті вози. Грозила мені небезпека, що буду мати за хвили-

ну ворога за плечима, коли буду зволікати. Я збочив на захід. Але, як на наказ, посипались за мною тисячі пострілів з дерев. Думаю, що коли я кружляв над деревами, вояки не були ще певні, чи я є їх посланцем, чи ворожим, але, як побачили, що я лечу на захід, переконалися, що я не є їх поштовим голубом. Тому почали стріляти, щоб мене вбити й довідатися, які вістки маю прив'язані до ніжки.

Я не міг довго видержати вгорі в холодному зимовому повітрі, бо замерз би, але з другої сторони не бажав, щоб ворожі літаки дігнали мене. Кинувся я знову на захід, але загорожа кульок, що свистіли, розпростерлася передо мною, як колючки смерти. Я не міг вибирати, бо, коли не проб'ю собі дороги крізь пекучий вогонь кульок, буду вбитий літаками, які були вже так близько, що я бачив людей у них. Тому я з усієї сили гнався на захід.

На щастя, мій хвіст, що перед місяцем був пошкоджений, виріс тим часом майже до своєї нормальної величини. Без цієї керми моє завдання було б два рази важче. Чим ближче був я наших окопів, тим густіше сипалися на мене стріли. Та я постійно міняв напрямок, кружляв, перекидався, робив усякі хитрі й акробатичні штучки, які тільки знав, щоб вирватися з густого дощу кульок. Але ці кривульки забирали мені багато часу.

Враз несподівано наблизився до мене літак і висипав на мене зверху і ззаду цілий жмут вогню. Не залишилося мені нічого іншого, як тільки пробиватися вперед. О, з якою швидкістю я летів! Скоріше, ніж найшвидший буревій! Але, лишенько! Я підстрілений! Моя ніжка, зломана якраз у згині, хиталася тепер з папірчиком безсило підо мною, як горобець у кігтях яструба. Ах, який біль! Але я не мав часу про те думати, бо літак був постійно за мною.

Нарешті з'явилися наші окопи. Я спустився нижче. Літак також знизив лет. Я хотів перекидатися, але рана на ніжку не дозволила мені зробити хоч якийнебудь повітряний перекид. І знову: па-па-пат-паттат! Мій хвіст був поцілений, а дощ розсипаного пір'я, що пада-

ло вниз, заслонив мені на хвилинку погляд на ворога. Я спустився навскіс на наші лінії й нарешті перелетів їх. Але в цю хвилину я побачив невидану картину: літак був зістрілений нашими людьми. Сколихнувся, нагнувся набік і падав стрімголов униз. Але, поки впав горіючи на землю, завершив своє зло ганебним ділом — прострілив мені праве крило, яке зломалося. Я був радий, бачачи, як літак загорівся в повітрі та сторч головою валився на землю. Але мій біль був такий пекучий, неначе десять ворон рвало мене на шматки. Та й за це дякую богам мого роду. Коли я втратив свідомість болю й радості, маячив про те, що ніби вага цілої гори тисне мене до землі...

Після цієї пригоди я був з місяць у лікарні. Хоч мені направили крило та зшили ніжку, все ж таки мене не примушували літати. Скільки разів я вилетів у простір, наповнялися мої вуха страшним грюкотом гарматних вистрілів, а мої очі не бачили нічого іншого, тільки вогненні кульки. Я був такий переляканий, що завжди після таких візій падав на землю. Мої крила були безсилі, моє нутро було повне жаху.

Крім того, я не хотів літати без Гонда. Чому маю вилітати з руки людини, якої шкіра не є гніда, а очі блакитні? Не знав я таких людей давніше. Ми, голуби, не прив'язуємося так скоро до кожного чужинця. Мене занесли у клітці до лікарні, де лежав Гонд, і залишили в нього. Коли я його побачив, ледве пізнав, бо в його очах, в очах Гонда, з'явилося марево страху. І він перший раз у житті був зовсім зломаний страхом. Я жалів його з цілої своєї душі.

Коли Гонд мене побачив, більмо жаху зникло з його очей, і враз заясніло в них світло радості. Сів на постелі, взяв мене на руки й поцілував ніжку, цю ніжку, яка донесла вістку, послану ним. Потім попестив мое праве крило й сказав:

— «О, ти, купочко прекрасного пір'ячка! І під час найбільших небезпек занесла ти від свого пана дуже важну вістку до приятелів та здобула тим безсмертну славу для всіх голубів».

І знову поцілував мене в ніжку. Його покора вразила

мене і також у моєму серці збудила покору. Я вже не пишався своїм геройством, коли згадував, як я падав в окопи і як перед тим літак прострілив мені крило, бо коли б я був упав у ворожі окопи, вістки, прив'язані на моїй ніжці, були б дісталися до рук ворога, що негайно оточив би ліс, в якому ховався Гонд із псом. Мороз пробігав мені по спині, коли я подумав, що зробили б вороги з Гондом. Ах! Де є сьогодні цей пес, цей вірний наш приятель і спаситель!»

XVI

— Цей пес, — сказав Гонд, — утратив свого пана, мабуть, зараз на початку війни. Правдоподібно застрілили його, а коли пес переконався, що дім його пана ограблений, а його власна будка спалена, здичавів від жаху та втік у ліс, де жив, схований перед зором людей під густим терням, у ямі темній, як гріб. За поживою відважувався їти, мабуть, лише вночі, а що був з родини гончих псів, вернулися йому всі властивості дикости, коли день-у-день, ніч-у-ніч жив у лісі, як вигнанець.

Коли до нас пристав, здивувало його, що я не боюся. По довгих місяцях я був певно першою людиною, що не лякалась, і тому він не нападав на нас.

Він певно думав, що я, як і він, голодний і шукаю поживи, тому вів мене до ворожого складу припасів. Підземним ходом всунувся до величезної комори та приніс звідти шматок м'яса і для мене.

З того я догадався, що там є цілий ряд підземних комор, де німці, мабуть, переховують не тільки продукти, але й бензину та вибухові матеріяли. На основі цих даних я діяв. Але тепер говорім про щось інше!

Я нерадо згадую війну. Гляньте, захід сонця запалює вершки Гімалаїв! Монт Еверест горить, як золото. Молімся:

...«Веди мене від неправди до Правди,
з темноти до Світла,
з неспокою до Миру»...

Коли він скінчив молитву, вийшов я тихо з нашої хати й подався в дорогу з Калькути до лямайського

манастиря у Сінгалеле. Тепер розкажу вам, як вернувся Гонд з бойовища додому.

З кінцем січня було відомо начальникові бенгальського полку, що Рябошийка вже не здібний виконувати обов'язки поштового посланця. Гонд, що привіз його туди, не був вояком. Крім тигра чи парда, не забив ніколи нікого у своєму житті. Коли ж сам захворів, були обидва із Рябошийкою звільнені від служби й послані назад до Індії. Доїхали до Калькути в березні. Я не хотів своїм очам вірити, коли одного дня побачив їх перед собою. Гонд виглядав перестрашений так, як і Рябошийка. Здавалося мені, що обидва важко хворі.

Гонд віддав мені голуба. Перед від'їздом у джунглі він пояснив мені свій душевний стан кількома словами:

— Я мушу вилікуватися від страху й ненависти. Бачив я занадто багато, як людина вбивала людину. Мене звільнили від служби, бо я занедужав на важку хворобу, страх.

Тому відходжу до невинної природи, щоб у лісовій самоті вилікуватися з цієї недуги...

Відійшов до монастиря в Сінгалеле, щоб там лікуватися молитвою та роздумуванням. Я старався вилікувати Рябошийку. Його голубка та дорослі вже діти в цьому не помогли. Діти вважали його за чужинця тому, що про них не дбав, але голубка дуже цікавила його, хоч і вона не могла примусити його літати. Я дав оглянути його крила й ноги доброму лікареві, а той сказав мені, що голубові нічого не бракує. Але, хоч його крила й ноги були здорові, він не літав. Особливо боявся розкласти праве крило, а також звикав ставати на одній ніжці.

Я не звертав би на це уваги, коли б Рябошийка та його голубка не готовилися закладати гніздо. В половині квітня, коли в нашому гарячому підсонні починаються вакації, одержав я листа від Гонда.

«Твій Рябошийка, — писав він мені, — не повинен тепер готуватися до родинного життя. Коли його самичка знесла яєчка, знищ їх! Не дозволь висидіти! Такий хворий батько, як Рябошийка, обтяжений хворобливим страхом, може дати світові тільки бідних, слабих

голуб'ят. Принеси його до мене! Поки закінчу листа, хочу Тобі сказати, що почуваю себе ліпше. Прийди з Рябошийкою скоро! Святий ляма хоче бачити Тебе та його. Крім того, ціла родина рорисів вернулася цього тижня з Цейльону. Вона напевно розважить Твого улюбленця».

Я послухав ради Гонда, посадив Рябошийку в одну клітку, а його голубку у другу й подався в дорогу на північ.

Який інакший вигляд мали гори тепер, навесні! З важких причин переселилися мої батьки до Дентаму на кілька місяців раніше, ніж звичайно. Прибули ми туди в останніх днях квітня.

Одного дня взяв я з собою Рябошийку та з тибетанським караваном на конику вирушив до Сінгалеле. Голубку я свідомо залишив у Дентамі, щоб Рябошийка до неї вернувся, аж зможе знову літати. І якраз цією тугою за голубкою він мав вилікуватися. Голубка мала привабити його до себе. Гонд вірив, що Рябошийка за нею прилетить, щоб допомогти їй висидіти знесені яечка, хоч на другий день після нашого відходу до Сінгалеле, мої батьки знищили яечка, бо не бажали хворих і немічних його нащадків, що робили б йому тільки сором.

Вдень ніс я Рябошийку на рамені, а на ніч замикав його у клітці. Цілоденне перебування на здоровому повітрі й гірському сонці вертало йому здоров'я, однак він не відважився злетіти з мого рамени, щоб полінути до своєї голубки.

Навесні Гімалаї не мають собі рівних. Луги блистіли білесенькими квіточками, між які повпліталосся довге пруття ожин, що тут і там дозрівали у вогких гарячих заглибинах, де ізмарагдові папороті розгортали свої широкі обійми. Деколи продиралися ми гущавинами, де росло багато карлуватих дубів, величезних берестів, гімалайських кедрів і каштанів, яких корони не пропускали ні одного променя соняшного світла. Скрізь було видно змагання за життя: корінь боровся з коренем за місце, галузка з галузкою, дерево з деревом змагалися за світло. В тіні цих велетнів на соковитій

траві паслися звірята всякої породи, які й самі часто ставали поживою для тигрів, леопардів та чорних пантер.

Цілий праліс кипів життям, а його буйність загострювала вічна боротьба за буття між птахами, звірятами та рослинами. Така вже суть життя, що саме собі протиставиться. І найдрібніша комашка підлягає цьому закону.

Коли ми виринули з нутра лісу й нараз побачили перед собою розлогу країну, осліпило нас гаряче, тропічне сонце своїми діамантовими проміннями. Золоте тремтіння водяних комах наповнювало повітря, метелики, горобці, снігурі, тетері, папуги, індуські дрозди, сойки й пави кричали, співали та залицялися взаємно, літаючи з дерева на дерево, з вершка на вершок.

А ми в широкому просторі, поміж плянтаціями чаю з одної сторони, і смерековими лісами з другої, з трудом входили на гірські хребти, гострі як ножі. Повітря рідшало за кожним кроком, тому важко було дихати. Звуки й відгомони лунали далеко. Найменший шепіт можна було почути на цій висоті. Як звірята, так і люди йшли мовчки, повні пошани до тієї величної самоти та спокою, що самі немов наказували мовчати.

Тут блакить неба не була осквернена хмарами, ні знепокоєна якимнебудь рухом, за винятком голосного лету сірих журавлів, що відлітали на південь, чи сизого орла, що стрілою падав у глибоку прірву. Довкола нас панував освіжуючий холод. Орхідеї розцвіли за ніч і широко розплющили на нас свої пурпурові очі. Над озерцями простягалося величезне ізмарагдове листя лотосу, а його срібlistі й сині корони квітів приймали в свої обійми золото-чорних бджілок.

Ми були вже дуже близько Сінгалеле. Лямайський монастир підіймав своє тім'я й неначе вітався здалека з нами. Його крилата покрівля та старовинні стіни маячили, неначе прапор, на обрії. Глянувши туди, я з радості прискорив крок, і за годину ми спиналися стрімкою стежкою до монастиря.

Зовсім інший був світ між тими людьми, що були далекі від щоденної метушні нашого життя! Був по-

**Цілий праліс кипів життям: на соковитій траві паслися
звірята всякої породи...**

лудень. Ми з Гондом зійшли бальзамічними лісами до гірського потоку, де помилися, а також Рябошийці приготували купіль. Він пообідав у клітці, і пішли ми до монастирської їдальні, де чекали вже на нас монахи.

Кімната спочивала на кедрових стовпах, прикрашена золотими капітелями в виді зміїв. Сволоки, почорнілі від старости, були прикрашені вирізьбленими широкими лотосовими орнаментами, ніжними, як жасмин, але твердими, як сталь. На підлозі з червоного пісковика сиділи в оранжевій одежі монахи, занурені в тихій молитві, що була подякою перед кожною їдою. Гонд ждав зі мною перед їдальнею, поки скінчився обряд хоровим співом:

..«В мудрості! що нею є Будда, наше спасіння!

В побожності — наше спасіння!

У клейноді Правди (що світить у лотосі життя) —
наше спасіння!»

Опісля я вступив у залу та привітав ігумена. Його шляхетне обличчя засяло усміхом, коли мене благословив. Також поклонився я іншим монахам і підібгавши навхрест ноги, зайняв з Гондом місце при столі, що сягав нам до половини грудей. Сидіти на холодній долівці після цілоденної мандрівки під проміннями пекучого сонця, було дуже приємно. Нам дали їсти: юшку з сочевиці, смажену картоплю та кавуни з підливою. Тому, що ми з Гондом строгі вегетаріянці, не їли яєць, що стояли на столі. Після їжі пили ми гарячий зелений чай.

Після обіду закликав ігумен Гонда й мене до себе на пополуденний відпочинок. Ми вилізли з ним на найвищу скелю, що виглядала, як орлине гніздо, над яким росло кілька ялинок. Там побачили ми сувору, голу келію, без ніякої обстанови. Я не бачив дотепер цієї скельної комірки. Коли ми посідали на землю, розказував нам святий старець:

— «Тут, у цьому монастирі, молимося до Вічного Милосердя двічі вдень за очищення всіх народів на землі. Але війна все ж таки продовжується, наповнюючи страхом і ненавистю навіть птахів та звірят. Душевні хво-

роби поширюються скоріше, ніж фізичні. Людство вже скоро буде так обтяжене страхом, ненавистю, підозрінням і злобою, що треба буде найменше одного покоління, щоб виховався новий тип людей без усіх цих пристрастей».

Безмірний смуток зморщив досі гладке чоло лями, а кутки його уст звисли від втоми. Хоч жив він у своєму орлиному гнізді далеко від усїєї світської метушні та бою, все ж таки відчував тягар людських гріхів болючіше ніж ті, що роз'ятрили зло війни.

Одначе по хвилині продовжував він із усміхом:

— «Говорім краще про Рябошийку та Гонда, що є з нами! Коли хочеш, щоб твій голуб знову піднявся до ясного неба, мусиш роздумувати над безконечною відвагою так, як Гонд над нею міркує вже багато днів, шукаючи uzдоровлення».

— А як, отче? — питав я.

Жовте лице ігумена налилося румянцем: мабуть, привела його до розпуки незручність мого питання, і я засоромився.

Ігумен відчув мій стан душі, та, щоб мене заспокоїти, додав:

— При кожному світанні та при кожному заході сонця посади собі Рябошийку на плече й говори собі в думці: «Безмежна відвага володіє кожним життям. Кожна істота, що живе та дихає — це джерело безконечної відваги. Коли б я був настільки чистий, щоб міг улити безмежну відвагу до серця тих, кого я діткнувся!» Якщо будеш так роздумувати деякий час, то одного дня відчуєш, що твоє серце, твоя думка та твоя душа наскрізь очистилися. Твоя душа позбулась уже страху, ненависти та злости, вона свою силу перенесе на голуба й розірве пута його страху. Той, хто потопче в собі все зло і приведе свої думки до повної чистоти, може дати світові найбільшу духову силу. Роби так двічі вдень, як я тобі порадив! Всі монахи нашого монастиря підуть тобі на поміч. Побачимо, що з того вийде.

По хвилині ляма продовжував:

— Гонд знає звірят краще від кожного іншого смер-

тельника. Він тобі сказав, що наш страх лякає звірят і вони на нас падають. Твій голуб такий переляканий, що думає, ніби діле небо хоче на нього напасти. Кожний листок, що падає з дерева, лякає його, кожна тінь, що проходить біля нього, вносить страх у його душу. А все ж таки корінь усього цього терпіння є в ньому самому.

Якраз тепер це село, що лежить під нами — бачите його там на північний захід — переживає подібне страждання, як Рябошийка. Тепер, коли цією дорогою кочують звірята на північ, усі перестрашені селяни стоять на сторожі довкола з старими рушницями, щоб їх убивати, але звірята нападають, чого давніше вони не робили ніколи. Приходять бізони й пасуться на полях, леопарди крадуть їм кози. Якраз сьогодні принесли сюди вістку, що минулої ночі дикий буйвіл убив одного селянина. Хоч я їм постійно раджу, щоб викинули страх з своєї думки молитвою та роздумуванням, вони не роблять цього.

— Чому, благословенний учителю? — питав старий Гонд. — Чому тоді мені не дозволяєш туди піти й увільнити селян від тих шкідників?

— Ще ні, — відповів ляма. — Хоч ти вже вилікуваний від страху в свідомому стані, то над твоїм сном тяжить ще декілька днів, а потім з твоєї душі буде виполений останній корінь страху. Коли будеш зовсім здоровий та коли селяни будуть ще й далі терпіти від диких звірят, тоді підеш їм на поміч.

XVII

Коли я продовж десяти днів за порадою лями щиро роздумував, прислав ляма по мене та Рябошийку. З голубом на руці виліз я по скелі до його келії. Жовте обличчя лями робило на мене особливе враження. З його мигдалевих очей сіяла безмежна сила. Він узяв Рябошийку на руки й промовив:

«Подих північного вітру хай принесе тобі uzдоровлення!»

Подих південного вітру хай принесе тобі uzдоровлення!

Вітри сходу та заходу хай увіллють здоров'я в тебе!

Страх втікає з тебе,

Ненависть втікає з тебе,

Недовір'я втікає з тебе.

Відвага, як приплив моря, затоплює тебе.

Мир проходить цілою твоєю істотою, а спокій та сила заволоділи твоїми крилами.

У твоїх очах сяє відвага.

Міць і статечність замешкали у твоєму серці.

Ти здоровий!

Ти здоровий!

Ти здоровий!

Мир, мир, мир!»...

Ми сиділи в келії, заглиблені в думках, аж поки захід сонця не запалив різнобарвним полум'ям шпилів Гімалаїв. Долини, улоговини й ліси довкола нас одяглися у пурпуровий плащ безмірної краси.

Рябошийка зіскочив з долоні лями, помалу ступав до дверей келії й дивився на сонце, що заходило. Потім розклав ліве крило й чекав. Далі м'яко й помалу розпустив праве крило, перо за пером, м'яз за м'язом, аж урешті ціле крило розпростерлось, як хустка. Але, замість того, щоб відлетіти, склав старанно крила, якби це були дуже дорогоцінні й крихкі віяла. Це він вітав захід сонця. З гордістю брамана сходив по східцях униз, але, як тільки зник нам з очей, почув я — або здавалося мені — лопотіння його крил. Я готовився встати, щоб подивитися, чи не помиляюсь, але старець поклав мені руку на плече і задержав мене. Незрозумілий усміх грав на його устах.

На другий день я розказував Гондові, що сталося. Він відповів:

— Ти кажеш, що Рябошийка розпростер крила, щоб віддати честь сонцю? Це мене не дивує. Звірята дійсно є побожні, хоч чоловік у своїй несвідомості думає, що це неправда. Я бачив мавп, орлів, диких голубів, леопардів, які корилися божеству сонця, що сходило чи заходило.

— Чи міг би ти їх показати?

— Так, — відповів Гонд. — Але тепер ще ні. Ходім насипати Рябошийці зерна на снідання!

Коли ми прийшли до його клітки, дверцята були відчинені, а клітка порожня. Я не був цим здивований, бо я ніколи не зачиняв її на ніч, відколи ми перебували в монастирі. Але куди він подівся? В головному будинку ми його не знайшли, тому подалися до монастирської бібліотеки.

Там, в опущеній задній келії, знайшли ми кілька його пір'ячок, а біля них Гонд відкрив сліди ласиці. Відчули ми, що сталося нещастя. Але коли дійсно на нього напала ласиця і загризла, то на долівці мусіла б бути кров. Куди ж він утік? Шукали ми його цілу годину. Ми вже хотіли припиняти розшук, коли почули враз воркотання голуба.

А знаєте, де він був? Сидів на даху бібліотеки, розмовляючи з своїми старими приятелями рорисами, що звисали на ніжках біля гнізда. Ми зрозуміли їхню відповідь на воркотання Рябошийки. Батько рорисів відзивався: «Піп, піп, піп!»

Я дуже зрадів і викликав Рябошийку на снідання звичайним покликом: «Аа-а-а-й!» Він обернув голівку та слухав. Коли я знову закликав, побачив мене, нараз голосно залопотів крилами, злетів униз та сів мені на руку. Був холодний, як огірок.

Раннім ранком почув, мабуть, кроки буддійських священників, що йшли на ранішню молитву, та вилетів із клітки, але, правдоподібно, заблудив до цієї задньої келії, де ми найшли його пір'ячко. Там, мабуть, на нього напала молода, недосвідчена ласиця, але такий хитрун, як Рябошийка, зумів легко вирватися ласичці, залишивши їй тільки кілька пір'ячок. А тим часом, як молода ласичка шукала голуба в купці пір'ячка, її здобич вилетіла в небо. Там зустрів Рябошийка старого приятеля рориса, який літав у свіжому ранньому повітрі, щоб поклонитися сходові сонця. А коли обидва виконали свій обряд, присіли поговорити на покрівлі монастирської бібліотеки.

Цього ж дня страшна новина порушила тихе життя

гірського монастиря. Дикий буйвіл, про якого недавно згадував ляма, напав на село. Вдерся туди минулого вечора й забив двох дідів, що верталися з сільської ради. Селяни вислали до ігумена своїх представників, які просили, щоб ігумен помолився за тих, що загинули, та щоб вигнав злого духа з тієї bestії. Старець пообіцяв їм, що ненаситний тур буде за двадцять чотири години знищений.

— Розійдіться в мирі, улюбленці Безконечного Милосердя! Ваші молитви будуть вислухані. Одначе не відважуйтеся виходити з хати вночі! Лишіться вдома та роздумуйте про мир та відвагу!

Гонд, який усе чув, запитав:

— Як давно цей звір тривожить ваше село?

Селяни відповіли, що буйвіл приходить кожної ночі вже цілий тиждень. Вже з'їв майже половину їхнього весняного урожаю. Ще раз просили ігумена, щоб закликав духа буйвола, й вернулися в село. Після їх відходу сказав ляма до Гонда:

— Славний переможцю! Сьогодні, коли ти вже видужав, зійди вниз та вбий того злочинця!

— Але, отче...

— Не бійся вже, Гонде! Твоє роздумування й молитва тебе вилікували. Тепер випробуй те, що ти тут придбав. На самоті набувають люди сили й розуму, які повинні бути принесені в жертву народові. Поки обійде сонце двічі землю, вернешся як переможець. На доказ непохитної віри в твій успіх вимагаю, щоб ти взяв із собою цього хлопця та його голуба. Напевно я не радив би тобі брати з собою шістнадцятилітнього хлопця, коли б хоч на хвилину не вірив у твою перемогу. Іди та віддай злочинця справедливості!»

Цього ж дня пополудні вирушили ми в джунглі. Я був дуже радий, що ще одну ніч проведу у пралісі. Ах, яка це була для мене радість йти з уздоровленим Гондом і голубом на лови дикого буйвола! Чи є на світі хлопець, який радо не використав би такої нагоди?

Озброєні мотуззяними драбинами, шнурками та ножами, вирушили ми з Рябошийкою, що сидів у мене на плечі. Влада заборонила в Індії простому народові но-

сити пальну зброю, тому ми не мали рушниць.

Коло третьої години пополудні прибули ми до села на північний захід від монастиря. Там натрапили ми на сліди буйвола, які вели нас густими лісами та широкими долинами. Тут і там брели ми через потік або перелазили перевернені величезні дерева. Сліди буйвола були дуже виразно витиснені в землі.

Гонд пояснив: мабуть, буйвіл був кимсь на смерть переляканий. Поглянь, як тут тяжко ступав! Коли звірята не є перелякані, залишають звичайно за собою непомітний слід, але у страху втікають так, неначе жах перед смертю тисне їх тіла до землі. Копита цього буйвола витиснули дуже чіткі сліди скрізь там, куди він гнався. Він напевно був сильно переляканий.

Ми дійшли до річки, яку важко було перебрести. Течія була сильна, тому Гонд боявся, щоб нас не звалила з ніг, коли б ми відважилися переходити. Дивно, що й буйвіл боявся перейти. Ми шукали дальших його слідів уздовж берега, вкінці побачили, що його сліди віддалились від річки та пропали в густих і чорних, як вугільна шахта, джунглях. Для дикого буйвола, молодого чи старого, було це місце від села віддалене не більше як на півгодини бігу.

Гонд сказав: — Чуєш цю пісню води?

Я насторожив уха і за кілька хвилин почув хлюпання води, шум очерету та інших трав. Ми були двадцять стіп від озера, до якого вливалася ріка.

— Кровожадний буйвіл скривається, мабуть, у цих місцях, а тепер, певно, спить десь близько затоки, — міркував Гонд. — Приготуймо собі становище на цьому подвійному дереві, ось там! Уже пізно, але я певний, що він скоро буде тут. Не сміємо стояти внизу в джунглях! Що було б, коли б нараз він з'явився? Між цими деревами є віддаль не більше чотирьох стіп.

Його останні слова здавалися мені дивними. Оглянув я докладно обидва дерева. Були високі й кремезні, а простір між ними вистачав, щоб пройшли біля себе дві особи.

— Між ці дерева покладу цей страхом пересяклий одяг.

Опісля Гонд вийняв з-під туніки вузлик із старим убранням, яке носив до цього дня. Поклав на землю вузлик, а сам виліз на одно дерево, звідки спустив мотузяну драбину для мене. Я виліз по ній з Рябошикою, який швидко тріпав крильми, щоб вдержати рівновагу на моєму рамені. Ми обидва щасливо дісталися на гілляку, де сидів Гонд, а що вечір скоро наближався, ми замовкли на хвилину.

Перше, що після сумерку звернуло мою увагу, був рух пташок. Тетері, бажанти, співочі горобці та ізмарагдові зграї папужок заливали гамором праліс. Гудіння бджіл, стукання дятля і пронизливий скрегіт орла над головою зливалися тут з прудким дзюрчанням гірського потоку й із стаккатом реготливих гієн, пробуджених із денного сну.

Дерево, на якому ми зробили собі становище на ніч, було дуже високе. Ми примостилися на найвищих галузях, щоб мати певність, що ні пард, ні гадюка не сидять над нами. На двох галузях повісили ми мотузяну драбину, неначе висяче ліжко. Ледве ми це приготовили, показав Гонд на небо. Я глянув у той бік.

На рубінових крилах плив величезний орел. Хоч темнота з глибин джунглів наближалася, як повінь, небесні простори сяяли, а в них кружляв цей самотній орел, що на погляд Гонда віддавав честь сонцю. Вже сама його присутність приневолювала пташню та комашню мовчати. А тим часом орел, їх король, плив у повітрі та корився їх Богові, Батькові Світла. Поволі пурпуровий вогонь на його крилах погасав. Коли орел скінчив свій побожний обряд, підлетів ще вище, неначе хотів себе самого принести в жертву своєму божеству. Летів до гірських шпилів і зник у їх полум'яній красі, як нічний метелик.

Заревів тур і неначе розв'язав голоси кохам. Вони одна по одній своїм гудінням розірвали тишину вечора на шматки. Недалеко запугукала сова. Рябошика під моєю тунікою притулювся мені до серця. Враз гімалайський нічний пташок, дуже подібний до соловейка, почав свою чарівну пісню. Як із срібної флейти самого Бога, лився з його малесенького горла сріблистий во-

доспад трелів і каденцій, повних панівного спокою, що ринув, як дощ, із галуззя дерев, стікаючи по їх шорсткій корі на ґрунт джунглів, а потім крізь їх коріння просякав до самого нутра землі.

Мабуть, ніхто не зміг би описати чар гімалайської ночі на початку літа. Була це дійсно така мила та люба музика, що мене помаленьку колисала до сну. Гонд обмотав кругом мене ще один мотузок, що мене безпечно держав при стовбурі дерева. Потім поклав я голову на його рам'я, щоб мені вигідніше спалося. Але ще поки я заснув, Гонд з'ясував мені свій плян.

— Це убрання там, унизу, носив я, коли моє серце було огорнене страхом. Воно має особливий запах. Коли буйвіл його почує, негайно приженеться сюди. Хто сам переляканий, буває чутливий на випари страху. Коли він прийде нюхати моє убрання, покажемо йому по скільки є його лікоть. Думаю, що зловимо його на аркан і приведемо до хати, приборканого як ялівку.

Дальших його слів я не чув, бо заснув.

Не знаю, як довго я спав, але нагло пробудив мене страшний рев. Гонд розв'язав мотузка і показав униз. У сірому світанку я не бачив спочатку нічого, але виразно чув сопіння злого звіра. У тропічній смузі день родиться скоро. Я дивився на землю дуже напружено.

У сіруватому світлі ранку побачив я... копицю блискучого бурштину, що терла свій чорний бік об дерево, на якому ми сиділи. Відгадував я, що буйвіл має з десять стіп завдовжки, хоч добра половина його тіла була закрита листям та галузками дерева. Звір виглядав, як чорний опаль, що виходить з зеленої розжареної печі, бо такий сліпучий був блиск молодого листя в сяйві ранішнього сонця.

Враз прийшло мені на думку, що тур, такий шовковоблискучий на волі, стає в зоологічному саді поганою потворою з розчуханою повирivanoю шерстю та брудною шкурою. Чи можуть люди, що дивляться на тура в неволі, мати уяву, який гарний він серед вільної природи? Яка шкода, що стільки молодих студентів, замість оглянути одно-єдине звіря у храмі природи, мусять черпати свої знання про ті божі створіння з їх бід-

них тіней у клітках! Як не можемо дослідити моральної вартости в'язня, спостерігаючи його лише через крати в'язничного вікна, так теж не ознайомимося з твариною, дивлячись на її німе обличчя, коли вона замкнена у клітці.

Але вернімось до кровожадного буйвола!

Я випустив Рябошийку. Він сів у короні дерева, а ми з Гондом злазили по галузках дерева, ніби по шаблях драбини, поки не опинилися на віддалі двох стіп від буйвола. Не бачив нас, Гонд міцно прив'язав один кінець ливни довкола стовбура.

Я звернув увагу, що буйвіл грається, а деколи рве рогами одяг, залишений Гондом між деревами. Мабуть, привабив звіра людський запах, що його виділяв одяг. На голові звіра було видно свіжі сліди крові. Мабуть, убив уночі знову якусь людину в селі.

Це обурило Гонда. Шепнув мені до вуха:

— Візьмемо його живим! Зашморгнеш йому зверху цю ливну на роги!

Гонд зіскочив з дерева і став за буйволом. Це спантеличило звіра. Однак він не міг зараз обернутися, бо був втиснений між два дерева. Щоб звідти вийти, мусів пересунутися вперед або назад, але, поки це сталося, я накинув йому ливну на роги.

Дотик шнурка вплинув на нього, як електричний струм. Хотів скинути мотузок з голови, тому скочив назад так скоро, що, коли б Гонд упору не сховався за дерево, звір був би його розтопав на смерть гострими копитами.

Якраз у цю хвилину я з жахом побачив, що захопив ливною тільки один ріг, тому переляканий крикнув:

— «Позір, Гонде! Тільки один його ріг є прив'язаний. Ливна може кожної хвилини зсунутись. Втікай! Вилізь скоро на дерево!»

Але відважний ловець не звертав уваги на мою пересторогу. Став лицем до лица з ворогом. Я побачив ще, як буйвіл, схиливши голову, кинувся вперед. Від жаху я заплющив очі.

Очунявши, я знову відкрив очі і тоді побачив, як буйвіл дико шарпав мотузок, який не дозволяв йому

перевернути дерево, за яким стояв Гонд. Його страшний рев наповнював джунглі пекельним галасом.

Тим часом Гонд витягнув свій гострий, як бритва, кинджал і сховався за друге дерево. Буйвіл кинувся якраз у те місце, де перед хвилиною стояв Гонд. На щастя, мотузок ще міцно держав буйвола за ріг.

Гонд змінив тактику. Робив це для того, щоб вітер не доносив до буйвола випарів його тіла. Це буйвола трохи бентежило, але все ж таки він обернувся та погнався за Гондом. Але коли знову побачив під деревом вузлик з одягом, розсердився, засопів і почав його дерти рогами.

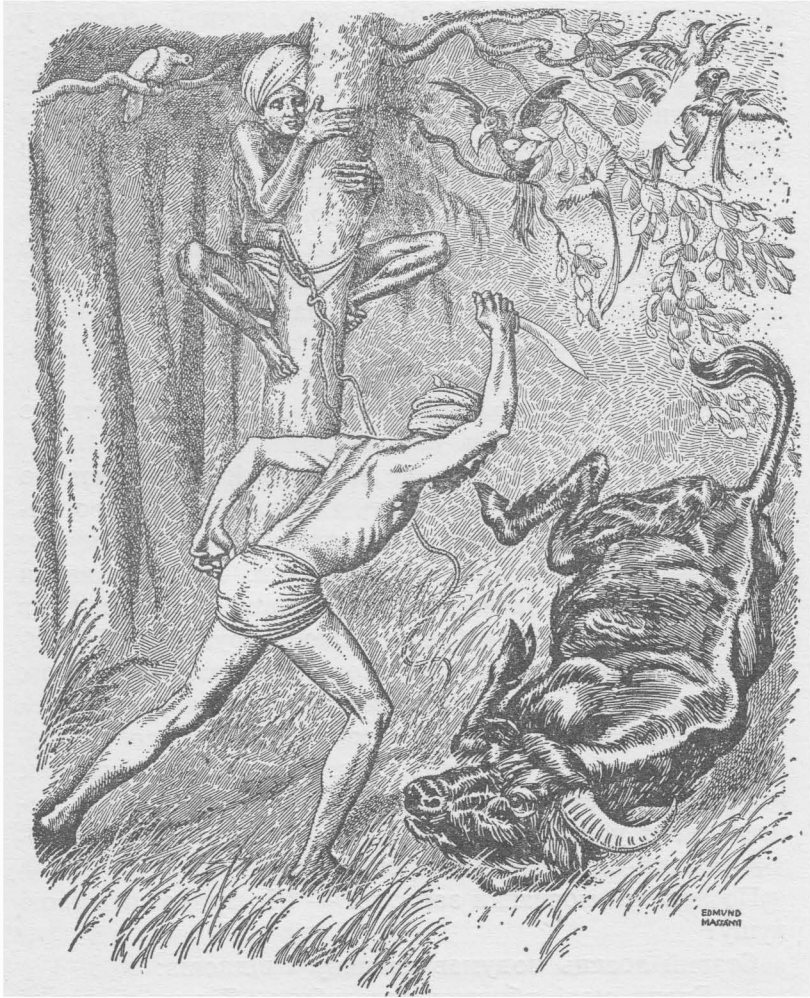
Вітер повіяв у напрямку до Гонда. Хоч я його не бачив, то знав, що він сам по запаху може зовсім добре пізнати, де є бик, коли б дерева його закривали.

Звір знову заревів, шматуючи рогами одяг Гонда, а його громовий голос викликав довкола великий переполох. Пригналися цілі стада мавп і скакали з дерева на дерево, вивірки втікали у глибину джунглів і знову верталися. Рої сойок, чапель та папуг літали перелякані довкола та кричали разом із воронами, совами та шуліками.

Нагло буйвіл почав знову наступати. Я побачив, що Гонд стоїть спокійно й дивиться йому в очі. Якщо я бачив когось людину, таку спокійну, як сам спокій, то це був напевно Гонд у цю хвилину.

Задні ноги бика тремтіли й копали землю, як мечі. Але враз щось сталося. Буйвіл став на задні ноги й піднявся на кілька стіп над землею. В цю хвилину прив'язаний ливною ріг зломився, як суха галузка, та вилетів у повітря, а буйвіл, позбавлений підпори, з непоборною силою впав на землю. Перекинувся, перебираючи завзято ногами.

Як іскра з кременя вискочив Гонд. Коли бик його побачив, піднявся наполовину і з диким сопінням присів на заді. Вже майже вдалося йому стати на ноги, але в цю мить Гонд устроїв йому кинджал між лопатки. Смертельне вістря глибоко вп'ялося в тіло. Рев, як вибух вулькану, затряс джунглями, а з ним виприснув рубіновий водограй. Я не міг довше дивитися на цю кар-

В цю мить Гонд устримив йому кинджал між лопатки...

тину, тому знову заплющив очі.

Коли я за декілька хвилин зліз із дерева, побачив, що знекровлений буйвіл був уже мертвий. Лежав у великій калюжі крові, а біля нього сидів Гонд, стираючи з себе сліди кривавого змагання. Бачачи, що він хоче залишитися на самоті, я вернувся до дерева і кликав Рябошийку, але він мені не відповідав. Я виліз на найвищу галузь, але й там його не було.

Коли я знову зіскочив на землю, Гонд уже почистився. Показав мовчки на небо. Там побачив я грабарів природи: шулік унизу, а супів високо над ними. Відчули, що чиєсь життя втекло з тіла і що вони мусять звільнити джунглі від пада.

Гонд перервав мовчанку:

— Голуба найдемо в монастирі. Відлетів, мабуть, з іншими птахами. Ходім уже звідси!

Але поки ми покинули це місце, змірив я мертвого буйвола. Був довгий на десять і пів стопи, а його передні ноги мали більше як три стопи.

Верталися ми до монастиря мовчки. В селі заявили начальникові, що їх ворог уже мертвий. Легко зідхнув він при цій вістці, хоч був глибоко зворушений, бо минулого вечора буйвіл убив його стареньку матір, як ішла до храму помолитися перед заходом сонця.

Ми були дуже голодні, тому йшли скоро й незабаром прибули до монастиря. Але Рябошийки там не було! Це було страшне. Однак святий старець запевнив нас у своїй келії:

— Голуб здоровий, як і ти, Гонде.

По хвилині мовчанки запитав: — Що тривожить твою душу?

Старий ловець подумав хвилину і відповів:

— Гидко мені вбивати когонебудь. Я мав на думці зловити цього бика живим, але, на жаль, мусів його знищити. Коли ріг зломився і ніщо не ділило його від мене, не залишилося мені ніщо інше, як ножем перерізати йому головну б'ючку. Дуже жалію, що я не міг залишити його живим та продати до зоологічного саду.

— О, ти душе крамарська! — закликав я обурено. —

Мене зовсім не турбує, що буйвіл мертвий. Краще смерть, ніж досмертна тюрма в зоологічному саді! Радше смерті, ніж бути живим трупом!

— Ах, коли б ти був закинув линву на обидва роги! — докоряв мені Гонд.

Святий ляма вмішався до нашої суперечки:

— Ви обидва краще поцікавайтесь долею Рябошийки, ніж сперечатися над тим, що вже мертво.

Гонд підтвердив: — Правда, завтра підемо його шукати.

Але старець обернувся до мене і сказав: — Не треба! Вернись до Дентаму, мій сину! Твої батьки вже турбуються тобою. Я відчуваю їх побоювання.

На другий день зранку виїхали ми до Дентаму на двох кониках. Але хоч поспішали та вимінювали двічі на день коників, дісталися додому аж за три дні. Коли ми наближались до хати, зустріли по дорозі слугу з нашого дому. Зрадів, коли нас побачив. Сказав нам приємну новину. Рябошийка вернувся три дні тому. Однак тому, що ми з ним не прибули, батьки почали турбуватися, та розіслали декількох людей на всі сторони, щоб нас знайшли, живих чи мертвих.

Ми всі бігли якнайскоріше додому. За десять хвилин опісля спочивав я в обіймах моєї матері, а на голові почув я ніжки Рябошийки, що тріпав крильцями, щоб вдержати рівновагу.

Не можу висловити, як безмірно щасливий я був, коли переконався, що Рябошийка вже літає. Крила принесли його з монастиря аж до нашого дому в Дентамі. Не заблудив! О, ти душе летунського мистецтва, ти перло поміж голубами!

Так скінчилася наша проща до Сінгалеле. Вилікувала обох, Рябошийку та Гонда, із хвороби страху й ненависти, що її придбали на полі бою.

Замість того, щоб подати вам якусь науку на кінці цього оповідання, дозвольте мені сказати ось що:

«Те що думаємо чи відчуваємо, має вплив на те, що говоримо та виконуємо. Хто боїться, навіть несвідомо, або коли його сон є хоч найменшою мірою осквернений ненавистю, переносить неминуче — скоріше чи

пізніше — ці дві пристрасті до свого вчинку. Тому, мої брати, живіть життям відваги, вдихайте відвагу та роздавайте відвагу! Плекайте у своїх серцях тільки полум'я любови та приязні, щоб ви випромінювали з себе мир і спокій, так природно, як квітка видихує свій запах!»

Хай мир буде з вами!

К і н е ц ь.

